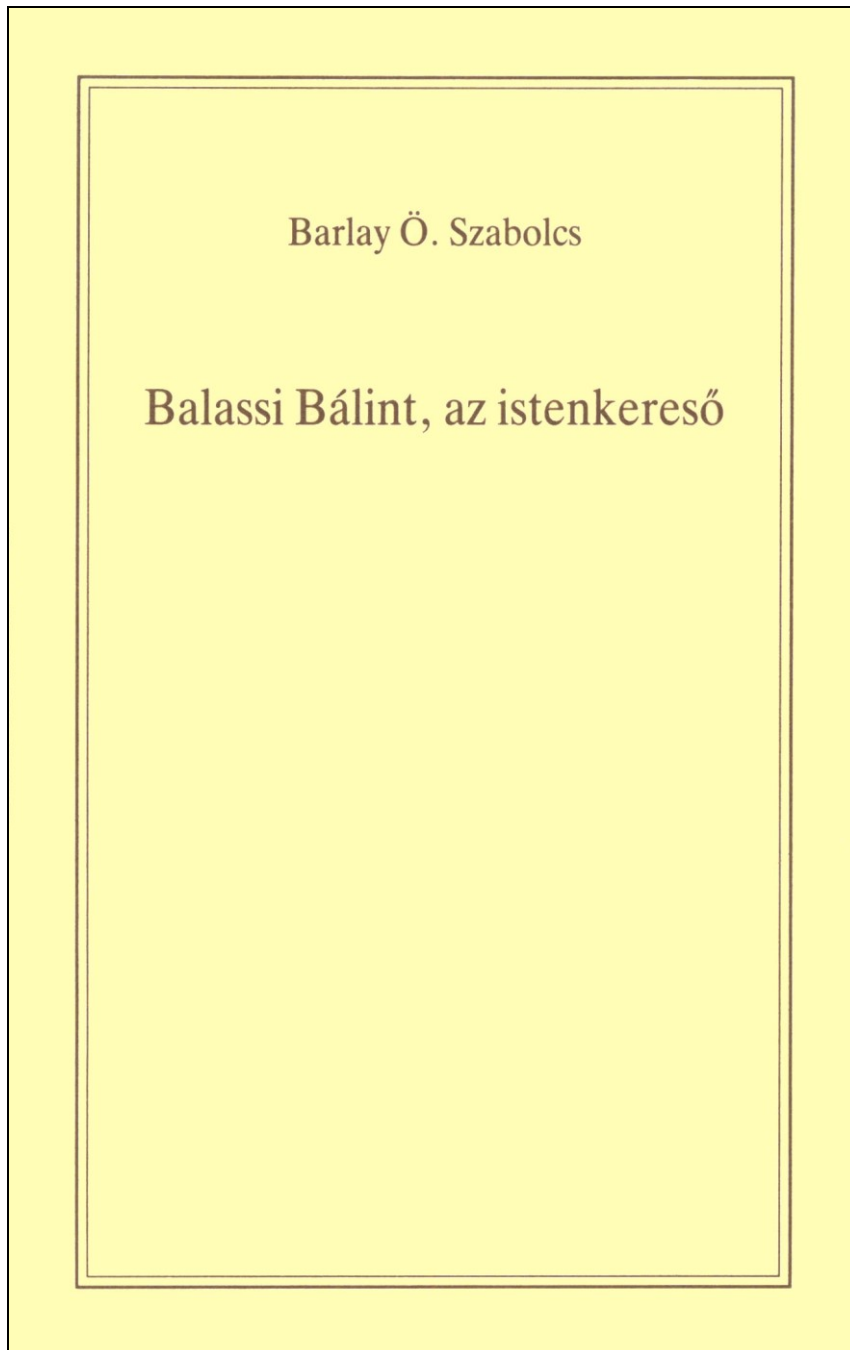

Barlay Ö. Szabolcs Balassi Bálint, az istenkereső

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Barlay Ö. Szabolcs
Balassi Bálint, az istenkereső

„Végtelen irgalmú, ó Te nagyhatalmú Isten...”

Balassi Bálint istenes versei és prózái elemzése

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1992-ben jelent meg Budapesten, az ISBN 963 400 748 1 azonosítóval. Az elektronikus változat a szerző, Barlay Ö. Szabolcs, engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a szerző tulajdonában marad.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Hívogató prólógus.....	5
Kezdetek, családi légkör, neveltetés	7
A kegyvesztett család.....	13
A tisztulás útján – Purgatórium.....	18
Balassi istenes verseinek elemzése – Psychoanalysis Balassiana.....	27
Áldj meg minket Úristen.....	28
Bizonnyal esmérem rajtam nagy haragod.....	29
Ó, én Istenem, im mi történik én szegény fejemen?	30
Ó szent Isten, kit kedvedben, mint kegyes kebledben egyszer már bévettél	32
A Szentháromságról szóló versek	33
A Szentháromságnak első személe	33
Az te nagy nevedért tarts meg, én Istenem Ex 54. psalmo Deus per nomen tuum serva me	34
Ó, én kegyelmes Istenem... ..	34
Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása	36
Az én jó Istenem, ha gyertyám nekem... ..	37
Az Szentháromságnak harmadik személe.....	38
Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétkét.....	39
Pusztán zsidókat vezérlő jó Isten	42
Mint az szomjú szarvas... Ex Psalmo 42.....	43
Nincs már hova lennem... ..	44
Segéll meg engemet én édes Istenem! (Lelkem, mint Noe galambja magát ép hitivel adgya).....	45
Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam	46
Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!.....	48
Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak, Krisztus másod személe! (A Fiúistenhez, a vitézi dicsőség elnyeréséért).....	49
Menyei seregek... Psalmus 148.....	51
Végtelen irgalmú, ó te nagy hatalmú Isten Psalmus 50.....	53
„Hiszen azt akartuk, hogy így legyen”	56
Szöveggyűjtemény.....	66
Füves kertecske („A kereszt Krisztus iskolája”).....	66
Istenes versek („...csak Rád maradtam”)	85
Áldj meg minket Úristen.....	85
Bizonnyal esmérem rajtam nagy haragod.....	86
Ó, én Istenem, im mi történik én szegény fejemen?	88
Ó szent Isten, kit kedvedben, mint kegyes kebledben egyszer már bévettél	90
A Szentháromságról szóló verse	91
A Szentháromságnak első személe	91
Az te nagy nevedért tarts meg, én Istenem	93
Ó én kegyelmes Istenem... ..	94
Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása	96
Az én jó Istenem, ha gyertyám nekem... ..	97
Az Szentháromságnak harmadik személe.....	99

Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétkét.....	100
Pusztán zsidókat vezérlő jó Isten	102
Mint az szomjú szarvas.....	103
Nincs már hova lennem... ..	105
Segéll meg engemet én édes Istenem! (Lelkem, mint Noe galambja magát ép hitivel adgya).....	106
Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam	108
Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!.....	109
Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak, Krisztus másod személe!	110
Menyei seregek... Psalmus 148.....	112
Végtelen irgalmú, ó te nagy hatalmú Isten Psalmus 50	114

Hívogató prológus

Illenek „előszót”, „bevezetőt” írni e kis könyv elé, úgy amint szokás. Mégsem teszem. Hiszen az, aki ma kezébe vesz egy ilyen könyvet, aligha szakít rá időt, hogy végigolvasson egy úgynevezett „bevezetőt”. Ehelyett inkább arról az élményről írok néhány sort, amit nekem nyújtott ennek a viharos életű, nyugtalan istenkereső embernek, ama vitéz gyarmati Balassi Bálintnak mélyebb megismerése.

Lenyűgöz sokarcúsága: minden érdeklő! Nehezen tudnám megmondani, hogy végül is ki ő. Szüleit mélyen tisztelő férfi? Tanítójának, Péter papnak ajkán csüngő tanítvány? Őt nyelven olvasó-beszélő poeta doctus, akinek nem volt szüksége tolmácsra? A nyugati világnak, ama Respublikának elkötelezettje? Humanista és egyben reneszánsz világfí? Magyar huszár vagy ha másként nem megy, hát lócsiszar? Nők, asszonyok és leányok bálványozott szerelmese, sokszor csak szeretője? Boldogságra vágyó férj és kisfiát még a harctéren is remegve féltő apa? Hetyke főúr vagy közkatonáival sorsközösséget vállaló demokrata? Istennel perlekedő, vallását elhagyó szabadgondolkodó vagy szent könyveket fordító, jezsuitákkal barátkozó istenkereső, aki magát Krisztus katonájának nevezi? Virtuskodó magyar, aki bámulatba ejti kanásztáncával a királyi udvar parvenüit vagy hős, aki önként vállalja a biztos halált jelentő rohamot?

Ez mind ő! Elkötelezett európai és mélyen hívő keresztény magyar. Számomra ő az, aki négyszáz évnyi távolság ellenére is közel van. Értem gondolatait, érzelmeit, nyelvét. Azonosulni tudok harcaival, küzdelmeivel, reménytelen kudarcaival, száműzöttségével, aki elsőként élte át az Eredj, ha tudsz... velőt rázó sikolyát. Megalázottan is csak ezt tudta énekelni: Ó, én édes hazám, te jó Magyarország!

Valami ősi ösztön ejtette rabul: Isten és haza. De egyik sem pusztá szóvirág, – nem pátosz, hanem megélt, véres valóság. Ady Endréig kell várunk, míg újra úgy tud valaki szerelemről, hazáról és Istenről beszélni, írni, érezni, mint Balassi Bálint.

Ezért „hívogatom” azt, aki megtisztel és kezébe veszi írásomat, vagyis – régi nyelven szólva – a kedves (nyájas) olvasót. Olyan élménnyel szeretném megajándékozni, amiért érdemes meghozni némi fáradságot, szellemi fáradozást. Hívogatom a ma élőket, vivos voco, a magyarul érző, gondolkodó és drága kincsünket, magyar nyelvünket védő (védelmező), féltve szerető művelőket, olvasókat.

Az élmény lenyűgöző! Rajta keresztül megtaláljuk hajszálgyökereinket, múltunk egy máig élő drágakincsét. Így fogalmazni, így beszélni Istenről, bűnről, szenvedésről, keresztről, megváltásról, Krisztus szerelméről, – ilyen ősi és ugyanakkor teljesen mai nyelven kifejezni az alig kifejezhetőt... , már önmagában véve is ritka élményt ígér.

Hosszú évtizedek kutatási élményét adom át olvasóimnak. Döntse el ki-ki maga, hogy miért nem engedte a tőlünk idegen cenzúra megjelentetni a magát Krisztus katonájának valló Balassiról szóló elemzésemet. A választ akkor tudtam megfogalmazni, amikor Balassi esztergomi szobra előtt álltam. A hős vitéz, ahogy jezsuita gyóntatója nevezte, átlótt lábbal áll most is szoborrá meredve. Ellenséges golyó akarta elnémítani őt és mindazt, amiért élt, amit merészen vallott és amiért életét is odaadta.

Ebbe a megrázóan szép világba szeretném elvezetni olvasóimat, – mely világ elgondolkoztatóan hasonlít saját, mostani világunkhoz. Szétdarabolt ország... újabb mohácsi tragédia... talaját vesztő nép... mérhetetlen sok szenvedés... Mégis mekkora remény! Magyarázatát Balassi istenkereső és Istent megtaláló hitében vélem felfedezni. Kegyelmes Isten... kezdetű versének egyik felejthetetlen vallomása mindent megmagyaráz: Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam, / Viseld gondom, vezérlj utamat, *mert csak rád maradtam...*

Kezdetek, családi légkör, neveltetés

Mindenki számára sorsdöntő az a családi légkör, melyben élete kibontakozik. Minél mélyebben gyökeredzik a fiatal évek élményvilága a családi hagyomány humuszában, annál maradandóbb a hatása. Éppen ezért nélkülözhetetlen legalább dióhéjban összefoglalni és érzékeltetni azt az atmoszférát, mely körülvette Bálint bontakozó életét.

Az akkori Magyarország északi részén, Zólyomban főúri szülők első gyermekeként látja meg a napvilágot 1554. október 20-án. Apja Balassi János egy ideig a bécsi udvar legbefolyásosabb főnemesei közé tartozott, később az úgynevezett Balassi-Dobó összeesküvés per miatt kegyvesztett lett. Édesanyja Sulyok Anna szintén jeles család sarja. Lényegét tekintve a kis Bálint Magyarország egyik legbefolyásosabb, leghatalmasabb családjának gyermekeként jött a világra. Alig vagyunk – időben – messzebb 25 évnél Mohács tragédiájától. Mint minden magyarországi családban, a Balassiéknál is, kitörölhetetlen nyomokat hagyott az az 1526-os vérfürdő. Hiszen Bálint nagyapja, Balassi Ferenc szörényi bán a mohácsi csatában halt hősi halált a nemzet vezérkarával és névtelenjeinek mindmáig megszámlálatlan seregével együtt. Bálint már nyiladozó gyermekéveiben hallott és tudott a nemzeti gyászról, a hazát ért kegyetlen tragédiáról és az országot megszállva tartó török hatalom igájáról. Ősei ízig-vérig katonák voltak.

A szülői ház a reformáció egyik szállásadója lett. Anna asszony oly meggyőződéssel fordult az új tanok felé, hogy az esztergomi szentszék exkommunikálási eljárást indított ellene. Még hozzá 1553-ban, tehát Bálint születése előtt közvetlenül. A család kinyitotta kapuját az országot járó prédikátorok előtt. Így került hozzájuk a kor egyik legműveltebb, leghíresebb lutheránus prédikátora, Bornemisza Péter. Épp tőle tudjuk, hogy „csudálatos ájtatos vala az Istennek igéjének tanulásába”. Ha meg akarjuk érteni az imádkozó Balassi Bálint vallásos megnyilatkozásait, melegségtől, áhítattól átítatott devócióját, akkor ide, a zólyomi otthonba kell belépnünk. Bálint és három testvére – két húga és öccse – a fegyelem, a szeretet, az áhitat légkörében éltek. Anyjának bensőséges hitét Bornemisza Péter, a házitanító a humanista tudománnyal ötvözte és tette, formálta világnézeté. Bár ekkor még csak tízéves, mégis egész életére meghatározó volt mindaz, amit mesterétől hallott. Ennek főleg az a magyarázata, hogy Péter pappal később is szoros kapcsolatot tartott fenn. Így mindarról értesült, ami történt a neves író-lelkésszel: ismerte nemcsak sorsának alakulását, de könyveit, prédikációit is. A külföldi egyetemekről hazatért Péter pap oltotta be tanítványa lelkébe a tudásszomjat, a Biblia szeretetét, a keresztény hit és erkölcs normáit. A gyermek Bálintot az a 30 éves férfi vette kezelés alá, akinek lelki alkatáról oly sok érdekes adatot kutatott fel a szakirodalom.

A lutheri tanok buzgó, sőt harcias lelkű apostolának szavaitól zengett Balassiék zólyomi háza. Az érzelmek, belső indulatok művészi megfogalmazója volt a Balassi gyermekek házitanítója, és ez életük legapróbb eseményeit is színessé tette. Aligha kétséges, hogy együtt dúdolták – anya és Bálint – azt a bölcsődalt, mellyel Péter pap ajándékozta meg Anna asszonyt:

...Úr vagy szent bölcs jó irgalmas atyjuk vagy,
Az kicsinnek gondviselője vagy,
Sőt mindennek éltetője csak te vagy,
Kérlek azért ez kicsinkét el ne had.

„Énekecske gyermekek rengetésére” a címe ennek a bölcsődálnak. Számunkra azért fontos ez a különben jelentéktelen „énekecske”, mert jól tükrözi azt a hangulatot, légkört, melyben Bálint fogékony lelke nyiladozott. Szó van itt Ádámról, Éváról, ördögről, bűnbeesésről, Krisztusról, megváltásról, melynek gyümölcseként a végső kicsengés oly biztató: „...no azért ti

mindnyájan kis gyermekecskék ne féljetekek...” A hívő embernek, szülőknek, gyermekeiknek egyaránt nem kell félniök, mert megváltójuk van. Ezért Bálint kishúgának bölcsője fölött vidáman szólhatott a „rengetés”, a ringató dal:

...Alusson el ő szent lelke tégedet,
Világosítsa meg az te elmédet,
Vigasztalja mindenkoron szívedet,
És neveljen tisztességre tégedet.

E néhány sorban megtalálhatjuk a házitanító pedagógiájának célkitűzését. Bálinttól sem kívánt mást: Isten szent lelke világosítsa meg értékekre szomjas lelkét, vigasztalja szívét, hogy tisztességes ember váljék belőle nagyra hivatott családjá és a közösség öröme.

A vallást, a keresztény hitet élő valósággá tenni, életközbe hozni, hogy átjárhassa még hétköznapjainkat is, mint a kovász a tésztát, ez volt Bornemisza Péter meggyőződése. És ez volt népszerűségének, lelkészi-prédikatori sikereinek is a titka. Lehetőleg tetten érni az életünkbe minduntalan belenyúló isteni jelenlétet! Péter papot tüzes, lelkes beszédei miatt szinte kézről kézre adták a főúri családok, különösen az asszonyok, akik szomjazták a misztikát, az Isten átélésének még extázisát is. Nem ismeretlen igénye ez a hívő embernek, és nem volt ismeretlen abban az időben sem. Sőt mozgalommá terebélyesedett Európa-szerte, és elindítója lett az úgynevezett devóció modernának. Mindenben élményt keresni és találni a rideg értelem ellenében...

Tény, hogy Péter pap szavain csüngtek a felvidéki családok: a Salm, a Bánffy família, élükön Thurzó Erzsébet, Somi Borbála, Méray Anna, sőt a Bálint életét alapjaiban megrendítő szép asszony, Losonczy Anna is! Bornemissza Pétert hallgatni, látni, vele beszélni, tőle tanulni, – a legnagyobb élmények közé tartozott! És Péter, a házi pap ezzel tisztában volt. Előszóval hozott párhuzamba olyan eseteket, melyekből dús fantáziája le tudta vezetni az erény és a bűn, az ítélet és a büntetés, a bűn és bűnhődés szerves összefüggéseit. Csak egy példa a sok közül, melyről Bálintnak is tudnia kellett. Apját ugyanis Péter pap – annak ellenére, hogy hívő ember – volt időnként megfeddette lelki tunyaságáért. Egy alkalommal azért nem jelent meg házi papja istentiszteletén, mert sok dolga volt. Bornemisza nagy diadallal számol be Isten büntetéséről, mint az isteni beavatkozás biztos jeléről. Ugyanis gazdájának, Balassi Jánosnak útközben eltört a szekere, és odaveszett minden holmija. Lám, nem érdemes elhanyagolni az Isten dolgait, mert az igaz bíró lesben áll, és ítélkezik! (Természetesen mindig a prédikátor szándékának megfelelően.) – Máskor épp a pápisták bűneiről prédikált, miközben villám csapott be a Szent Miklós templom szentélyébe, a katolikusok egyházába, sőt még a fafeszület is szilánkokra szakadt...

Ilyen és ehhez hasonló történetekkel, szinte naiv, népies, olykor babonás, kissé alacsonyrendű módszerrel próbált hatást gyakorolni hallgatóira.

Érdemes szemlét tartani teológiai megnyilatkozásai felett, mert a későbbiekben hasznosítani tudjuk Balassi hitbeli hovartartozásának kérdésében.

A tájékozódás szempontjából jó hangsúlyozni, hogy Bornemisza Péter a reformáció hazai térhódításának abban a szakaszában működött, mely fokozatosan alakult önálló, a katolikus egyháztól végülis teljesen elszakadt vallási intézménnyé, felekezetté, protestáns egyházzá. Ebből a szempontból nézve is, különösen érdekes egyéniség volt Péter pap. Az a hír járta, hogy híveit gyóntatta annak ellenére, hogy protestáns prédikátor társai ebben az időben ezt már nemcsak elhagyták, de éles kirohanásaikkal bírálták és pápista találmánynak bélyegezték. Ezenkívül írásaiban sűrűn használja a „szent” jelzőt, akárcsak a katolikusok. Ha a szentek tiszteletében valamit elvet, az a katolikus egyháznak az a tétele, mely a szentek közbenjárásáról szól. Ezt elveti, sőt keményen elítéli, gúnyos megjegyzésekkel illeti, rút bálványimádásnak nevezi, mely Isten súlyos büntetését vonja maga után.

Írásban és szóban terjesztett tantételeinek leggyakrabban előforduló témája, központi kérdése a bűnbánat, a pönitencia-tartás. És ez nem véletlen. Saját vallomása szerint lelkének állandóan tusakodnia kellett a bűnös kívánságokkal, szenvedélyekkel. Lelke harctér volt, a jó és a rossz küzdőtere. És mint minden más kérdésnél, ennél sem elégedett meg az általánosítással. Erkölcstana nem pusztá morálizálás, hanem duzzad a drámai feszültségektől. A bűnök mögött nála nemcsak elvileg húzódik meg a Rossz, hanem személyes alakban, vagyis az Ördög személyében. Elképzelhető, hogy Balassi Bálint élményekre mindig is szomjasan reagáló lelke, vibráló fantáziája milyen izgalomba jött az „ördögi kísértetek” hallatán, vagy olvasásakor. Egyetlen kortársa sem tudta úgy szavakba foglalni, oly szenvedélyesen analizálni a bűnöket önmagukban véve és áldozatainak testi-lelki vívódásait megszemélyesítve, mint Péter pap, a Balassi familia lelkésze és Bálint házitanítója. Mintha Dante poklának válogatott epizódjait elevenítené fel. Kíméletlenül méri korbácsütéseit a hatalmukkal visszaélő magyar urakra, nem kímélve saját patrónusát sem. Az őszinteség révületébe esve úgy írja le a főbűnöket, különösen azokat, melyekkel megtáncoltatja az ördög az ország népét, hogy mi magunk is szemléelőivé válunk a kor erkölcsének. Tükröt, lelkitükröt nyújt a Mohács utáni évtizedek közerkölcseről, bár túlzásai miatt ez a tükör sok esetben torzít.

De a bűnösnek bűnhődni is kell. És itt sem válogatós. Az ítélet Istene kérlelhetetlen bíró, aki a gyűlölködőket, gyilkosokat a Sátánnak, a mértékteleneket Belzebubnak, a bujálkodókat pedig Asmodeus ördögnek ítéli:

Röttenetes haraggal tekinti
 Testi bűnnek kik voltak edéni
 Bujaságnak fiai, leányi,
 Asmodeus ördögnek ítéli...

Maga Péter pap írja ezeket az Ítéletről szóló nagy énekében. És még ennél is ijesztőbb képet fest az Isten városáról írt versében, melyet épp Zólyomban a Balassiak otthonában énekelt „Szannyad Úristen az te népednek” nótájára. A tabló oly rémisztő, mintha Michelangelo Utolsó ítélete előtt állnánk. Bálint nem is tudott szabadulni mesterének víziójától élete végéig. Tusakodott az ördöggel, félt is tőle, nehogy végleg legyőzze...

Ennek ellenére Bálintot nem tanította az eleve elrendelés hitére. Péter pap Luther tanait hirdette, és bár nem alaptalanul jelentették fel gazdájával, Balassi Jánossal egyetemben a hivatalosan üldözött Zwingli-féle hittételek iránt tapasztalt feltűnő szimpátiája miatt, mégsem nevezhető szélsőséges hitújítónak. Ezt különösen a bűnbánat, a pönitencia-tartás terén lehet egyértelműnek mondani. Mindaz, amit a megváltásról, a megigazulásról, a hit egyedülálló, üdvöt hozó erejéről hirdet, megegyezik Luther tantételeivel.

Ennek hangsúlyozása számunkra azért lényegbevágó, mert Balassi istenes énekeinek teológiai mondanivalóját, bűnösségének és bűnbánatának művészetben, költészetben feloldott tartalmi jegyeit és poézisének hangulatát Péter pap hatása nélkül nem lehetne igazán megérteni. Nem nehéz rámutatni azokra a közös vonásokra, melyek a mester és a tanítvány pönitencia-tartásában fellelhetők. Bizonyára házitanítójától és későbbi lelkiatyjától tanulta meg a pönitencia három lényegbevágó alkotóelemének hangsúlyozását: a bűnnek megutálását, a Krisztus érdemeibe vetett bizodalom megvallását és a megjavulás igyekezetét. Az elsónél nincs eltérés a katolikus és a lutheri tanítás között. Annál nagyobb a másik kettő esetében. „A pápások iszonyú tévelgése” Bornemisza szerint abban van, hogy ők nem egyedül Krisztus megváltó halálának tulajdonítják a bűnbocsánatot, hanem elegendőnek vélik saját bűnbánatukat. És ezt kíméletlen szavakkal ostorozza: „A bánat által bűn bocsánatját várni röttenetes gyalázatjára vagy az Isten fiának, kinek egyedül való kíny szenvedése fizette meg ez világ bűnét”. (Természetesen a katolikus tanítás semmiképpen sem hagyja figyelmen kívül a kereszthalál érdemét, mint a bűnbocsátás causa efficiensét, de szükséges feltételnek ítéli az egyén bánatát is.) És épp itt van a

magyarázata annak az erős kritikának, mellyel Balassi istenes verseinek bűnbánatot érintő vallomásairól mondanak mai olvasói. Mivel minduntalan csak szavakkal ostromozza saját bűneit és utána Krisztust, a kínhalált szenvedő megváltót hívja segítségül, nem hisznek bűntudatának és bűnbánatának őszinteségében, még kevésbé javulásának igazában.

Látni fogjuk majd, hogy hányszor, de hányszor járja meg szinte szó szerint a pönitencia-tartásnak ezt a Bornemisza által hirdetett útját. Ha valaki tehát fennakad a költő bűnbánati megnyilatkozásain és némi hiányosságot érez pönitenciájában, azt ne csak tőle kérje számon, hanem mesterétől, a lutheri tanokat hirdető Bornemisza Pétertől is. A bírálóknak nem lenne szabad elfelejtkezniük arról, hogy Balassi magatartása a pönitencia-tartással kapcsolatban egy olyan teológiai állásfoglalás függvénye, melyet a protestáns egyházak a mai napig vallanak és hirdetnek. Figyeljünk csak Bornemisza Péter szavaira, melyeket a pönitencia harmadik alkotóeleméről, a megjavulásról mond: noha akarunk ellenére sokszor elejt a test, a sátán, azért igyekezzünk mindannyiszor újra meg újra szent életet követni. A metanoia, a megtérés itt inkább vágy, mint tettekkel igazolt valóság. Épp ez az, amit hiányolunk verseinek olvasásakor, – hiszen életrajzának adatai nem igazolják megtérés után vágyó szavait. A jelek szerint akkor járunk helyes úton, ha mesterének, Péter papnak ideológiáját halljuk visszhangozni énekelt verseiben.

De találunk több más olyan kijelentést is, melyekből kirajzolódik a tanítónak és tanítványának közös álláspontja, különösen éles kritikájuk a katolikus egyházzal szemben. Nem kell mást tennünk, mint fellapozni az esztergomi érseki könyvtárban őrzött felbecsülhetetlen Balassi-relikviát. Nem azért felbecsülhetetlen, mert olyan könyvről lenne szó, ami ritkaság, hanem azért, mert ebből a könyvből tanította Bornemisza Péter tanítványát, Bálintot. És nem is akármilyen könyvből: egy katolikus tudós papnak, az olasz Rafaello Maffeinek, álnevéen Volaterranusnak 1530-ban kiadott latin nyelven írt enciklopédiájából tanult a 11 éves Bálint.

Nem tudok magyarázatot találni arra, hogy a harcias prédikátor és a katolikus egyházzal már szakított szülők miért épp egy olyan könyvet adtak fiúk kezébe, melyet egy katolikus pap írt, és amelyet a reformátorok által erősen kritizált II. Gyula pápának ajánlott. Hiszen ebben az időben igen kiváló protestáns szerzők könyve is forgott már közkezen. Tény, hogy Bálint ebből tanult, sőt a könyv lapjai őrzik bejegyzéseit, tollpróbáit, aláhúzásait. A 38 részre osztott, kiválóan szerkesztett és a humanista tudományosság egészét felölelő könyv címe (*Commentariorum urbanorum octo et triginta libri*) jelzi, hogy könnyed, „nyájas” stílusban kommentárokat, magyarázatokat fűz mindenhez, amit illik tudnia egy átlag műveltségű deáknak. Komoly alapokat kívánt nyújtani azok számára, akik majd tovább akarnak haladni a tudás lépcsőfokain. Minden bizonnyal ezt a könyvet használta a házitanító, Péter mester kis tanítványa oktatásakor. Vezérfonalként ezt követte a görög, római történelem és kultúra nagyjainak bemutatásánál, – a magyar haza földrajzának, történelmének, népe szokásainak megismertetésénél. Majd következett az itáliai humanizmus vázlatos története. Az ún. antropológiai részben (nem a mai értelemben vett tudományról van szó!) alfabetikus sorrendben egymást követik az emberi kultúra nagyjai: hősök, uralkodók, politikusok, filozófusok, költők, pápák és az összes szerzetesrendek. A Philológia cím alatt a legkülönbözőbb ismeretekről nyújt lexikális összefoglalást: az emberi test részei, a különböző karakterek ismérvei a galenusi leírás alapján, de olvashatók Bálint izgalmas leírások állatokról, lovakról, madarakról, tengeri állatokról, bogarakról, növényekről, ásványokról, drágakövekről. Lényegében a *Septem artes liberales* néven ismert tudáskészletet e könyv alapján vehette birtokába a legnagyobb ókori és keresztény tekintélyek véleménye, tanítása szerint. Hogy a zólyomi otthon tanulószobájában milyen izgalommal teli munka folyt, azt a tanító és a diák lapszéli megjegyzéseiből, fontosnak ítélt sorok oldalhúzásából, sőt az ismert NB = nota bene, vagyis „jól jegyezd meg” rövidítés gyakori alkalmazásából pontosan figyelemmel lehet kísérennk. Mivel itt most különösen azt veszem szemügyre, hogy milyen alapokat fektetett le a szülői ház a nagy jövő előtt álló gyermek vallásosságának, ezért elsősorban a hit dolgaival kapcsolatban tett jelekre, aláhúzásokra, megjegyzésekre hívnám fel a figyelmet.

Mihelyt olyan bekezdésekhez értek, melyek a katolikus hitéletre, liturgiára vonatkoznak, a házitanító elővette a tollat, és vagy áthúzta, vagy kritikával illette. Pl. a papok magyar földön is nagy bűnnek tartják, ha a hívek a mise alatt fegyelmetlenkedve ide-odajárnak, – a zsoltosok egyes részeit, pl. a Sextát közösen imádkozzák, – megtartják a böjtöt. Ezeket a sorokat, mint a protestáns házitanító számára értelmetlen dolgokat, áthúzták. – Szent Orsolya és társai történetének leírásához ezeket a szavakat írta: „in dubio sunt haec”, vagyis kételkedve kell az ilyeneket fogadni! – Amikor az olasz katolikus író szent László királyunk kiváló erényeit taglalja és a protestáns füleknek idegenül ható „angyalok ösztönzéséről” ír, hogy magyarázatot adjon testvére, Géza herceg iránt gyakorolt békességére, ugyancsak áthúzza, hogy tanítványa ne adjon hitelt ilyen természetfeletti és nem igazolható kitételeknek...

A Nyájas kommentárok imént elemzett széljegyzeteinek segítségével némi betekintést nyerhetünk Bálint neveltetési stílusába. Független a komoly hangvételtől, van egynéhány huncutságra valló nyom, jel, rajz a tankönyv lapjain, melyek elárulják, hogy milyen baráti légkörben folytak a zólyomi különórák. Maffei mester enciklopédiájának hátsó fedőlapján ugyanis nemcsak Bornemisza személyes természetű jegyzetei és monogramja olvasható, hanem Bálint gyerekírása is. Lehet látni, hogy többszöri próbálkozás után, sőt egy nagy tintapaca közbeiktatásával végül mégis sikerült két latin sententiát megörökíteni szülei és a mi nagyobb örömeinkre. Mindkét mondat arra utal, hogy mestere még gyerekkorában megmagyarázta neki, hogy csak állhatatos, kitartó munkával lehet megszerezni tudományt és emberséget: – a csepegő víz nem erejénél fogva, hanem állandó csepegése miatt vájja ki a követ. „Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo.” És hogy ne legyen kétségünk aziránt, hogy ezt a nagy tudományt igenis ő, a 11 éves tanítvány vetette papírra, íme az aláírás: „Az kigyelmed tanítványa Balassi Bálint”.

Azt pedig olvasóim fantáziájára kell bíznom, hogy Bálint huncutságát látják-e abban a rajzvonásban, mely a címlap komoly „Commentariorum” szavának két o betűjénél látható. Az egyik o betűt ugyanis csörgősipkás bohócra, a másikat számárfejre rajzolta át valaki. Fantáziám Bálintban fedezi fel a leleményes „rajzmestert”.

Péter mester tanítványára gyakorolt hatásának elemzése nem lenne teljes, ha nem említenénk meg azt a mély patriotizmust, mely mindkettőjük tevékenységének egyik mozgató energiája volt. Bornemisza Péter életének és munkásságának kutatói számos adattal bizonyítják, hogy kezdettől fogva szembefordult Béccsel, mert nagy veszélyt látott a Habsburg politikában. Nemcsak azért, mert a magyar nép kultúrájától, érzés- és gondolatvilágától idegennek ítélte a német szellemiséget, hanem azért is, mert észrevette a bécsi politika zsarnoki jellegét. A kérdés fiatal korától izgatta. Többek között ezzel is magyarázható bécsi egyetemista korában írt kiváló munkája, az Elektra, Tragédia magyar nyelven (1558). Aligha kétséges, hogy protestáns pártfogói, mindenekelőtt a Balassi család előtt is ismeretes volt politikai állásfoglalása. Hiszen Zólyomba érkezése előtt épp az Elektra latin utószavában összegezte nézeteit. Nem kisebb kérdésre akart választ adni, mint a zsarnokkal szemben tanúsított magatartás tisztázására. Nem titkolja, hogy a darabnak ez a politikai kulcskérdése: a megalkuvó passzivitás helyes-e, vagy az aktív ellenállás a zsarnokkal szemben? Válasza egyértelmű: a megalkuvás romlásba dönt, – Elektra elszántsága viszont felszabadulást hoz a népnek. Így menti fel olvasói és nézői előtt a zsarnokölő Oresztészt, hiszen helyesen cselekedett!

Hajlok azoknak véleménye felé, akik a felvidéki főurak Bécstől való elfordulásának egyik okául Bornemisza politikai állásfoglalást hozzák fel. A jelekből arra lehet következtetni, hogy a Balassi családot is sikerült elidegeníteni Bécstől. Saját bőrén kellett tapasztalnia, hogy mit jelent a politikai hatalom üldözöttjének lenni. 1578-ban megjelent Ördögi kísértetek jól tükrözik, hogy milyen ádáz harcot indított mindenki ellen, aki visszaél hatalmával. Lényegét tekintve írásba foglalt beszédei éppúgy ostromozzák a zsarnokság minden megnyilvánulását, mint magyar Elektrája. És nem véletlen, hogy amikor Bécsbe merészkedik, több Habsburg-ellenes kijelentése

miatt letartóztatják (1579), akárcsak gazdáját kilenc évvel előbb. És amint patrónusa, Balassi János megszökött bécsi börtönéből és bujkálva menekült, ugyanúgy sikerült megszöknie Bécsből Bornemisának is.

Ennek a patriotizmusnak azonban mély logikája van. És ezt is ő fogalmazta meg. Amint Báthory István tekintélye egyre nőtt, és a fejedelmi trón után a lengyel királyságra is méltónak ítéltetett, az ország patriótái válaszút elé kerültek. Ismeretes, hogy a lengyel trónra a Habsburgok is igényt tartottak. Sőt meg voltak győződve, hogy ők a legesélyesebbek. Mégsem így történt. A hatalmas császárral szemben az egykori somlyói főúr, majd a kis Erdély vajdája került ki győztesnek. A kárörvendő ironia hangján ezt így foglalja írásba Bornemisza Péter:

„...Maximilianus császár ugyan meghala mérgebe, midőn ellene egy szegény szolgáját, somlyai Báthory Istvánt választók az lengyel királyságra 1576...” Még ennél is merészebb ez a mondata: „...íme magyarral töltötte ki Isten az magyarok közt lött csintalanságát... Mindezt ha bánják is, meg kell mondanom...” Magyarán: addig, addig „csintalankodik” a császár ott fent Bécsben a magyarokkal, míg Isten egy magyarral küld büntetést rá, hogy megleckéztesse. Vagyis Báthory István, a magyar, lett az ostor Isten kezében, hogy megleckéztesse a hatalmas császárt Bécsben!

És tegyük hozzá, hogy ennek a Báthory főlénynek Bornemisza még akkor is és annak ellenére is örvendezik, sőt ujjong, hogy jól tudja: Báthory István a katolikus újjáéledésnek vezéralakja. Itt érhetjük tetten a Mohács utáni korszak igazi magyarságtudatát. Látható, hogy a felekezeti, vallási nézetkülönbség eltörlődik a haza sorsának ügye és szolgálata mellett. Báthory valóban az ország egyesítésének tervével foglalkozott kezdettől fogva, és fokozottabb mértékben akkor, amikor lengyel királyként XIII. Gergely pápának rokonszenvét bírva egy összeurópai liga létrehozásán fáradozott a török kiűzésére, és ennek eredményeként a három részre szakadt ország – vagy ahogy ő előszeretettel mondta: Hungaria – felszabadítására és egyesítésére.

Mindezt azért kell már Balassi Bálint ifjúságának, neveltetésének kapcsán hangsúlyozni, mert Bornemisának, mint a család papjának és mint a Balassi gyermekek házitanítójának zólyomi jelenléte meghatározó erővel bír. Péter pap dinamikus egyénisége, elveinek energikus megvallása, környezetére gyakorolt hatása végig kíséri a Balassiakat. Bálint állandó konfliktusát Béccsel, és ennek következtében katonai karrierjének kettétörését, a Báthoryakhoz fűződő erős kötődését, különösen István fejedelem és király személyéhez fűződő háláját és őszinte ragaszkodását, élményektől duzzadó patriotizmusát a maga teljességében megmagyarázni, értékelni csak akkor tudjuk, ha ezen a téren is szem előtt tartjuk Bornemisának, mint kiváló pedagógusnak magvetését. Isten imádásának és a haza szeretetének csíráit már gyermekkorában nélkülözhetetlen kincsnek ismerte. Családi örökség volt ez, melynek megőrzésére és átadására elkötelezte magát.

A kegyvesztett család

Nagyot fordult a világ magyar földön Ferdinánd király halála után. A rideg, gyanakvó Miksa uralkodása alatt még azok a főúri családok sem élvezhették a bécsi udvar bizalmát, melyek Ferdinánd király szűkebb köréhez tartoztak. A nagy családok sorra letűnnek. Egyre több besúgó, kalandor jelenik meg az ország nagyobb helységeiben, és német katonák, Ausztriából, Sziléziából ide vezényelt tisztek, parancsnokok veszik át a várak irányítását. Idegen nevek mindenütt. Még a főkapitány is német: Hans Rueber, – és idegen az egész tisztikar. A lentről felfelé kapaszkodó karrieristák mindent elkövetnek, hogy a lecsúszott régiek pozícióit elnyerhessék. Így kerül veszélybe Bálint apja, Balassi János zólyomi kapitány is. Egy Krusith nevezetű tiszt még arra is vállalkozott, hogy koholt vádak alapján feljelentéseket küldött ellene Bécsbe. Ez a katonák zsoldját visszatartó, Varasd megyéből származó besúgó jól tudta, hogy miket kell hazudni a magyar kapitányok és főurak ellen a bécsi udvar számára: lázadás szítása a magyar csapatok katonái körében, titkos tárgyalások folytatása a törökkel, átpártolás előkészítése János Zsigmondhoz Erdély fejedelméhez, akivel Bécs hadiállapotban volt. És hogy még rosszabb színbe kerüljön Balassi János, aki Krusithnak parancsnoka volt, egyik hadivállalkozásánál cserbenhagyta, meg sem kísérelte a török csapat megtámadását. Így Szécsény alatt Balassi seregét az ellenség körülzárta, igen sok katonája elesett, ő maga is megsebesült. A bécsi haditanácshoz küldött elferdített jelentés úgy állította be Balassit, a zólyomi kapitányt, mint aki tudatosan idézte elő a török győzelmét.

Ilyen és ehhez hasonló vádakkal, fiktív levelek lefoglalásával készítették elő azt az összeesküvésű pert, melynek alapján a Pozsonyba összehívott országgyűlésen mindenki döbbenetére letartóztatták Dobó Istvánt, az egri hőst és Balassi Jánost. 1569. október tizenkettedikét írtak ekkor a hazai krónikások. A jogtiprásnak ezt a szokatlan módját a Balassi család soha nem felejtette el. Ettől kezdve kegyvesztett lett az egykori királyi tanácsos, Ferdinánd császár bizalmasa. Bálint ekkor töltötte be tizenötödik évét. Most apja sorsát látva bizonyára eszébe jutott tanítójának, Péter mesternek kemény bírálata a zsarnokságról, a bécsi politikáról.

Apja tehát Miksa császár foglya a Pozsonyi várban. Az elkövetkező öt hónap kitörölhetetlen nyomokat hagyott a serdülő fiú lelkében. Szeretett édesanyjának és kistestvéreinek bánata leírhatatlan volt. De megtapasztalta azt is, hogy mire képes a szeretet, a hitvesi hűség. Anyja, Anna asszony ugyanis hihetetlen szívóssággal és még nagyobb leleménnyel előkészítette férje kiszabadítását. Aligha kétséges, hogy Bálintot is beavatta a család titkába, hiszen részese lett a rémregénybe illő eseményeknek. Valóságos haditervet készítettek, melynek minden egyes részét pontosan felmérték, az esélyeket latolgatták. Mivel később a bécsi hatóságok jegyzőkönyvet készítettek, figyelemmel kísérhetjük mindazt, ami 1570. március kilencedikén éjjel történt a Pozsonyi várban. Balassi János apródja, akit magával vihetett rabságába, be volt avatva a szökésbe. Titokban sikerült rést ütni a vár emeleti árnyékszéke feletti vakablakon. A becsempésztett feszítővassal, fűróval, fogóval akkora lyukat vágtak, hogy azon keresztül eljutottak a vár külső falához. Hogy az ezzel járó zajt ne vehesse észre az őrség, a kötörmelék kiterített ágytakaróval fogták fel. Majd számos csomóval ellátott kötélben igen nagy magasságból a szédítő mélységbe ereszkedtek le az éles sziklával teli várakozó szakadékaiba. A percre kidolgozott terv következő fázisa az ott várakozó lovak megközelítése volt. Néma csendben, hason csúszva kellett elérniök a titokba beavatott lovászokat, akik felnyergelt lovakkal várakoztak az árok másik oldalán. A 49 éves Balassi János vakmerő bátorsággal végrehajtotta felesége elképesztő tervét. Lóra pattant és az előre kijelölt útvonalon egerutat vett. Bálint édesanyjával együtt Vágbesztercében várta a futárok jelentését. Hajnalban az egész család már Lengyelország felé menekült. Nem ok nélkül, hiszen két órával a szökés után riadóztatták a vár

őrségét, majd a bécsi kamara illetékes szerveit. Megindult a hajsza Balassi János, sőt felesége ellen is. Fentmaradt a riadó szövege, melynek első mondata jól tükrözi a kijátszott várkapitány éktelen dühét és tehetetlenségét: „Cito.Cito.Cito.Cito.Citissime”. Vagyis gyorsan, rettenetes gyorsan... fogjátok el őket!

Bálint apja és vele az egész család megmenekült, mert közel a magyar határhoz birtokot vettek lengyel földön. Jó ideig ott tartózkodtak, és várták, míg a vihar elcsendesedik fejük felett. Több mint egy év telt el, mire a becsületében megsértett Balassi János visszatért ősi családi várukba, Divénybe és tollat ragadt, hogy nyílt levélben megírja véleményét Bécsbe, a királynak...

De miért is volt szükség, hogy a letartóztatásról és a szökésről mindezeket elmondjam? Azért, mert a lengyelországi hónapok alatt valami rendkívüli elhatározás érlelődött meg Bálintnak, a fiatalembernek lelkében; olyan terv, mely meghurcolt szüleinek imént említett szomorú története nélkül nem jött volna létre. 17 éves lehetett akkor, amikor apjának sikeres szökése után egy német lelkiolvasmány jutott a kezébe. A szakirodalom jól ismeri a szerző nevét, könyvének sikerét, hiszen Európa-szerte olvasták. Michael Bock hagenai lutheránus lelkész könyvéről van szó, a *Würtzgärtlin für die krancken Seelen-ről*. A barokkos cím lényegében utal a könyv tartalmára: hogyan segít a keresztény tanítás, főleg a Szentírás elviselni a szenvedést. Gyógynövényekkel teli kerthez hasonlítja a keresztény elveket, és a belőlük készített orvosságoktól felüdülnek a különböző szenvedésektől sújtott betegek. Van benne valami közvetlenség, egyszerűség és stílusa leginkább Lutheréhez hasonlít. Bock nem fásaszto körmondatokkal írja le gondolatait, nem teologizál, hanem az olvasó érzelmi világára igyekszik hatni.

Ez ragadhatta meg Balassi lelkét is, aki mindössze 16-18 éves volt. Látva szülei levertségét, elhatározta, hogy Bock Mihály művét lefordítja magyarra „az ő szerelmes szüleinek háborúságokban való vigasztalására”. Alig találhatott volna erre jobbat, mint a lutheri devóció szellemében és stílusában írt *Würtzgärtlin*-t.

Vegyük kezünkbe Balassi fordítását, a Beteg lelkeknek való füves kertecskét. Érdekes elmélyülni benne, annál is inkább, mert kevés olyan vallásos próza, lelkiolvasmány létezik, mely a 400 év ellenére ilyen élvezhető magyarsággal íródott és amely témájánál fogva semmit sem veszített aktualitásából. Az élményhez természetesen az is hozzátartozik, hogy ne felejtsük el közben a 18 éves fiatalember megható szándékát, „szerelmes szüleinek” vigasztalását.

Némi tájékozódás nem árt a könyv mondandójával kapcsolatban. Belépve a „füveskertbe”, az író mint lelkivezető egymásután kézbe veszi a füveket, vagyis azokat a lelki tanácsokat, evangéliumi tanításokat, melyekkel gyógykezelvehetjük magunkat. Így lesznek a gyógyfüvekből orvosságok. Vegyük sorjába a fejezeteket, a címek önmagukról beszélnek:

1. Amint az Úrnak tetszett, úgy lett.
2. Sok jót vettél el az Istentől.
3. Megérdemletted.
4. Többet érdemlettét.
5. Isten bocsánatot ígért a Krisztusért.
6. Te hasznodra vagy.
7. Nemcsak egyedül szenvedsz.
8. Krisztus sokat szenvedett érted.
9. Krisztus teveled szenvedett együtt.
10. Az Isten nem kísértetett meg tégedet erődnek felette.
11. Isten imádkozni hagyott bennünket.
12. Isten meghallgatást ígért.
13. Az Isten irgalmas.
14. Isten mindenható.

15. Bölcs az Isten.
16. Örökkévaló boldogság következik ezután.

A két befejező téma: Tudomány, mint kelljen az embernek magát mindenkor olykor tartani, mikor szerencsétlenség esik rajta, – és: Miképpen tartsa magát az ember a halálnak órájában. – Utolsóként mintegy szüleire gondolva arról elmélkedik, hogy Miképpen biztassa ember magát az üldözésnek vagy kínnak idejében.

Akárhogy is nézzük, Balassinak ez a vállalkozása elgondolkoztatja az embert. Hiszen ennek a lelkiolvasmánynak a tartalma inkább felnőtt embereknek témája. Bock lelkész arról medítál, hogy miként lehet és kell keresztény módon szenvedni. Ez a téma nem sajátja a fiataloknak, különösen nem egy főúri sarjnak, aki katonának készül. A Würtzgärtlin fordítását önként vállalta. Nincs ok, amiért ebben kételkednünk kellene. Ha pedig szabad elhatározásból választotta a szenvedés, az üldözés, a jóhalál tárgykörébe tartozó keresztény elvek ismertetését, akkor az rávilágít Bálint lelkialkatára, elmélyülésre hajló lelkiségére, – és arra az őszinte, mély kapcsolatra, mely szülei és közte élt. Ahhoz, hogy segíteni tudjon, mindenekelőtt bele kellett élnie magát apja-anyja nehéz sorsába, és fel kellett mérnie, hogy mi az, amivel legjobban, leghatásosabban tudna segítségükre sietni. És úgy döntött, hogy „háborúságokban való vigasztalására” a kereszthordozásról szóló könyv fordítását adja a kezükbe. Ha ezzel a tudattal vesszük a kezükbe mi is ezt a remek fordítást, akkor a sorok közül felénk árad az az aggódó szeretet, mely Bálintot eltöltötte, amikor szüleire gondolt. Különösen apja iránt érzett vonzódása, rajongó tisztelete lehetett feltűnő, mert ennek írásos nyomai is vannak: mindent megtett apjáért, nemcsak a pozsonyi szöktetés idején, később is, mikor Lengyelországból lóháton vágatott haza, hogy megvédje őt egy újabb letartóztatástól, 1577-ben.

„Aki utánam akar jönni, vegye fel keresztjét”, hangzik az evangéliumi üzenet. Ennek jegyében igyekszik a magyar nyelv ékes fordulataival, jelzőivel, szellemes hasonlataival megértetni velünk, olvasóival, elsősorban szüleivel, hogy a keresztény ember számára a szenvedés nem Isten büntetése, hanem a Krisztus követésének egy nehéz, de megszentelt módja.

Mivel könyvünkben amúgyis közöljük Balassi fordítását, ezért tartalmi ismertetés helyett néhány olyan dogmatikai kérdésre szeretném felhívni a figyelmet, mely segít a protestáns szerzőnek és fordítójának helyét, hitbeli hovatartozását kijelölni. Ezt azért is helyénvaló megvizsgálni, mert mindvégig arra keresünk választ, hogy milyen volt Balassi Bálint hitlélménye, milyen változásokon ment keresztül, és igaz-e azon irodalomtörténészek állítása, hogy költőnk vallásossága meggyőződés nélküli, vagy legalábbis felekezetek nézeteitől idegen, mint egyikük meg is nevezi: „szuprakonfesszionális”?

Nos nézzük meg közelebbről, hogy milyen nézeteket vallott a lutheranus Bornemisza Péter tanítványa, aki közben megjárta a más hitelveket valló Nürnberget és a reformáció egyéb változatai előtt kaput nyitó Krakkót. Az utóbbit nem véletlenül említem, hiszen Lengyelország épp ezekben az évtizedekben fogadta be Erdéllyel együtt Kálvin, Zwingli és a szabadgondolkodó újhitűek tanait. Balassi itt, Krakkóban adta ki Bock német könyvének fordítását 1572-ben! A kérdéssel behatóan foglalkozott a filológia nagymestere, a híres Balassi kutató, Eckhardt Sándor, aki összehasonlította költőnk magyar szövegét az eredeti némettel, sőt – hogy a kontroll még pontosabb legyen – egybevetette Bornemisza szövegével is. Ő szintén közreadta Bock művét a Négy könyvecske a keresztyéni hitnek tudományáról c. könyvében 1577-ben, Semptén és ebben negyedik részként közli a Würtzgärtlint magyarul. Minden jel arra mutat, hogy Bornemisza nem olvasta az eredeti német szöveget, hanem Balassi nevének feltüntetése nélkül tanítványának fordítását átdolgozta és kijavította azokat a részeket, melyekben Bálint eltért az ő lutheranus hitelveitől. Így tehát betekinthetünk egy igen érdekes, izgalmas szellemi, vallás-erkölcsi átalakulási folyamatba és tetten érhetjük tanító és tanítvány konfesszióbeli nézetkülönbségeit. Íme.

Bock eredeti német szövegében félreérthetetlenül a keresztény tanítás szellemében és Lutherrel egyetértve azt vallja, hogy az úrvacsora alkalmával a pap Jézus utolsó vacsorai szavait idézi, és éppen ezért nincs kétség aziránt, hogy Krisztus testét és vérének kell mondani. Ezt a hittételt két alkalommal említi a 43. és a 137. lapon. („Also wenn der Christus sein Leib zu essen, und sein Blut zu trincken gibt...”) Balassi önkényesen vagy elhagyja, vagy megváltoztatja ezt a mondatot, nyilvánvaló azért, mert nem fogadja el a hagyományos úrvacsorátant. A „test” és a „vér” helyett egyszerűen így fordítja a szöveget az Ötödik Fűvel kapcsolatos meditációjában: „annakokáért megemlékezzél az úr vacsorájához is egynehányszor jártál légyen.” Néhány sorral lejjebb pedig betoldja a „lelkiképpen” kifejezést, ezzel is jelezni kívánja, hogy nem ért egyet a lutheranus Bock tézisével. A német szöveget így változtatja meg: – „Így mikor Krisztus lelkiképpen az ő testét és vérének enned és innod adja, akarja azért a te hitedet ezzel erősíteni”.

A második textus arra is választ ad, hogy mit ért a „lelkiképpen” kifejezésen. Bock szövege ugyanis ismét a Leib zu essen és a Blut zu trincken szavakat használja, de Balassi ehelyett ezt fordítja: „Hogy peniglen Krisztus az ő testének és az ő vérének neked *jelét* adja enni és innia, azon értheted, hogy te is bizonynal egyike vagy azoknak, kiknek bűnökért Krisztus az ő testét halálra adta...”

Mivel Bornemisza ezeket a mondatokat átjavította és az eredeti, lutheri értelmezésben fogalmazta meg az úrvacsorára vonatkozó evangéliumi szavakat, következtetésünk egyértelmű és logikus: Balassi 18 éves korában már nem mesterének, Bornemiszanak és nem a fordításra kiszemelt német könyv szerzőjének, Bock lelkésznek lutheri elveit vallotta ebben a hittételben, hanem annak a Zwingli hitújítónak véleményét tolmácsolta, akiről az egyháztörténelem, mint szélsőséges reformerről emlékezik meg. Zwingli ugyanis az úrvacsora-tanban a *jelképes* magyarázat híve volt, sőt nevéhez fűződik az oltárok és oltárképek lerombolásának szomorú emléke.

Nem ennyire feltűnő a német szöveg és a magyar fordítás közti különbözőség a bűnök alól történő feloldozás kérdésében, mégis megerősít bennünket az előbb leírt következtetés igazában. A német szerző ugyanis lelkünk megmentésének három eszközéről beszél: a keresztségről, a feloldozásról és az úrvacsoráról a „hatodik fű” ismertetésekor, az 52. lapon. Balassi csak kettőt említ, a „die Absolution” nem szerepel a magyar fordításban...

Más esetben árnyaltabban, nyíltabban foglal állást, mint a német szerző. Különösen akkor, amikor a katolikus egyházról, tanításáról mond kritikát. Kipellengézi a pápistákat, mert Jézus anyját, Máriát és a szenteket közbenjárókként emlegetik. És nem kíméli az Üdvözlégy Mária ima utolsó kérésében foglaltakat sem, vagyis hogy legyen közbenjárónk halálunk óráján, „mint régen a pápaságban tanították”. Mindezt bálványimádásnak nevezi és káromlásnak.

Ezen differenciák, a katolikus dogmatikával ellentétben álló vélemények rögzítése után jogos a kérdés: lelki életünk számára hasznosítható-e Balassi Bálint fordítása? Válaszom egyértelműen pozitív! Ha ugyanis szem előtt tartjuk a fent vázolt protestáns tételeknek a katolikus hitigazságoktól való eltérését, akkor minden másban teljes azonosságot találunk. Vagyis a Beteg lelkeknek való füves kertecske c. fordításban annyi megszívlelendő evangéliumi buzdítást kapunk és olyan mélységekbe vezet minket az író, illetve a fordító, hogy olvasása igazi élményt nyújt.

Néhány szempontra szeretném felhívni a figyelmet, hogy e pozitív állásfoglalásnak megokolása érthetőbb legyen.

Az elmélkedő könyvecske címe jól jelzi, hogy miről is kíván tárgyalni a lelki író: „Tudniillik miképpen kelljen embernek magát biztatni a nyomorúságnak, üldözésnek és kinnak idejében”. Vagyis a Krisztus-követésnek legnehezebb útján, a szenvedésnek, a kereszthordozásnak tövises útján kalauzol végig. A témaválasztás önmagában véve mindannyiunkat érdekel, hiszen akarva nem akarva, előbb vagy utóbb mindannyian találkozunk a szenvedés mértékével. És nem mindegy, hogy honnét vesszük, kitől kapjuk a választ. Balassi a német szerzőnek, Bocknak

nyomában a Bibliából meríti, úgymond, a Tudományát. Vagyis nem a maga véleményét, hanem a Szentírás, különösen az Újszövetség értékelését nyújtja.

Az alaptétel eleve olyan hangulatot teremt, mely máris segítséget jelent a szenvedőnek, ti. az Isten gondviselő tenyerére helyezi az olvasót, hosszú sorokat szentelve az ember hajszájának, hiszen még azt is megszámlálja rajtunk a ránk vigyázó Atya! Meg akar győzni e tétel igazáról, és felsorolja mindazt a jót, mellyel elhalmoz minket az Isten. És csak ezután kezd bele a minket ért szenvedések elemzésébe, a körülmények mérlegelésébe. Le akarja szállítani megrökönyödésünket, lázadásunkat a valóság szintjére, vagyis érveket sorol fel annak érdekében, hogy alázatossá tegyen. Aki szenved, ne felejtse el múltját, számtalan bűnét, és akkor máris világosabbá válik, hogy még többet érdemeltünk volna. De ha az olvasó esetleg múltjának bűnei miatt nagyon kétségbeesnék, azonnal gondoljon a bűnbocsátó, magát keresztre adó Krisztus jóságára és mindarra a kegyelemre, melyet keresztségüktől kezdve ad nekünk. Így még a megtérésünk által megbánt bűneinkből is jó származhatik Jézus megváltói irgalma segítségével. „O felix culpa...”, mondaná szent Ágoston. – És amikor így már nyugodtabb, tisztultabb lelkülettel tudunk saját szenvedésünk, nyavalyánk, keserű sorsunk állapotára gondolni, akkor jobban megszívleljük az egymást követő, érzelmeinkre ható érveket: mások is szenvednek, sőt talán a mienkénél nagyobb keresztet kell hordaniok. De ami ennél is fontosabb: maga Krisztus, az ártatlan, példaképe lehet, kell lennie minden kereszthordozónak, annál is inkább, mivel ő velünk együtt kíván szenvedni. Különbén is, senki nem kap nagyobb terhet, mint amit elviselni képes. – Ezen érveken kívül arra is gondolnia kell a szenvedőnek, hogy Jézus megtanított minket imádkozni, és megígérte, hogy imánk meghallgatásra talál, mert Isten végtelen irgalmas és hatalmas és bölcs. A konklúzió érthető: minden szenvedés magában hordja az örök boldogság elnyerésének ígéretét.

Ha e gondolatok láncolatát, akárcsak ilyen madártávlatból nézzük is, látható, hogy ígéretes olvasmánnyal, lelki könyvvel van dolgunk. És ha ehhez hozzátesszük azt a lebilincselő stílust, édes anyanyelvünk kristálytisztá csengését, amellyel ez a 18 éves nyelvzeni elénk varázsolja Krisztus tanítását, a „*philosophia Christi*”, ahogy Erasmus mondaná, akkor az olvasó, velem együtt igazat fog adni a kérdés egyik legnagyobb ismerőjének és tudósának, Eckhardt Sándornak: „A prédikátorok könyvei között egy zseniális nyelvtelhetséggel megáldott világi ember műve elég ritka jelenség ahhoz, hogy ne hagyjuk továbbra is a feledés homályában... Ideje, hogy Balassinak ez az ifjúkori írása is egyszer napvilágot lásson.”

Valóban itt az ideje! A hazai reneszánsz kutatásaim egyik elindítójának, Eckhardt professzornak régi vágya teljesül most, amikor közreadjuk Balassi tolmácsolásában a krisztusi keresztviselésről szóló meditációkat. Mindössze annyit kell a filológiai követelmények kedvéért megjegyeznünk, hogy az itt közreadott szöveg nem kritikai kiadása az eredetinek, sem helyesírásában, sem betűszerinti teljességében. Vagyis célunk itt most csak az lehetett, hogy mostani olvasatban tegyük olvasóink asztalára a 400 évvel ezelőtt megjelent művet. (A kritikai kiadás közreadója a német szöveggel együtt Eckhardt S.: Balassi B. összes művei II. Bp. 1955.)

A tisztulás útján – Purgatórium

Mire elkészült a Würtzgärtlin fordításával és mikorra átadta első irodalmi művét „az ő szerelmes szüleinek háborúságokban való vigasztalására”, rövid időre újból kisütött a nap a család felett. A császár ugyanis 1572. augusztus 11-én megbocsátott Balassi Jánosnak és családjának. Ennek azonban nagy ára volt: udvari ceremónia keretében le kellett térdelnie az uralkodó előtt. Ez volt a feltétele annak, hogy a császár újra kegyeibe fogadja. A vádat elejtették, sőt helyet kapott az udvari tanácsban „főajtonálló” címmel.

Lengyelországból tehát hazatértek, és Pozsonyban, Bécsben töltötték legtöbb idejüket. Bálint is szüleivel volt, és ő is részt vett Rudolf trónörökös koronázásán és nem is akármilyen módon. Míg apja a „főajtonálló” magas címet kapta, ő „udvari pohárnok” lett. Ekkor még úgy tűnt, hogy Bálint is rálépett a biztos karriert jelentő ranglétra első fokára. A tizennyolcadik évét betöltött fiatalember neve csakhamar közismert lett egy érdekes epizód kapcsán. Erről azért tesztek említést, mert alighanem ekkor és itt robbant be az életébe a társaságok iránti érdeklődése, a tánc, a mulatozás, a hódítás, a szerelem szenvedélye. Hogy külseje, megjelenése, tánca milyen hatással volt az udvar előkelőségeire, különösen a dámákra, azt egy kortárs írónak, Istvánffy Miklósnak helyszíni beszámolójából egyértelműen kiolvashatjuk.

A helyszín Pozsony, az időpont 1572. szeptember 25., a koronázás utáni díszebéd, melyen jelen volt az egész udvar, nemcsak a királyi pár, a trónörökös, hanem a miniszterek, a kancelláriák vezetői, Európa valamennyi uralkodójának küldöttsége, diplomáciai testülete is. A palota nagytermének karzata is zsúfolásig megtelt, amikor ebéd végeztével eltávolították az asztalokat, hogy tágas helyet biztosítsanak a „hadi ifjúságnak”, ahogy a szemtanú nevezi a táncbemutató fiataljait. És ekkor hirtelen berobbant egy bajuszos, jellegzetesen magyaros öltözetű, délceg fiatalember, hogy elkezdje az erős fizikumot és rendkívül jó ritmusérzékű követelő táncot, melyet „valamennyi magyar közös táncának tartanak.” Lábszárait földig guggolva hol összekapta, hol szétvetette, hol pedig felszökellve ugrándozott, mint valami Pán vagy Satyrus. A császár és a hercegek, meg a többi előkelőség egy magas emelvényről gyönyörködve nézték ennek a délceg fiatalembernek bravúros mutatványát, aki nem volt más, mint „a kegyelembe minap visszafogadott János fia”, vagyis Balassi Bálint.

Úgy látszik, volt valamiféle versengés vagy rangsorolás is, mert Istvánffy hangsúlyozottan írja, hogy „Bálint nyerte el a pálmát”. Ha összevetjük az időpontokat és a helyet, vagyis azt, hogy ugyanebben a városban tartóztatták le Balassi Jánost 1569-ben és ugyanitt, Pozsonyban szökött meg fogságából, – majd pedig két év elteltével, most itt fia elbűvöli magyar táncával az őket nemrég még üldöző uralkodót, akkor nagyjából reprodukáltuk azt a légkört, amelyben Bálint nemcsak a maga, hanem mindenekelőtt meghurcolt apja, anyja nevében is meg akarta mutatni, hogy kik a Balassiak. „Majd megmutatom én!” Különben ez a magatartás végig jellemző lesz reá egész életében...

Annyi bizonyos, hogy az apa nagyon meg volt elégedve fiával és büszke volt rá. A császár pedig saját szemével láthatta, hogy milyen aljas rágalommal gyanúsították meg besúgóit, amikor azt akarták elhíttetni a bécsi udvarral, hogy ő fiát, Bálintot a török basához küldte át Szécsénybe átállásának bizonyítására. Igazolva látta a császár azt, amit Balassi János ezzel kapcsolatban Divényből írt Bécsbe: „Azt merik mondani, hogy a török kétes hitére bíznám elsőszülött fiamat, *megpróbáltatásom legédesebb társát és hanyatló korom támaszbotját?*”

Azzal, hogy Bálint vitte el a pálmát a pozsonyi táncbemutaton, apjának és egész nemzetségének javát szolgálta. Családja becsületén ejtett foltot egyelőre így, nagy tetszést kiváltó táncával akarta lemosni. Vállalkozását siker koronázta. Így látja Eckhardt Sándor is: „Balassi a táncot, magyar fajának ősi szép művészetét mint afféle szimbolikus génusz képviseli”...

Apjával együtt három évig áll a császári udvar szolgálatában. Szeretett édesanyja nem sokáig örvendhetett a család sorsának jobbrafordulásán. 1573 elején meghalt.

A huszadik éve felé közeledő Bálint életét nem sokáig aranyozta be a gondtalanság. Csakhamar kiderült ugyanis, hogy a király csak látszatra bocsátott meg apjának. Hiába pályázta meg a főlovászmester címen ismert udvari állást, hiába kért fizetést. A királyi kegyek sorozata végleg lezárult számára. Még az előbbi várkapitányságtól is elesett. Egyre növekvő bizonytalanság veszi körül apját és Bálintot is. Így hát búcsút mondtak Bécsnek. Talán eszébe jutott egykori házitanítójának, Péter papnak gyakori csípős megjegyzése, kirohanása a Habsburg király ellen: magyar ember nem sok jót remélhet tőle...

Kétségtelen, hogy nem volt könnyű eligazodni az akkori magyar főurak viselkedésén. Különösen akkor váltak gyanússá, ha a bécsi udvarnak sok kellemetlenséget okozó erdélyi fejedelemséggel kerültek kapcsolatba. A gyanú még erősebbé vált, ha rokonsági szálak fűzték hozzá őket. Így vált gyanússá a Balassi család is a bécsi udvar számára, különösen 1571-től, mikor Báthory István lett Erdély ura János Zsigmond után. A Balassiak ugyanis rokonságban voltak a Báthoryakkal, Miksa császár lenézett ellenfelével, István vajdával is. Átmenetileg sikerült a gyanút elhárítani azzal, hogy Balassi János is támogatta a Báthory ellen indítandó felkelést, melynek élén Bekes Gáspár állott. Sőt határozott kérésére Bálintot is útnak indította, hogy vegyen részt az erdélyi harcokban. Ezt bizonyára jó néven vették tőle Bécsben! De a gyanú újból fellángolt, mint a tűzre öntött olaj. Az történt ugyanis, hogy Bálintot elfogták a fejedelem katonái, leütötték, foglyul ejtették és átadták Báthory Istvánnak: rokonnak a rokont! Az eset igen kellemetlenül érintette Bálint apját, aki az amúgyis gyanakvó bécsi udvar szemében újra gyanússá vált, hiszen a konspiráció látszata fennforgott.

Ez a kérdésnek csak egyik vetülete, és nem tartozik szorosan a témánkhoz. Az azonban igen, hogy milyen hatások érték Bálintot az elkövetkező években a fogságnak alig nevezhető Báthory udvarban. A kérdés lényegbevágó, és nem lehet eléggé hangsúlyozni már csak azért is, mert a szakirodalom sem ad választ arra a kérdésre, hogy Balassi egyre feltűnőbb itáliai stílusú reneszánsz élményének mik a gyökerei. Hiszen láthattuk, hogy eddig Bornemisza révén a lutheri, melanchtoni, majd a nürnbergi, krakkói évek alatt a zwingli féle gondolatvilággal, tehát a német-svájci protestáns kultúrával ismerkedett meg behatóan és ennek élete végéig megmaradt a hatása. De nem vitás, hogy erre ráépül és kiegészíti egy mediterrán stílusú reneszánsz élmény, eleinte profán, majd később jezsuita forrásból merítve. Hol és milyen körülmények között találkozhatott az itáliai, római légkörrel? Talán közvetlenül Itáliában? Feltételezhető, de eddig nem került elő egyetlen adat, vagy utalás sem arra vonatkozóan, hogy Bálint külföldi tartózkodásának idején Olaszországban is járt volna. Később pedig adatszerűen ismerjük életének eseményeit, évről évre tudjuk, hol, merre járt. Az olaszos gondolat- és érzésvilág, a mediterrán stílusú reneszánsz viszont oly erős, oly sok színű Balassinál, hogy ez eleve tartósabb, maradandóbb befolyást feltételez.

Hogy Balassi Bálint milyen kultúrával találkozott Erdélyben: Gyulafehérvárott, Kolozsvárt, erre részletesen válaszoltam a Romon virág című reneszánsz kötetemben. Külön foglalkoztam a János Zsigmond és a Báthory korszak itáliai kapcsolataival mind a kultúra, mind a vallás, mind pedig a művészetek terén. Amikor Bálint megérkezett Erdélybe, az udvar már Báthory István katolikus meggyőződésének megfelelően szakított a radikális hitújítók, szabadgondolkodók irányzatával és tért hódított a katolikus restauráció. Ettől függetlenül hangsúlyoznunk kell, hogy maga Bálint többször is megvallotta, hogy István fejedelem nagy tisztelője. Éppen őtől tudjuk, hogy annak idején Báthory az ő apjánál sajátította el a katonai ismereteket. A két főúr barátsága tehát a rokoni kapcsolatokon túl más gyökerekből is táplálkozott. Bizonyára tudták ezt Bécs ügynökei is, de a szultán kémjei is. Ezért vált gyanússá Bálint erdélyi fogsága mind a két nagyhatalom szemében, hiszen Báthory István nem rabként kezelte Bálintot, hanem olyan szabadságot élvező vendégként, mely szabadság kijár egy főúri rokon fiának. A Balassi család,

főleg Bálint, soha nem felejtette el, hogy az életére törő szultánnak Báthory megtagadta az engedelmességet és többször is visszautasította kiadatását. Magyarán: Erdély fejedelmének köszönhette életét. A délceg fiatalember tisztában volt azzal, hogy kis híján a hírhedt konstantinápolyi Héttorony magyar foglyai között élte volna le életét örökös rabságban... Nem lehet eléggé hangsúlyozni Bálintnak ezt az erős kötődését Báthory Istvánhoz és az egész Báthory csalárhoz. Az erdélyi fejedelem magával vitte Bálintot Lengyelországba, és élvezte a krakkói udvari élet reneszánsz pompáját.

Ezt azonban már megsokallta a bécsi udvar. A császárt különben is rendkívül bosszantotta Báthory sikere a lengyel trón megszerzése miatt. Ezért mindenki gyanússá vált, aki szimpatizált vele, – így a Balassiak is. Bálint apját, Jánost újabb büntetőeljárás fenyegette. Felrendelték Bécsbe kihallgatásra. Amikor ennek híre eljutott Bálinthoz, lóra ült és haza vágatott, hogy segítségére legyen apjának és ha kell, megvédje becsületét. De mire hazaért, apja már nem élt. A bécsi kihallgatás és egy újabb meghurcoltatás lehetősége halálba kergette... Mindössze öt év telt el azóta, hogy a szenvedésről, kereszthordozásról szóló fordítását szülei kezébe tette, – és most egyikük sem él már. Huszonháromévesen egészen árva maradt...

Azt azonban lelke mélyén tudta, hogy a Báthoryakhoz mindig bizalommal fordulhat, – István királyt pedig gyámjaként tisztelte. Ki tudja, hogyan alakult volna sorsa, ha nem hagyja el a felejthetetlen krakkói udvart, ha Báthory magyar ezredeinek egyikében vitézkedik tovább!? De szenvedélyei miatt tizenhat éven át járta a Purgatóriumot „tusakodván ördöggel”, már-már a züllés szakadékának szélén kóvályogva, máskor összekulcsolt kézzel imádkozva: „Bocsáss meg Úristen ifjúságomnak vétkét”, – hol pedig új utakat keresve és visszatérve ősei katolikus hitéhez. Hosszú és kacskaringós ez a zarándok út, de végigjárta az utolsó stációig, az esztergomi hősi halálig.

Mivel ez a könyv nem Balassi Bálint egész életművét kívánja bemutatni, – amit különben az erre hivatott szakirodalom tudósai már rég megtettek –, feladatom szempontjából életének eseményeit csupán azért kell minduntalan emlékezetünkbe idézni, hogy istenkeresésének hiteles keretére rámutassunk. Jelezve ezzel azt a szerves egymásba kapcsolódást, mely élete és istenélménye között mindvégig megmaradt, méghozzá oly módon, hogy többen éppen ezt róják fel neki.

Nos, néhány adat a Lengyelországból hazatért Bálint viharos életéből. 1578-ban ismét Pozsonyba jöttek össze az országgyűlés rendjei. És itt találjuk a 24 éves Bálintot is. De sietek megjegyezni, hogy nem valami országos ügy miatt töltött itt hónapokat, mint a többi honatya, hanem az ország egyik leggazdagabb asszonya, báró Ungnád Kristófné, ismertebb nevén: Losonczi Anna miatt. És hogy félreértés ne essék, mindezt ő maga adja tudtul ország-világnak azokban a versekben, melyekkel meg akarta hódítani ezt a szép asszonyt. Van ezek között kettő olyan, melyben még az évszámot is rögzíteni akarta: 1578! És ha valaki még mindig kételkedne abban, hogy ezzel a 24 éves daliával nemcsak szóba állt, hanem szerelemre lobbant a több gyermekes, harmincon felüli főrangú asszony, – nos akkor vegye kezébe azokat a verseket, melyekben megörökítette nevét: Lelkemet szállotta meg nagy keserűség, vagy Az én szerelmesem haragszik most reám kezdetűt, melyeknek versfőibe rejtette a Losonczi nevet, az utóbbiban pedig „*Annámért*” olvasható. Egyik költeményének („Kit egy bokrétáról szerzett”) záró sorában azt olvashatjuk, hogy még imádkozott is ezért a szerelemért: „Kit Istentől kérek gyakran könyörgésemben...” És itt álljunk meg egy pillanatra, hogy tisztán lássuk azt a fonák helyzetet, amibe Bálint sodródott. Losonczi Anna ugyanis hites felesége volt a horvát báznak, Ungnád Kristófnak. Nem sok keresni valója lett volna tehát Annánál, még akkor sem, ha a bán többet volt távol feleségétől, mint itthon...

Anna és Bálint szerelmi viszonyának nagy irodalma van. Érthető, mert az Annához (akit később Júliának hívtak), írott költemények a magyar líra váratlanul felbukkant gyöngyszemei. Ebből a szempontból nézve Anna nemcsak Bálintnak, hanem az egész magyar szerelmi lírának

múzsája lett. Ez a minden elképzelést felülmúló élmény avatta költővé, a szerelem költőjévé Balassi Bálintot. De minket most más szempontból érdekel kettőjük ismerete és szerelme.

A fenti helyzetkép ismeretében nem nehéz kitalálni, hogy ők maguk is tisztában voltak a kapcsolatukban rejlő veszélyekkel. Ne feledjük, hogy Bálint azt az Annát ostromolta, akinek nevét az egész ország ismerte, hiszen apja, a temesi gróf, vérével írta be nevét a hazájukért harcolók szívébe. De Annát nemcsak a Losonczi név kötelezte, hanem asszonyi becsülete is. Férje révén a császári udvar legfelsőbb köreihez tartozott, érthető, hogy hírnevére kényesen kellett vigyáznia. És éppen ezekben a hónapokban, amikor minden szem rajta függött és figyelt: hogyan él, kiket fogad, miközben férje országos ügyeket intéz a török határon. És épp most vegyék szájra kalandját, amikor három kislánya közül kettőt elragadott a halál?

Még más valaki is megjelenik a színen: mindkettőjük nevelője, mondhatnánk így is: lelkiatyja, Bornemisza Péter. Tartanak is tőle, megvesztegethetetlen szókimondásától. A kiváló Balassi-kutató Nemeskürty István nemrég hívta fel erre a figyelmet, – és méltán, hiszen minden jel arra utal, hogy Péter pap tudott kettőjük szerelméről, és az sem kétséges, hogy azt milyen jelzővel és kritikával illette. Igaz, hogy az ekkor megjelent és épp Annának, meg férjének ajánlott könyvében csak általánosságban ostromozta a házasságtörést, a bujálkodást, a paráznaságot, meg hogy „mi légyen az emberi romlottság”. Annyi bizonyos, hogy ezekben a hónapokban rendkívül szoros a kapcsolat Anna asszony családja és Bornemisza között. Ha mást nem, azt mindenképpen elérte, hogy a szerelmesekben egyre fokozta a lelkiismeretnek vádoló szavát, hangjának erejét: „az önnek lelkek röttegvén vádolják őket”. És mindezt abban a kötetben mennydörgi a kérlelhetetlen prédikátor, melynek költségeit Anna asszony fedezte! Tehát igen sokrétű ez az egész kérdés, és nem lehet csak a szerelem szemszögéből vizsgálni mindazt, ami kettőjük vonzalmát, majd elhidegülését okozta. És az egyik szempont épp az, amire fel szeretném hívni a figyelmet: a kérdés morális vetületére. Ennek ismerete nélkül ugyanis nem lenne teljes Balassi élményvilágáról alkotott képünk. És ez vonatkozik nemcsak istenes verseire, de az Annához írt szerelmi lírájának nem egy gyöngyszemére. Tény, hogy hol egyikük, hol másikuk, hol mindketten ráébredtek a keserű valóságra: könnyen botrányba fulladhat kalandjuk akár a tizenéves Ungnád Annamária (Anna leánya) előtt, akár a távollévő férjhez eljuttatott pletyka miatt, akár a bécsi udvar rosszallása miatt, hiszen Balassi Bálintra most is gyanakvóan tekintettek Báthory Istvánhoz fűződő kapcsolatai miatt. Akárhogy is nézzük, annyi zavaró körülmény jött össze, hogy a nagy szerelem nem sokáig volt zavartalan. Bálint hiába küldött ajándékokat, gyűrűt, ékszereket extatikus levelek és versek kíséretében, a hírnevét féltve őrző Anna kénytelen volt elküldeni lovagját. Lényegében ettől kezdve a fiatal költő elveszti lába alól a talajt, és egyre több meggondolatlan kalandba bonyolódik. Ezeknek híre természetesen eljut Anna füléhez. Magyarázkodások, bocsánatkérések, féltékenységi jelenetek váltják egymást. Bálint élete végéig őrizte e szerelem emlékét, – Anna azonban hamar és végképp a szakítás mellett döntött. És amikor özvegyé lett, és Bálint szerette volna feleségül venni, visszautasította az akkor már elszegényedett, karrierjében is kettőtört, kalandjai miatt hírhedtté vált kapitány közeledését.

Viharos életének ismerjük mélypontjait, a Rédey Bonaventura féle örömtanyákon rendezett vad tivornyákat, a féltékeny zólyomi férfiak panaszát Bálint úr garázdálkodásai miatt, hiszen asszonyaikat nem hagyja békén, és amíg városukból nem távozik, egyetlen zavartalan éjszakájuk sem lesz, – és így tovább. Pokoljárás ez. Szenvedélyeinek rabjaként féktelenül rohan, csúszik lefelé. Ő maga nevezi ezeket ifjúsága undok fertelmességének. Tudja és elismeri, hogy az általa is elfogadott erkölcsi normák ellen vétett. Vagyis még működik a lelkiismerete, van bűnfogalma és vágyódik a tisztulásra. Az Infernóból keresi az utat a Purgatorióba...

Hirtelen fordulattal, merész elhatározással a nőszülés, a családalapítás mellett dönt 1584 telén. A jelölt özv. Várday Mihályné, szül. Dobó Krisztina, aki Bálint unokahúga volt. (A két fiatalnak édesanyja ugyanis édestestvérek voltak: Sulyok Anna és Sulyok Sára.) Ez a tény már eleve

magában hordta az érvényben lévő törvények áthágását, sőt a születendő gyermekük törvénytelenységét és annak következményeit. Csakhogy Balassi még ezen felül is sok mindenben vétett. Rémregénybe illő sárospataki esküvője, a vár néhány órára való elfoglalása, majd csúfos veresége maga ellen hívta nemcsak a vár urát, Dobó Ferencet, hanem az egész magyar főúri társadalmat, sőt kihívta maga ellen újra – és ki tudja hanyadszor – Bécs haragját, hiszen Sárospatak, ez az Erdélyhez közeli vár fontos erődítmény volt, méghozzá a király tulajdona. A fiatal házaspárt, elsősorban Bálintot kegyetlenül meghurcolták, valósággal kiközösítették. Szájára vette a fél világ, mert szégyenszemre a szép pataki vár termei helyett egy polgárasszony házában töltötték a nászéjszakájukat, majd a tokaji kapitány vette őket oltalmába. A folytatást is ismerjük: betegek lettek a sok hercehurca miatt. Bizonyára idegösszeomlás lett a vége, pedig néhány hónap múlva boldog szülőknek kellett volna lenniük, Krisztina várta gyermekük születését, szerelmük gyümölcset... Mindezt elengedhetetlenül ismernünk, látnunk kell, amikor kezünkbe vesszük istenes énekeit, azokat, melyeket ezekben a hónapokban írt. Mennyi őszinte megnyilatkozás, az újrakezdés vágya, az elmúlt esztendőben elkövetett botrányok feletti bánkódása, szégyene, pönitenciatartása, majd a Krisztinához fűződő szeretetének megvallása, szárnyaló boldogsága. Ha nem ismernénk a fent összefoglalt eseményeket, azt hihetnénk, hogy végre megtalálta önmagát, révbe jutott. Mindenesetre ezekben a hónapokban írta a magyar költészet, a régi magyar irodalom egyik legmegrázóbb versét, a máig ismert és énekelt „Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétékét” kezdetűt. Eddig még senki nem vonta kétségbe, hogy ilyen igaz őszinteséggel készült megtérten a Krisztinával kötendő házasságra...

Úgy gondolom, itt az ideje, hogy szóvá tegyem azt a sokat vitatott kérdést, mely szorosan összefügg Balassi szeretetével, legyen az Istennel, vagy emberekkel, nőkkel kapcsolatban. Ezt a témát azért is tisztázni kellene, mert több félreértésből származik, és érinti az istenes énekeinek, de szerelmi verseinek értékelését is.

A kritika alapja az a tagadhatatlan tény, hogy Balassi több alkalommal ugyanazokat a kifejezéseket, hasonlatokat, szavakat ruházta át szerelmére, szerelmeire, melyekkel istenes énekeiben Isten iránti szeretetét, hódolatát, imádatát fogalmazza meg. Ebből aztán máris azt a következtetést vonják le egyesek, hogy íme, ez is bizonyítja Balassi cinizmusát, istenelményének profán jellegét. Különösen azok vannak ezen az állásponton, akik eleve, a priori a maguk ideológiai szemléletébe kényszerítik bele még a több évszázaddal előbbi meggyőződések, magatartások is. Csakhogy ez könnyen elvezethet a tények elferdítéséhez. Pedig még Marx Károly is lelkére köti a múlt kutatóinak, hogy előbb lépjenek ki saját koruk kereteiből és ne a maguk, hanem a tárgyalt kor tudatával mérjék a múlt eszményeit és személyeit. Pontosan erről van szó ebben az esetben is, megtoldva még azzal a megjegyzéssel, hogy a felvetett kérdés tisztázása nem csupán az irodalomtörténészekre tartozik, hanem a magyar nyelvészet szakembereire is.

A félreértés gyökere a „szerelem” fogalom 16. századbeli és mostani tartalmi jelentésében, illetve megváltozásában, különbözőségében keresendő. Közelebbről nézve a dolgot, tisztázni kell, hogy mit értettek Balassi korában pl. a „szerető” fogalmán, és mit értenek ezen a múlt század óta még ma is? A régi magyar beszédben és ennek következtében az irodalomban is az volt a jelentése, hogy „szeretem őt”, tehát „szeretóm” = szeretője vagyok. Ezzel párhuzamosan a „szerelem” fogalmát sem azonosították – és tegyük hozzá mindjárt: Balassi sem azonosította – a testi kapcsolattal. Így már teljesen érthetővé válik, hogy még a szentírás magyar fordítói is minden kétértelműség nélkül, még a látszat fennforgását is kizárva, nem azt mondják pl. Jézus megkeresztelésekor, hogy „Ő az én szeretett fiam”, hanem „Ő az én *szerelemtes* fiam”. És hogy ez volt a „szeretet” szónak tartalmi jelentése, mondanivalója már évszázadokkal előbb is, nézzünk bele a Halotti Beszéd szövegébe: „Szerelmes barátim”. Ezt ma így nem mondhatjuk! Helyette: Szeretett barátaim – mondandó. A félreértés tehát ebből adódik. És tudomásul kell

venni azt a nyelvtörténeti tényt, hogy a régi magyar nyelv nem választotta még el a két fogalmat, és ennek következtében az „amor” nem okvetlenül azonos a testi szerelemmel. Minden más nyelvben azonos jelentése van a „szeretet” és a „szerelem” fogalmaknak, illetve szavaknak. A múlt század óta nemcsak hogy megszűnt nyelvünkben az „amor” kétféle értelmezése, hanem eleve egy szenvedélyes, titkon élvezett szexualitás képzetét ébreszti bennünk. Konkrét példát véve: amikor Balassi egyik versében azt mondja, hogy „engemet már bévett, vagyok szeretője”, nem arra gondol, amit a mai olvasó feltételez, hanem azt kívánja érzékelteni, hogy szíve választotta befogadta társaságába, nem közömbös irányában, sőt szereti.

Természetesen megvan annak is a megfelelő fogalma és szava, amikor a szerelem beteljesedését kívánja kifejezni és érzékelteni. Ősi hasonlatot használ fel ehhez, átvéve a virágénekek tisztaságát: „Az adá virágát akkor én kezemben”, vagyis kezembe adta virágát, leszakíthattam, már az én tulajdonom, odaadta magát. Íme az „amor” kétféle változata a régi magyar beszédben és irodalomban, s ennek megfelelően Balassi költészetében. Ugyanerre a következtetésre jutunk, ha az Isten iránti szeretet kérdését vizsgáljuk: Balassi vallásos prózai és verses írásaiban a szeretet és a szerelem kifejezések minduntalan felcserélődnek. Ennek bizonyítására átnéztem németből fordított prózáját, a Fűves Kertecskét, és ugyanarra a megállapításra jutottam, mint a nyelvtörténészek. Érdemes ebből a szempontból néhány kifejezést idézni.

Mindjárt szembeötlik saját, eredeti megfogalmazású mondata a könyv címlapján, melyben szüleit nem a ma szokásos „szeretett”, hanem a „szerelmes” jelzővel illeti („...az ő szerelmes szüleinek háborúságokban való vigasztalására”).

„Isten a mi *szerelmes* szent atyánk...” – Az ötödik fű első mondatában Krisztus az Atyának nem szeretett, hanem „*szerető* fia”, és az Isten nekünk nem szeretett, hanem „*szerelmes* atyánk”. Ugyanebben a fejezetben a megváltásról azt mondja, hogy az nem más, mint az irántunk való „nagy *szerelmének* és nagy kívánságának a jelé”. És ugyanebben a fejezetben meggyőzi olvasóját arról, hogy „bűneiddel a te uradat Istenedet és *szerelmes* teremtedet megharagítottad”. A keresztségben pedig Isten nemcsak kegyelmét, hanem szerelmét is nekünk adja, vagyis a keresztség szentsége Isten „hozzánk való *szerelmének* jelé”. Mint ahogy a kereszt, a szenvedés sem az Isten haragjának, hanem „*atyai szerelmének* jegye”. Amikor imádkozunk az Atyához, mondhatjuk, hogy Jézus miatt hallgasson meg minket, hiszen ő az „Atya *szerelmes* magzata”...

Mennyi meleg érzés, érzem van ezekben a kifejezésekben, melyeknek német megfelelői minden esetben a „lieb...” (denn er ist dein *liebes* Kind). Balassinál a Teremtő nem rideg, félelmetes valaki, hanem „*szerelmes* Teremtő”. És mennyire konzseniális a még ma is alig megközelíthető kegyelmet Jézus szerelmének nevezni. Sem a malaszt, sem a kegyelem nem adja vissza azt a jézusi jószágot, amit ő anyanyelvünk ősi használata szerint Jézus irántunk való szerelmének nevez.

Összegezve tehát az eddigieket, azt kell mondanunk, hogy Balassi a „szerelem”, „szerelmes = szerelmetes” szavakat olyan fogalmaknak tekintette, olyan etikai mércével mérte, hogy a legszentebbre, az Istenre is alkalmazta, éppúgy mint a szeretetet. De Istenen kívül szüleinek is, akiket annyira szeretett és tisztelt, ugyanezt a jelzőt adta. És tegyük hozzá, hogy ez nem az ő saját, külön módszere, hanem anyanyelvünk specifikuma, még akkor is, ha az utolsó száz évben hűtlenek lettünk hozzá...

Az imént említett kérdésen kívül van még más is. Balassi vallásosságának, istenélményének mérlegelésénél a kritikusok azt is szemére hányják, hogy olykor ugyanazokat a képeket, hasonlatokat, szavakat használja Isten iránti kapcsolatának megjelölésére, mint amelyeket imádott szerelme iránti vonzalmánál használ. Tehát a szerelem = szeretet előbb említett kérdésén túl, amit megoldottnak kell tekintenünk, a másik az, hogy miért fohászkodik Annához ugyanúgy, mint Istenhez? Itt tehát a frazeológia azonosságának egy másik vetületéről van szó. Példaként hasonlítsuk össze a Bocsásd meg Úristen közismert istenes énekének egyik mondatát az Annához írt Nő az én gyötrelmem kezdetű szerelmes versének egyik mondatával. Mindkettő

alaphangulata azonos: ahhoz, hogy valaki bocsánatot tudjon gyakorolni, vagyis hogy megmutathassa irgalmas szívét, szükség van bűnre. Ez a rafinált gondolatsor így hangzik az Istennel folytatott párbeszédben:

Irgalmasságod is annál inkább megtetszik,
Mentől több bűneink nekünk megengedtetik,
Mit engedhetnél meg, ha nem vétkeznének
Te ellened az a hívek.

A megsértett Anna szívét ugyanezzel, sőt szó szerint azonos mondattal próbálja irgalomra bírni:

Mit engedhetnél meg, ha ellened való
vétkem nekem nem volna?

A tagadhatatlan azonosságot a magam részéről semmiképpen sem profanizálásnak mondanám, hanem a hasonló alaphelyzettel magyarázom. Az alap közös, a fogalmazás is azonos, de két külön személyhez szól. Az alaphangulat ugyanazokat az érzéseket, szavakat juttatja eszébe. Nem ismeretlen ez a zeneművészetben sem. Nemegyszer csak a dallam alá írt szövegből vehető ki, hogy a mű profán célt szolgál-e, avagy vallásos áhítatot kíván ébreszteni. Nemeskürty István véleményét osztom: Balassi szerelmi és vallásos érvrendszere hasonló, sokszor azonos. Ennek legmélyebb oka az, hogy számára a szerelem és isteni szeretet azonos fogalmak. És imént láttuk azt is, hogy az azonosítást még nyelvészeti okokra is vissza lehet vezetni. A szerelmi énekek frazeológiája így szűrődik át a vallásosba és megfordítva. Olykor a versformák is azonosak. Egy bizonyos: egyik érv sem elegendő ahhoz, hogy Balassi őszinte istenkeresését és vallásosságának mélységét kétségbe vonhatnánk. A felmerült kérdéseket nem kiragadva, hanem egyéb témák összefüggésében kell vizsgálnunk, a „pszichoanalízis balassiana” szintézisében.

Balassi Bálint vallásosságának, istenélményének, vagyis lelkiéletének elemzésénél külön szólnunk kell egy ugyancsak vitára okot adó eseményről, katolizálásáról. A tény nem vonja kétségbe senki, hiszen pontos adatok birtokában vagyunk. Előbb erről ejtsünk szót, majd egyeseknek erre vonatkozó véleményéről.

Dobó Krisztinával kötött, imént említett házasságának második évében, tehát 1586. július 27-én, harminckét éves korában egy okmányt írt alá a kiküldött egyházi személyek jelenlétében, melyben kijelenti, hogy feleségével és néhány hónapos kisfiával, Jánoskával együtt az evangélikus hitből a katolikus egyházba kívánnak térni. Az okmányban foglaltakat később, néhány hét elteltével a nagyszombati egyházi hatóság előtt megismételték. Ennek rövidített, de szó szerinti szövege legyen kiinduló pontja mindannak, amit az áttéréssel kapcsolatban tudnunk lehet és kell. – „Habár eretnkségben születtem, neveltetem és tápláltattam, sőt eretnek tanítóktól a római katolikus egyházzal ellentétes tudományban oktattattam, mégis Isten különös kegyelméből megvilágosítottva, korábbi életem és hitvallásom megutálásával hiszem és vallom mindazt, amivel a szent római katolikus egyház él, mely hitvallást, ahol szükséges, nem habozom életemmel és véremmel állítani és vallani... Ezeket én, gyarmathy Balassi Bálint, ígérem, fogadom és esküszöm; Isten engem úgy segéljen, továbbá a Boldogságos Szűz Mária, minden szentek és Istennek ezen evangéliuma, amit most kezeimmel érintek.”

Ami a szöveget illeti, jó lenne tudni, hogy vajon egy szokásos, előre elkészített formula sablonja alapján készült, vagy Balassi saját fogalmazásával van dolgunk? Mert ha az utóbbiról lenne szó, akkor választ kaphatnánk arra a sokakat foglalkoztató kérdésre, hogy vajon mi készítette a meggyőződéses protestáns szülők gyermekét és a reformáció lángelkű apostolának,

Bornemisza Péternek tanítványát a katolizálásra? A szövegnek az a kitétele, mely Isten különös kegyelmének megvilágosításával hozza kapcsolatba az áttérést, elgondolkoztató, és eleve kizárja annak feltételezését, hogy Balassi érdekből lett katolikus. Már pedig éppen ezt szokták mondani azok, akik különben is meggyőződés nélkülinek minősítik vallásosságát, és viharos életét, ösztöneinek kitöréseit nem tartják összeegyeztethetőnek egy vallásos keresztény ember magatartásával. Erre mindössze azt a választ lehetne adni, amit az alábbiakban mi magunk is bemutatunk, vagyis sorra véve istenes énekeit, elemezni kezdjük állításait, vallomásait. Ez az analízis más eredményhez vezet és nem osztja a kritikusok véleményét.

Mások azzal érvelnek, hogy ezáltal remélte az ellene indított egyházi eljárás leállítását, vagyis hogy házasságát nem érvénytelenítik. – Csakhogy ennek épp az ellenkezőjéről van szó. A római egyház házassági törvénye ugyanis a protestánsénál szigorúbb. Ha az volt a célja, hogy házassági ügyében többé már ne zaklassák, akkor meg kellett volna maradnia a lutheránus vallásban, – hiszen evangélikus lelkész adta őket össze. Azzal hogy elismerte maga fölött a római egyház illetékességét, egyben alávetette életét, házasságát is a római egyház érvényben lévő jogszabályzatának. Tehát ez az érvelés sem oldotta meg az alapkérdést: mi a magyarázata Balassi katolizálásának?

Az esemény hátteréhez tartozik annak a lelkiállapotnak a megemlézése, melyben Balassi döntése megszületett. Ezekben a hónapokban ugyanis ágyban fekvő beteg volt ő is, Krisztina is. Állapotuk súlyos lehetett, mert végrendeletet is készített jóval az áttérés előtt. Bálint betegsége immár másfél éve tart. A jelek szerint a végrendelet és az áttérést rögzítő nyilatkozat mögött ugyanaz a lelkiállapot húzódik meg. És éppen ebben a tényben vélem megtalálni a válaszhoz vezető utat arra a kérdésre, hogy mi hozta őt vissza a katolikus egyházba? – A végrendeletből kiderül, hogy most, amikor minden terve, szép elgondolása összeomlóban van, amikor meggondolatlan és erőszakos magatartása miatt a főrangú társadalom, a bécsi udvar is szájára vette, sőt kiközösítette és házassága miatt „a község csudája lett egész Magyarországon”, most, amikor súlyos betegen fekszik, nincs bizalma senki másban, csak Báthory István királyban, aki a Balassiak távoli rokona volt. Nem meri senkire rábízni felesége és születendő gyermeke sorsát, csak a család egyetlen jó barátjára, Erdély fejedelmére és Lengyelország királyára: „Az én feleségemnek pedig hagyom főtutorul az felséges lengyel királyt, könyörögvén Őfelségének az élő Istenért...”

Nos, a Báthory Istvánnal behatóan foglalkozó kutatók jól tudják, hogy már erdélyi fejedelem korában szorgalmazta rokonai körében a katolikus egyházhoz tartozásukat. Különösen testvéreinek, Andrásnak és Kristófnak fiaival törődött sokat, jezsuitákkal taníttatta őket, vagy katolikus feleségeket szeretett volna mellettük látni. Unokaöccsei közül Andrásból bíboros lett, Zsigmond pedig fejedelemsége ideje alatt a római egyházhoz végig hű maradt. Közismert volt, hogy István fejedelem és király nélkül a család somlyói ága is protestáns hitre tért volna... Ennyi elegendő annak érzékeltetéséhez, hogy miért látom a Báthory Istvánhoz fűződő kapcsolatban Balassi katolizálásának megokolását, pontosabban fogalmazva: az okok egyikét. Mert minden bizonnyal több összetevője van ennek a lelki folyamatnak is.

Ha arra összpontosítjuk figyelmünket, hogy Balassira milyen mély hatást gyakorolt Báthory István jelleme, meggyőződéssel vallott katolikus hite előbb Erdélyben, majd Lengyelországban, és ha figyelemmel kísérjük Balassi életének utolsó hat évét (1588–1594) lelki eseményeit, erdélyi, lengyelországi útjait, jezsuitákhoz fűződő élményeit, – akkor katolikus hitre térése más megvilágításba kerül. Bárhogyan is ítéljük meg áttéréseinek indítékát, tény, hogy hosszúra nyúlt és kanyargós vargabetű után hitében megerősödve, katolikus környezetben forgolódva, lengyel és magyar jezsuiták társaságát keresve nem fordított hátat mindannak, amit áttérési nyilatkozatában kijelentett és vallott. Nincs kétségem aziránt, hogy Eckhardt Sándornak és Nemeskürty Istvánnak van igazuk, amikor azt állítják, hogy Balassi lelkivilágához közelebb állt Istennek a katolikus hit általi megközelítése, különösen azóta, hogy közelebről megismerhette ennek a megközelítésnek új élményekkel bővülő módját, az épp ekkor hódító útjára indított

jezsuita lelkeséget. Épp ez volt Báthory István katolikus restaurációjának mozgató energiája. Nem véletlen, hogy Balassit 1591 és 94 között jezsuiták társaságában találjuk...

Ha tehát igyekszünk kiszakítani magunkat irodalmi beidegződések szorítójából, ha nem kiragadva, hanem összefüggéseiben szemléljük Balassi életútjának eseményeit, ha istenes énekeiben nem frázisokat látunk, hanem azokban lelkiéletének élményei után kutatunk, akkor bizonyára észrevesszük azokat a szálakat, melyek összekötik szavait életével. Verseinek olvasásakor ezért kell emlékezetünkbe idézni mindazt, ami hitelesíti Istenről szóló kijelentéseit és vallomásait!

Balassi istenes verseinek elemzése – Psychoanalysis Balassiana

Balassi verseit sokan és sok szempontból elemezték. Számptalan teória is keletkezett, talán több is a kelletténél. Ezekről kimerítő felvilágosítást nyújt a szakirodalom több tucatnyi könyve. Úgy tűnik azonban, hogy a legmostohabban az istenes versekkel bántak. Az elmúlt évtizedek kultúrpolitikája sem kedvezett a költők istenélményének tárgyilagos megközelítéséhez. És valljuk meg, azokat a mélységeket, melyek – mint az alábbiakban kiderül – Balassi istenes verseiben rejlenek, kívülről szemlélni kockázatos dolog. Balassi műveltsége a Biblia gyökereiből táplálkozott és a reformáció, majd a katolikus megújulás jegyeit viseli magán. Véleményünk szerint ezt a költészetet teológiai ismeretek, sőt Balassi meggyőződéses hitélménye nélkül érdemben értékelni nem lehet. Aki mégis megpróbálkozott vele, vagy felületesen kezelte, vagy tévedésekkel teli magyarázatot fűzött hozzá. Ilyen szubjektív belemagyarázásoktól nem mentes az egyetemi tankönyvként használt A magyar irodalom története sem (I. k. 462–465).

A jelen fejezet – tudomásunk szerint elsőként – vállalkozik arra, hogy Balassi istenélményét egyedül a verseiben található belső összefüggések alapján és nem ideológiai célzatossággal elemezze. Vagyis belülről és a hit, a keresztény hit átélt ismeretével tárja fel. Ahhoz, hogy egy négyszáz évvel ezelőtt élő költő istenes verseit a tényeknek megfelelően tárjuk a mai olvasó elé, ahhoz elengedhetetlen, hogy a költőt és verseinek belső tartalmát az írónak tudatával mérjük. Különbben megmásítanánk hitét és eszméit. Megkísérelték nem is egyszer...

Nézzük hát ezeket az „istenes” jelzővel illetett verseket. Méghozzá szabadon, vagyis nem az eddig megszokott „skatulyázás” szerint! Eddig ugyanis a legtöbb kiadás különválasztja az istenes verseket a szerelmesektől, és ezzel óhatatlanul az a benyomás éri az olvasót, hogy maga Balassi Bálint is így, a többi élménytől elszakítva, istenes verseket is írt volna. Holott ez nem így történt. Éppen ezért viharos életébe beleágyazva, a versek létrejöttének körülményeit figyelembe véve kíséreljük meg nyomon követni istenélményének jeleit, esetleg fejlődésének jelzéseit. Kronológiai sorrendről szintén nem lehet szó, mert ehhez – belső verstani, szakmabeli megfigyelések és következtetések kérdőjelein kívül – semmi más támpontunk nincs. Egy-egy versnél maga a költő jön segítségünkre, amikor külön megjegyzi, hogy mikor, sőt még azt is, hogy hol, milyen körülmények között írta versét. Az itt követett módszert, vagyis az istenes versek egymásutáni sorrendjének szabad megválasztását nemcsak az indokolja, hogy ezen a téren minden eddigi kiadás nagy bizonytalanságot árul el, hanem az a tény is, hogy maga Balassi és verseinek későbbi összeállítói, másolói szintén jelzik, mennyire nem lehet, nem szabad előre megkonstruált időrendi sorrendet erőszakolni. Példa erre az a meglepő tény, hogy az ún. Nagyciklus egyértelműen szerelmi versei közé sorolják az Áldj meg minket Úristen... kezdetűt, sőt a Bocsásd meg Úristen... megrázó istenes versét, – márpedig ezt a „besorolást” sem keletkezési idejük, sem verstani értékük, sem témájuk nem indokolja.

A versek itt követett sorrendjének összeállításánál a legfőbb szempont Balassi istenélményének feltárása volt. Mivel ennek csak egy, és nem kizárólagos bázisa az istenes versek, ezért egymás mellé kerültek azok a költemények, melyeknek szembetűnően azonos, vagy hasonló témájuk van.

Áldj meg minket Úristen...

Mi ihlette Balassit e versének megírására? Következtetni lehet a későbbi kiadásokban is szereplő felírásból: „Egy lengyel ének, ígéről ígére és ugyanazon nótára: Blogoslaw nas.” – Tehát egy lengyel vallásos ének átköltéséről, magyarra fordításáról van szó. A lengyel szakirodalom bővebb tájékoztatást nyújt. Eszerint a Blogoslaw szerzője a lengyel protestánsok népszerű költője: Jacob Lubelczyk, aki Krakkóban, 1558-ban nyomtatta ki zsoldárparafraízait. Ez a korabeli vallásos költészetnek egyik legkedveltebb műfaja volt. Nem szó szerinti fordításról van szó, hanem a kiválasztott zsoldár egy-egy mondatát emeli ki az író; azt a sok közül, ami megragadja és ami felett meditálni, eszmélni, imádkozni szeretne. Vagyis módjában áll szabadon értelmezni és alkalmazni a Biblia szövegét.

Balassinál még feltűnőbb ez a szabadság! Ha ugyanis összevetjük zsoldáros ihletből fogant verseit azokkal a német, vagy lengyel zsoldárparafraízokkal, melyekből merített, megállapíthatjuk, hogy azokat sem szó szerint ültette át magyarra, hanem szabadon, igényének és lelki szükségletének megfelelően.

Az „Áldj meg minket Úristen” kezdetű istenes verse a 67. zsoldárra épül. Lényegét tekintve húros hangszerrel kísért aratási hálaénekről van szó, amint ezt a biblikusok mondják. Nem felesleges hangsúlyozni, hogy Balassi verse is dallammal együtt fogant, mint ahogy maga a zsoldár is, sőt annak lengyel nyelvű parafrázisa is. Szétválaszthatatlan egységbe ölelkezik szöveg és dallam, költemény és ritmus. Ismerjük a lengyel dallamot kottájával együtt. Ez az érzelmek mélyéig ható, melódiájában fenséges dallam zsongott Balassi lelkében, amikor magyar szavakba öntötte gondolatait. Nem világot rengető vallomás ez, inkább egyszerű fohász egy olyan ember ajkán, aki alázatosan kéri az Úr áldását és segítségét. Hiszen Ő az út, de azt meg kell találnia. És bízunk is ebben, mert maga a fölséges Isten arcából kiáradó égi fény világítja meg a földön botorkáló költő útját.

A vers tele van bizalommal. Nem ok nélkül tételezi fel a szakirodalom, hogy ezt a versét még fiatal éveiben írta, talán első lengyelországi tartózkodása idején, amikor a család bravúros ügyességgel kiszabadította apját, Balassi Jánost a császár fogságából. Ha ez a feltételezés igaz, akkor az „Áldj meg minket Úristen” a szenvedés teológiai és biblikus magyarázatára vállalkozó prózai fordításának, a szülei vigasztalására írt „Beteg lelkeknek való füves kertecske” c. könyvének talajából nőtt ki. Épp egyszerűsége, hitének, a gondviselő Istenbe vetett bizalmának töretlen ragyogása adja magyarázatát annak, hogy a keresztény hívek mindmáig áhítattal éneklék.

Bizonnyal esmérem rajtam nagy haragod

A régi kiadásokban ennek a versnek élén ez a cím olvasható: „Balassi Bálint nevére”. Ezzel hívták fel a figyelmet arra, hogy a fiatal költő nevét fel lehet lelteni az egyes versszakok kezdőbetűinek összeolvasása révén. Ezek a betűk ugyanis Balassi Bálint nevének egymást követő betűivel azonosak. Nem ismeretlen mód ez, – bár jó azt is megjegyezni, hogy inkább kezdő verselők iskolás kedvtelésének szokták mondani az irodalomtörténészek. De hogy Balassi másként kezelhette, jelzi, hogy az utolsó versszakban némi öntudattal fel is hívja erre a figyelmünket: „tanúságra szerzé ez verseket öszve, kinek neve vagyon az versek fejébe”.

Nos, mi vonható le egy kezdő költő Istennel folytatott párbeszédéből? Meglepően sok!

Mindenekelőtt az a lelki attitűd, ami annyira jellemző Balassi korára, és ami egyre ritkább a mi korunkban. A fiatal költő alázatosan bevallja hogy bűnös. Van büntudata. Ennek folytatásaként elismeri, hogy megérdemli Isten büntetését. Ez a magatartás nemcsak mély emberségére vet fényt, hanem keresztény lelkületére is. Lényegében a legszebb jézusi parabola, a Tékozló fiúról szóló példabeszéd reneszánsz változatába avat be minket Balassi konfessiója. Kemény ostor van Isten kezében, és bűnei miatt ostorozza őt: „tagjaimat (tagaimot) bűneimért nekem igen ostorozod”. A hangvétel egyre drámaibbá válik, mert ahogy haladunk előre a versben, kiderül, hogy visszaeső bűnősként áll mea culpázva a haragvó, ostorával egyre nagyobbakat vágó Isten előtt: „De gyarlón maradtam, és annak utánna visszatantorodtam”.

Bűnei szinte elfedik tetőtől talpig („bűneimtől rakva vagyok talpig mind tetétől”). Érthető, hogy egyre erősebb rettegés veszi hatalmába: „sokasága bűnömnek retteg tetem”. És előjön egykori házitanítójának, Bornemisza Péternek gyakori figyelmeztetése, hogy bizony az ördög szüntelen, a legváratlanabb pillanatban megkísérti az embert: „az ördög vitt a bűnbe, és az test az törben, de mégsem gondoltam, hogy így járjak ebben”.

Nem lehet magyarázatot találni Balassi legújabb verselemzőinek értetlenségére, akik azt kívánják elhithetni, hogy „büntudatról nem vallanak ezek a versek” (A Magyar irodalomtörténet, I. k. 462.) Az igazság épp az ellenkezője. Ebben az istenes versében, csakúgy, mint a többiben, megtalálható mindaz, amit a teológia a megtérésről, a metanoiáról tanít. Ennek ugyanis az az ismérve, hogy a bűnös ne csak beismerje bűnösségét, hanem őszinte bánatról is tegyen tanúságot, és akarjon megtisztulni, sőt megszabadulni bűneitől.

Nos, a metanoia nélkülözhetetlen elemeit sorra megtaláljuk Balassinál: siratja bűneit – szívből óhajtja Isten kegyelmét – alázatos szívvel mondja: „irgalmasságod is én hozzám mutasd meg”. A drámai feszültség éppen azért nem válik tragikus kétségbeeséssé, tragédiává, mert tudván tudja, hogy bár Isten szigorú bíró, de igazságosságánál irgalmas könyörülete még nagyobb! „Nagy irgalmasságod de biztat engemet”.

De még más tanulságot is levonhatunk a költő Istennel folytatott párbeszédéből. Azt, hogy Balassi, a tékozló, tudatában van annak, hogy az Istentől kapott bocsánatot nem érdemli meg, szeretne valamiképpen kedvében járni, szeretne irgalmasságáért nagy hálákat adni, róla emlékezni, „gondolataim rajtad mindenkor tartani”. Sőt tisztában van azzal, hogy a kettő közé nem lehet egyenlőségi jelet tenni, tudja, hogy sokkal többel tartozik az Istennek: „nagyobbal is neked, mert tartozom ezért”... Felméri, hogy a kárhozat peremén „tantorodott vala”, és ezért nincs arányban mindaz, amit Istennek ígér, a holtáig való dicséret és tisztelet.

Ha mindezt figyelembe vesszük, talán megalapozottabbá válik azok véleménye, akik a versfőkbe rejtettséget nem is annyira iskolás ízű kezdetleges játéknak tekintik, hanem nevének az Isten megbocsátó irgalmába való belevésésnek. Hiszen a vers utolsó sora elárulja, hogy így, ezzel a móddal akarta kifejezni Isten iránti háláját: „és ajánlja magát Istennek kezébe”! Hány megtérő bűnös énekelte versét összekulcsolt kézzel!

Ó, én Istenem, im mi történik én szegény fejemen?

Feltételezhető, hogy ez a vers is ifjúkori alkotása. Az előbbi téma bővebb kifejtésének tűnik. Ebben is szó van visszaeső bűnösségről. Ezért is jutott ismét a mostani állapotba, az inferno szélére. „Majd megemészt engem az sok véték”.

Bár sok azonos vonás van a két vers között, találni benne eltérőt is. Míg az előbbi istenes vers ószövetségi reminiscenciákkal bővelkedik, addig ebben feltűnik a megváltás témája. A keresztény hitéletnek ez a központi kérdése ezután már legtöbb istenes versében is megtalálható lesz. Balassi istenes verseinek kritikusan ezen a téren is elmarasztalják a költőt, nyilván azért, mert számukra idegen maga a megváltás, mint bűneinkért vállalt engesztelés. Ezért tartják frivolnak, hogy a költő még Jézus szenvedését is quasi alku tárgyának minősíti a maga sorsának jobbrafordítása érdekében. Az említett Magyar irodalomtörténet szerint „egy alkudozó, periratokhoz hasonló, vitatkozó modor lett általánossá ezeknek az éveknek az istenes verseiben” (463).

Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a modor nem Balassi sajátja, hanem a bibliai zsolttáríróké. Az Istennel párbeszédet folytató zsolttáros is minduntalan és minden elképzelhető módon figyelmezteti az Istent ígéreteire, szövetségének megtartására. Így viszont más elbírálás alá esnek az ilyen kifejezések: „Szent Fiad által tett ígéretid jussanak eszedben”. Vagy a kilencedik versszak merész hangvétele: „Mi hasznod benne, ha martaléka leszek a Sátánnak? Hiszen nem neki teremtettél volt, hanem te magadnak, Kínszenvedését valljon s heában hagyod-é fiadnak?”

Ha valaki valaha is ostromolta az Eget, és szinte a vakmerőség határáig kért, könyörgött az irgalmas Istenhez, akkor Balassi merész mondataiban ráismer a Jahvéval vitába szálló Jónásra, Jeremiásra, de még az evangéliumi pogány asszonyra is, akit épp ezért a merész modorért dicsért meg Jézus. Ne feledjük azt sem, hogy Balassi, csakúgy mint kortársai, a Biblián nevelkedett fel; gondolattársítása, szókincse, stílusa és modora szinte a vérében volt... Tény, hogy ebben a versében is a legleleményesebb fordulatokkal szeretné „rábírni” az Istent, hogy meghallgassa őt. Íme, néhány a sok közül:

Kérlek, mutasd meg azt, hogy jó Isten vagy...
Csak tőled lehet vigasztalása keserves szívemnek,
Ne vond meg tehát, kegyes Úristen, örömét lelkemnek!
Lám én értem is szintén úgy megholt (ti. Jézus), mint az nagy szentekért,
Tartozol tehát engemet is meghallgatni kedvéért,
Hallgasd meg azért fohászkozásim az ő szerelmeért.

Végül külön is rá szeretném terelni a figyelmet arra a ma már alig ismert etikai magatartásra, ami szerintem e versnek egyik legszebb vonása. Az utolsó három versszakban ugyanis a legszebb keresztény kéréssel fordul a megbocsátó Istenhez az a Balassi Bálint, akit még halála napján is „impiusnak”, velejéig pogánynak titulált a német harctéri krónikás. Mire ugyanis a költemény végére jutva szinte kikényszerítene Istentől bűneinek bocsánatát, elcsendesedik, és ilyen – szenteknek is dicséretére való – kegyelmi kincseket kér:

Tarts tisztán azért én szívemet és adj bátorságot...
Adj erőt arra, hogy segítségül híhassam nevedet,
Írasd be, kérlek, az te könyvedben én könyörgésimet...

Nos, ezért nem gyanús az előző versszakok „periratokhoz hasonló, vitatkozó modora”. Hiszen nem földi dolgokat, nem sikert, karriert kér az ég Urától, hanem tiszta szívet és „írasd be,

kérlek, az te könyvedben én könyörgésimet, ... Te szent fiadért, kinek örökké legyen nagy dicséret”.

Ezért, vagyis belső tartalmának értéke miatt, valóban „istenes versnek” nevezhetjük Balassi eme De profundisát. Így is vették kezükbe évtizedeken át imádkozó eleink!

Ó szent Isten, kit kedvedben, mint kegyes kebledben egyszer már bévettél

Az Ó szent Isten... kezdetű vers nem kis fejtörést okozott a kutatóknak. A jelek szerint egy kisarkított, vallásos paródiának is nevezhető költeményről van szó. Külföldön, különösen a protestánsoknál nem volt ismeretlen ez a műfaj. Balassi a vers fejcímében jelzi, hogy egy latin óda indította meg költői fantáziáját. A latin idézetből arra lehet következtetni, hogy az óda azokról a szerencsésekről, Isten kedvenceiről szól, akiket tenyerén hord a Gondviselő Isten, akiknek minden sikerül. De a magyar változatban inkább az domborodik ki, hogy a keresztény ember önmagában véve, vagyis általánosságban minden keresztény ilyen „szerencsésnek” nevezhető.

Azért hívják vallásos paródiának, mert szándékosan csak azt nézi, hogy mi mindent nyer az, aki Istenben hisz és bíz benne. Itt tehát nincs szó szenvedésről, elesésről, ördögi kísértésekről, büntetésről, az isteni igazságszolgáltatás ostoráról. Épp ellenkezőleg! A költemény minden sorából derű, optimizmus, vidámság árad. Magyarázattal is szolgál: az Istent szeretők biztonságban érezhetik magukat: „Mint nagy szál kő úgy megáll ő”! Hasonlattal élve, olyan házban laknak, mint amiről az Evangélium beszél: sziklára építették. Bármilyen vihar, forgószelel, áradat tör is rá, a ház nem omlik össze. „Ördög, ellenség, sok bú, szégyenség nem árthat, mert teljes reménységgel”. Lényegében a szent páli felkiáltás variációjának is tekinthetjük: Ha Isten velünk, ki ellenünk!?

A keresztény optimizmus a penitenciában is reményt nyújtó medicinát lát: „Ha vétetni mer, mingyárt megtér”.

Szabadon idézi a 90. zsoltár egyik mondatát, mely szintén az Isten kedvenceinek privilégiumát jelzi: – angyalainak parancsolt felőled, hogy kőbe ne üssed lábaidat. Ez Balassinál így szerepel:

Isten lelke mert vezére, viseltetik teste angyalok kezében,
Ojják lábait mint szemek fényit, hogy valamint ne üsse az kőben.

A halál sem rémisztő, hiszen a nyomorúságos földi élet után a mennyország minden elképzelést felülmúló boldogsága vár azokra, akiket „a szent Isten kedvében egyszer már bévett”.

Félretéve a „paródia” kifejezést, lényegét tekintve Balassi itt akarva-akaratlanul a keresztény optimizmust verseli meg ritka leleménnyel. A jelek szerint ő maga adta versének címéül a „Deo vitae mortisque arbitro” megjelölést, melynek végső üzenete: „Az istenszeretőknek minden a javukra válik”.

A Szentháromságról szóló versek

Néhány útbaigazító magyarázat szükségeltetik az úgy nevezett Szentháromságos verseinek megértéséhez. A szakirodalom kezdettől hangsúlyozza, hogy a három istenes költeményt Balassi nem egy előre elhatározott koncepció alapján írta. Tehát sem időben, sem ihlet szempontjából nem egyveretű. Rimay szerint maga Balassi szerkesztette egy ciklussá. Merőben különbözik egymástól a három istenes vers mind verselés, mind az ihletet megteremtő alkalom és szándék oldaláról nézve.

Ami a költemények címzését illeti, egyik sem nevezhető teológiai értelemben vett utalásnak. Vagyis nem közvetlenül, hanem csak indirekte vonatkozik az Atya, a Fiú, vagy a Szentlélek dicsőítésére. Még szabatosabban fogalmazva: a címek nem az egyes isteni személyek megszokott specifikumára, nem a nekik tulajdonított tevékenységükre vonatkoznak. Hiszen az Atya legfőbb „feladata” nem az, hogy „a bajokat távolítsa el”, – a Fiúhoz nem azért szokott imádkozni a keresztény ember, hogy „katonai vitézséget nyerjen el”, – és a Szentlélekhez nemcsak „a boldog házasságért” szoktak fordulni a hívek. Ilyen értelemben nem nevezhető a három vers olyan dicsőítésnek, melyet a liturgiában is fel lehetne használni.

Ennek ellenére igen nagy kincsnek tartom, különösen azért, mert olyan korban íródtak, melyben egyre többen a Szentháromság hittételét kétségbevonták, sőt tagadták.

Ebből a szemszögből nézve a három istenes vers éles cáfolata annak az újabban megfogalmazott fixa ideának, miszerint Balassi felekezetek felett álló szabadgondolkodó volt. Akkor aligha írt volna ilyen három verset, melynek – a jelek szerint – ő maga adta ezt az összefoglaló főcímet: Hymni tres ad Sacrosanctum Trinitatem...

A Szentháromságnak első személe

A versnek vagy maga Balassi, vagy verseinek másolója ezt a latin címet adta: Ad Deum Patrem pro levamine malorum, vagyis Az Atyaistenhez, hogy a bajokat távolítsa el.

Bár az első versszakban a harmadik sor valóban az első személyt a szokásos módon „ez széles világnak teremtője-ként” említi, a vers végig az eddig elemzett költemények gondolatmenetét és ismert témakörét tükrözi: reménytelen helyzetéből egyedül Isten mentheti meg. Elhagyatottságában Isten árvájának érzi magát: „Viselj gondot rólam, te árvád felől”, – és úgy hánykolódik az élet viharos tengerén, mint a kormányos nélküli hajó:

Vesztett fejemnek mert oly állapotja,
mint hajónak, kit elvert tenger habja,
mert senki vezére, kormánytartója,
az sok vész közt csak az te kezéd ója.

Feltárja kétségbeejtő állapotának okát is: ellenségei fejüket csóválva csúfolják, és váltig azt vágják a fejéhez, hogy ím, mindenki, még az Isten is elhagyta. – Annak ellenére, hogy ő maga is „reménség kívülinek” látja helyzetét, lelke minden rezdülésében érzi, hogy az Isten kimentti őt, az árvát a viharban felborult hajóból: „*érzi* lelkem... csudaképpen még kimentesz végre is”. (Érdeemes elgondolkozni ezen a kifejezésen, mely lényegében az értelem logikája helyett a szív logikájával érvel.) Éppen azért pislálkol benne némi remény, mert „lelkem *érzette* sok jót”.

A vakmerőnek nevezhető remény, csakúgy mint a merész „do ut des' (ha adsz – én is adok) megint zsoltáros mentalitást elevenít fel: nem származnék semmi haszon abból, ha az Isten halogatná az ő árvájának megszabadítását: „azzal ugyan nem öregbül hatalmod.” Ellenben sok jó származnék abból, ha megszabadulna. Mindenekelőtt „holtomig dicsérlek”, – és az

elgondolkoztató csodás megszabadulás láttán „azok is megtérnek, kik segedelmedről kétségben estek”.

Hogy mennyire bibliai fogantatású ez az érvelés is, jelzi a Dániel könyvéből vett párhuzam. Amint ugyanis az Isten büntetését elszenvető, hét évig állati sorban tengődő babilóniai király, Nabukodonozor az isteni irgalom jóvoltából megszabadul rettenetes állapotából, megtértként magasztalja az Urat, – így ő is ezt tenné! Vagyis az utolsó akkordok mindent jóra fordítanak és a szent páli optimizmus jegyében igazolni kívánja az „Istenszeretőknek minden a javukra válik” eksztázisát. Ezért nem váratlan és nem erőltetett az utolsó versszak himnikus fináléja:

Kiért velem együtt földi kerektség
dicsér téged, ó mennyei nagy felség...

Az te nagy nevedért tarts meg, én Istenem **Ex 54. psalmo Deus per nomen tuum serva me**

A címben lelhető zsoltár megértéséhez jó megjegyezni, hogy akkor és abban a lelkiállapotban keletkezett, amikor Dávidnak rejtőznie kellett Saul miatt. Ezért esik oly gyakran szó a zsoltárban, de magyar változatában is az ellenségről, az üldözöttségről, a veszélyről, a bosszúról, az álnokságról, – másrészt minden veszély elhárítójáról, Istenről, aki egyedül képes megszabadítani a zsoltárost, és a vele azonosulókat, elsősorban a zsoltárfordító költőt, az ellenség kezéből. – Ez az istenes költemény is példa arra, hogy nem szabad – még a kifejezésekre vonatkozólag sem – elszakítani Balassi egy-egy élményét abból a „közegeből”, melyből ered és amely értelmet ad funkciójának.

Azt persze már csak találgatni lehet, hogy zaklatott életének mely eseménye volt a közvetlen ihlető. Nem kizárt, hogy édesapja üldöztetése, fogságból menekülése, vagy Balassi Erdélybe menetele, vagy önként vállalt száműzetése miatt volt ennyire nekikeseredve. Nem hiányzik ebből a versből a bosszúvágy sem: „állj bosszút értem”. Minket ma, enyhén szólva, zavar, ha valaki ima ürügyén bosszúért kiáltozik akár magához az Istenhez! Csakhogy Balassi nem a mi, hanem a zsoltáros mentalitását követi. Ha valamit lehet magyarázatként felhozni, érdemes Pál apostol Rómaiakhoz írt levelét idézni: Ne szolgáltassatok magatoknak igazságot, hanem hagyjatok teret az Isten haragjának, hiszen írva vagyon: „Enyém a bosszúállás, én majd megfizetek, mondja az Úr” (12,19). És Pál az ószövetség Második Törvénykönyvéből idézi: „Enyém a bosszúállás és a jutalmazás” (32,35). Végeredményképpen az Isten igazságos ítéletére apellál, és nem saját bosszúszomját akarja kiélni:

Az te nagy nevedért tarts meg én Istenem,
győzhetetlen erőddel állj bosszút értem...

Az esetleges félreértések elkerülése végett hadd idézzük magának az 54. zsoltárnak, mint ősmódelnek néhány szavát: „A bajt fordítsd vissza ellenségeimre; hűségemben, Uram, semmisítsd meg őket!... Kimentett engem minden gyötrelomből s szememmel láttam ellenségem vesztét”. Ennek megfelelője Balassinál: „Dicsérlek énekekkel, hogy vesztetek láthattam két szememmel”.

Ó, én kegyelmes Istenem...

Őszinte hangvétel már a kezdetnél: „Nem tagadom, mert vétkeztem... rút, fertelmes volt életem”. A bűnösség tudata szégyennel párosul, mely mint hegyes ár sebzi meg lelkét.

Három egymást követő versszakban fordul Dávid felé, akivel nem ok nélkül szeretné magát azonosítani. Úgy érzi, rokon vele. Hiszen szenvedélyesen szereti ő is az Istent, mint Dávid, –

nem egyszer a bujaság vétkébe esett, és idegen asszonyt kívánt, mint a Nátán próféta által megfedett király, – és fertelmes bűneit beismerve ő is bűnbánati énekeket szerzett, mint a zsoltáros király, kezében hárfával... Hogy a szembetűnő párhuzam nemcsak Balassinak jutott eszébe, hanem a kortársak szemében is nyilvánvaló volt, jelzi Rimay János is, aki mesterét, Balassit úgy ábrázolja hősi halállal végződő esztergomi útján, mint aki Dávid királyt ábrázoló zászló alatt menetel katonáinak élén.

Így még érthetőbbé válnak ennek a költeménynek ezen sorai: „Régen Dávidot Saultól szabadítád... noha sokszor vétett rútul”! Ezért megható bizalommal fordul „Dávid jó Istenéhez”:

Ellened való sok vétkem
Mint Dávidé, olyan nékem,
Kiért, azmint én azt vélem,
Vesztett keserves életem...

A konklúzió világos: ha a bűneit őszintén megbánó Dávidhoz is kegyelmes volt az Úr, akkor ő sem esik kétségbe: „Térj hozzám már kegyelemre!... Bűnökön talált bűm után könyörülj lelkem fájdalmán”

Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása

Valószínűleg másoktól ered a vers fölé írt cím, melyből nyilvánvaló, hogy most is azért fordul Istenhez, hogy a kétségbeeséstől oltalmazza. És erre minden oka megvan, hiszen az, akitől a segítséget várja: „Angyaloknak s embereknek *erős* istene”. Azonkívül „irgalmas, hű, türelmes (tűrhető)...” a gyarló, elesett emberen segíteni akaró. Számára Isten élő valóság, nem csupán elvont eszme. „Élsz Istenem, s nem akarod veszedelmemet! De kívánod megtértemet és életemet”. Tehát életet életért.

Ebben az énekben is kielemezhető Balassi magatartásának, erkölcsi felfogásának minduntalan versbe szedett alapállása. A költő tisztában van azzal, hogy Isten elé csak megtért lelkülettel állhat. Mert az istenkövetés feltétele a megtérés, a konverzió. „Ki bűnéből hozzád térvén tégedet követ”.

Ezért reménykedhetik Isten segítségében, melynek sok módja lehet. A módot a Szabadítóra bízva. Mindegy! „csak könnyebbíts meg, hogy ne legyen tűrhetetlen”. Az utolsó szó magáé az Istené: „nagy búdbul kimenteni jelen vagyok, azért ne búsull”.

Az én jó Istenem, ha gyertyám nekem...

Útbaigazítást nyújt az a néhány sor, amit a vers fölött olvashatunk: (magyarra fordítva) „a 27. zsoltár magyar énekekre való fordítása Buchanan parafrázisa szerint.” Ezt is énekelték, méghozzá „egy olasz ének nótájára”.

Az eredeti forrás, a Dávid szerzősségét feltételező 27. zsoltár, a bizalom himnusza. Már első sora is jelzi, hogy Dávid magát az Istent világosságnak, üdvösségnek nevezi. (Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo, – kezdi a latin Vulgata). A sötétség jelképesen is a rettegés, a félelem, a szorongás melegágya. A világosság pedig a biztonságot, a biztos eligazodást jelenti. A Biblia és a keresztény szimbolika ősi képe Balassinál lapidáris egyszerűségében jelenik meg gyertya alakjában. Így lesz a világosság ősforrása a költő számára az Isten „szerelmes orcájának fénye”. Lumen Christi ragyogja be ezt az istenes éneket. Egyre mélyebb érzelmeket érintő sorok kerülnek ki tolla alól. „Az imádság lelkét” kéri, hogy egyedül csak Istenben higgyen.

Istenes versei közül ez a 27. zsoltárra írt parafrázisa az, amelyben legjobban kitapintható az eredeti szöveg hatása. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy Balassi mondatról mondatra követi Dávid zsoltárát. Míg a legtöbb parafrázisnál nemegyszer csak az alaphangulatot vette át, addig ennél a versénél fordulatok, kifejezések egész sora egyezik az „ősforrással”, a zsoltárral. A két szöveg, vagyis a zsoltár latin és Balassi magyar szövege sok azonos vonást mutat. Az összehasonlítás ezenkívül Balassi stílusának gazdagságán, hasonlatainak, jelzőinek, költői kifejezéseinek eredetiségére is fényt derít. A bibliai modellben Isten világosságként szerepel, Balassinál „gyertyám nekem”, vagy „szerelmes orcád fénye”. Míg Dávid „hangszeren játszva énekel az Úrnak”, Balassinál „őt áldja énekszóm, versemre okom legyen csak ő énnem”. Míg a zsoltáros egyszerűen hamis tanúk fellépéséről beszél, Balassi ezt így fejezi ki: „rágalmazó nyelvtől, ál ellenségtől ments meg uram engemet. Nyelvek ő fegyverek, kivel dühösködnek”.

Végig a bizalom, az Isten erejének győzelme bátorítja. Ezért fejezi így be a versét: „Senki ne féljen hát, mert az Úr sok jót ad...”

Az Szentháromságnak harmadik személe

Balassi énekei között kettőt találunk olyat, amiben házasságról van szó. A most egymásután következő versekben az az elgondolkozató, hogy Balassi a házasságot milyen nagy és szent dolognak tartja. Pedig korának verselőitől hallhatott nem egy pajzán, vagy élcelődő strófát, házassító nótát.

A Szentháromságról szóló kisciklus, mint említettük, nem egyszerre és nem egy alkalom hatására jött létre. A Szentlélek dicsőítésének jegyében írt eme istenes énekét például egy házasságkötés ihlette. A Balassi-kutatók megkísérelték helyhez és időhöz kötni, konkretizálni a vers létrejöttének körülményeit. Pusztá feltételezésnél nem több az eredmény. Ti. maga az ének nem nyújt semmi olyan adatot, melyből arra lehetne következtetni, hogy Balassi ezt a maga házassága alkalmából szerezte volna. A jelek szerint akár egy fiktív, akár egy baráti körhöz tartozó szerelmes pár házasságkötése adta a gondolatot a vers megírásához. A latin cím is csak arra utal, hogy Balassi a Szentlelket kéri a boldog házasodásért: *Ad Spiritum Sanctum pro felici coniugio*.

Ezzel az énekkel kapcsolatban azt szokták megjegyezni, hogy erőltetett Balassinak az a gondolata, hogy a Szentlelket mint szerelem gerjesztő és házasságot létrehozó isteni személyt említi. Pedig a bibliai alapokon nyugvó teológiai eszmélődés számára ez nem idegen. A keresztény tanítás egyik közismert alaptétele, hogy a Szentháromság harmadik személye, a Szentlélek, az első két személynek, az Atyának és a Fiúnak egymásra irányuló, kölcsönös szeretete. És azt is említettük, hogy Balassi korában még nem „hasadt” szét a szeretet és a szerelem fogalma és elnevezése. (A régi magyar nyelvű biblia fordítások mindegyike az „*amort*”, akár isteni, akár emberi, nem is fordítják másként, mint a „*szerelem*” szóval. Említettük már, hogy „Ez az én szerelmes fiam”, „Szerelmes barátim” szerepel első prózai emlékünkből is!) Így érthető, hogy a Szentlélek minden égi és földi szeretetnek = szerelemnek, a házastársak szerelmének is „gerjesztője”.

A versben található többi „attributum” is közismert a keresztény teológiában. A *Veni Creator* himnusz igazolja Balassi gondolatát, mely szerint a Szentlélek „az jó házasságnak” *szerezője*, létrehozója, alkotó-teremtő ereje. Ugyancsak helyénvaló a Lelket „szívek szentelőjének” hívni, aki jókót = ajándékokat = kegyelmeket oszt, aki „megkeseredteket örömmel látogatsz, félelmes szíveket bátorsággal áldasz, siralmast vigasztalsz”... Közismert a „Vigasztaló Szentlélek” elnevezés is!

Az pedig egyenest a Biblia tanítását tükrözi, hogy minden hívő keresztény a Szentlélek Isten temploma. („Nem tudjátok, hogy Isten temploma vagytok, és Isten Lelke lakik bennetek”? 1Kor 3,16)

Könyörgök tenéked, hogy szentelj meg engem,
Tulajdon templomod hogy lehessen lelkem,
Szeplő nélkül tiszta legyen én életem,
Lakozzál te bennem!

Az ötödik és hatodik versszak tartalmazza mindazt a vágyat (Balassi esetében csak vágyálmot), amit a házasulandók egymástól várnak. Vagyis boldogságot, „a régi bánatokat elűző vidámságot, igaz szerelmet, jó, ép egészséget, csendességet”.

Mindennek természetesen van egy feltétele. Az, ami nélkül nem is lehetne a szerelmet a Szentlélek ajándékának nevezni. Ez a feltétel az, ami a legnehezebb feladat volt Balassi egész életében, vagyis a regula szerint való élet: „Te regulád szerint hogy igazán élvén”. A keresztény házasság – és ezt jól tudta a fiatal költő – kemény evangéliumi normákat igényel: regula szerinti életet!

Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétkét

Balassi Bálint legnépszerűbb és legmeggrázóbb vallásos énekét feltételezésünk szerint 1584 végén írta. Ekkor vezette oltárhoz Sárospatakon Dobó Krisztinát, unokahúgát, aki Várday Mihály özvegye volt. Mindezt abból következtethetjük ki, hogy a vers elé írt címben vagy maga Balassi, vagy verseinek másolója a következőket adja tudtunkra:

„Kiben bűne bocsánatáért könyörgett akkor, hogy házasodni szándékozott”.

Az ihletforrás és a szövegkörnyezet alighanem a Zsoltároskönyv hatodik éneke, vagyis a Vulgata Domine ne in furore tuo arguas me... kezdetű zsoltára. Ennek kezdő sorai így hangzanak: „Ne fenyíts haragodban Uram, ne büntess neheztelésedben! Könyörülj rajtam, Uram, mert gyöngé vagyok, – gyógyíts meg, hiszen reszket minden tagom...”

Hogy kezdettől fogva milyen hatással volt kortársaira, de a későbbi évszázadok híveire is ez a zsoltárparafrázisa, mutatja Hajnal Mátyásnak Bécsben 1629-ben megjelent Az Jesus szívet szerető szíveknek aytatosságára... c. imáságos könyve is. Ez közli Balassi Bocsásd meg Úristen... kezdetű énekét, mely felett egy fametszet is látható: Szent Brigitta imádkozó alakja a feszület tövében. Bizonyára ez a lelkület szükséges ahhoz, hogy olvasásakor, vagy lanttal kísért éneklésekor mi magunk is együttérezzünk a 30 éves költő vallomásával.

Mivel a vers csak alaphangulatban követi a dávidi zsoltárt, saját, önálló alkotásának tekinthetjük, hiszen Beza (Théodore de Bèze) parafrázisa ugyanerről a zsoltárról még messzebb áll Balassi versétől. Elegendő az első sorokra figyelni! Az eredeti zsoltárszöveg nem említi a bűnös korát, – ezzel szemben Balassi félreérthetetlenül rátereli fantáziánkat ifjúságának vétkeire, „undok fertelmességére, rútságára, minden álnokságára.” Nem elégszik meg egy főnévvel, egy megnevezéssel vagy általánosítással, – állandó fokozással akarja megértetni Istennel és velünk is, hogy ő nagyon vétkes. Ezzel szeretne könnyebbíteni lelke terhén. Nemcsak szégyenkezik, de már-már kétségbe is esnek. De! Pontot akar tenni beláthatatlan vétkeinek sorára. Új szakasz kezdődik életében, a tékozló fiúé, aki kiterjesztett kézzel szeretne atyja elé futni:

Az te szódat, tudom, mihelyen meghallhatja,
Ottan szent nevedet, mint atyját, úgy kiáltja,
Kiterjesztett kézzel, sűrű könyves szemmel
magát reád bocsátja.

Az atyai házhoz vezető úton beszélgetést hallunk, a költő párbeszédet folytat az Istennel és önmagával: bárcsak megszólítaná őt az Úr; minden biztonnyal követői közé állna. Már meg is fogalmazódik lelkében a fohász: „bátorítsad, Uram, azért biztató szóddal...” A párbeszéd akkor hiteles, ha őszinte, ha kertelés nélküli. Így csak a nagy indulatokat lelkében görgető zsoltáros és a nyomában járó reneszánsz világfi mer beszélni az Ég és a Föld urával:

Mit használsz szegénynek örök kárhozatafával?
Hadd inkább dicsérjen ez földön élteben
szép magasztalásokkal.

Balassinak ezt a mondatát szokták legtöbbször érvül felhozni cinikus magatartásának igazolásaként. Bizonyára nem ismerik szövegforrásának azonos kitételét („in inferno autem quis confitebitur tibi?”). Gyakran elhangzik az ehhez hasonló párbeszéd a zsoltáros ajkán, – csakúgy, mint a következő, még merészebb kijelentés: „Mit engedhetnél meg, ha nem vétkeznének Te ellened az hívek”? És hogy ez kezdettől fogva kritikát váltott ki, mi sem mutatja jobban, mint az

a tény, hogy már Balassi korában – talán épp saját tollából – egy enyhébb változat is létezik: „inkább kegyelmedben, mint büntetésedben te irgalmad tündöklök”.

Természetesen így kiragadva egy-egy mondatot a teljes, hatvan sorból álló, 15 versszakot kitevő versből, eleve elferdíti a költő igazi szándékát. Az pedig vitathatatlanul bűnbánati. Így értették és így értékelték mindazok – katolikusok, protestánsok – akik drágagyöngyként tették közzé imádságos könyveikben. És nem véletlen, hogy az említett Hajnal Mátyás által szerkesztett imakönyv második, pozsonyi kiadásában (1642) ennek az istenes éneknek élén ez olvasható: „...Balassa Bálint Éneke, a Penitentiátartásról”. Aki ezzel a szándékkal olvassa és imádkozza végig a Bocsásd meg Úristen... kezdetű verset, tapasztalhatja, hogy nemcsak az értelmünkhöz szól, hanem érzelmi világunkat is megrendíti:

Legörögvén könyve orcáján úgy megkövet,
Magad is megszánád látván mint keseredett,
Mert zokogásokkal, siralmas jajszókkal
Kér fejének kegyelmet.

Az atyai házba visszatérő, siralmas állapotban „jajszókat” kiáltó Tékozló 11 versszakon keresztül tárja fel a konverzió örvényeit. Megtette ezt már máskor is, – és nem is nagyon hinnénk őszinteségében, ha a szituáció, a mostani helyzet, a házasságra készülés nem rendítené meg velejéig. És ismervén Dobó Krisztinával kötött házasságának történetét, e kapcsolatnak első éveit (beleértve a sárospataki tragikomédiát is!), nincs jogunk kételkedni a megtérési szándék őszinteségében. És abban a megható fordulatban sem, mely a következő három versszakból tárul elénk! „No nem tartod tovább haragod, tudom, rajta...” Ez az a „no”, amely jelzi, hogy erősebb a remény a hazatalálásban, mint a visszahúzó erő.

Míg előbb csupán ő, a családi örökséget elherdáló nyújtotta ki kezét, most magának a megbocsátó atyának kezét is látjuk:

„Mert az békességre te jobb kezed kinyújtva...” A dűneri kép jut eszünkbe éppen a megtérés őszintesége miatt. A képkalkotó, érzelmeket szavakkal „látató” Balassi művészete megrendítő. És ezért hiteles az újabb kéz-motívum, mert a hazatérés szimbóluma:

Térr azért én lelkem kegyelmes Istenedhez,
Szép könyörgésekkel *békéljél szent kezéhez,*
Mert ő hozzá fogad, csak reá hadd magad,
Igen kegyelmes úr ez!

De ha ez így igaz, és ha így hihető, akkor mit jelentsen az utolsó versszak váratlan megtorpanása? Miért keserű még mindig a „szüve”? Miért bujdosik továbbra is „tétova”? Talán a lelkiismerete gyötri „bűnein bánkódván”? A megtérés felfelé ívelő drámájának utolsó jelenetében miért áll a függöny elé megint a régi jelmezben: „tusakodván ördöggel”?

A kérdés jogos, de összetett. Talán segít a megoldásban annak a két kiadásnak képmetszete, mely az 1629-es *bécsi* magyar nyelvű imakönyvben és az 1961-es *budapesti* Helikonnál közreadott Balassi kötetben jelent meg (139.). Mindegyik ennek az istenes éneknek illusztrálását kísérli meg, – az elsőnek szerzője ismeretlen, és már tettünk róla említést: a feszület tövében szent Brigitta imádkozó alakja látható, – a 330 évvel későbbi, vagyis a mostani metszet a neves grafikus, Szász Endrétől származik: egy maga elé néző, mély gondolataival foglalkozó, markáns arcélű, önmagát boncolgató, jövőjét, sorsa alakulását fürkésző, homlokát ráncoló férfi portréja látható... A két illusztráció Balassi lelkületét segít megérteni, hiszen mindkettő jellemző a költőre. A Bocsásd meg Úristen versszakai meggyőzhetnek mindenkit arról, hogy írójuk valóban a Golgota keresztjének tövében elmélkedte végig ifjúságának vétkeit. Ugyanakkor

hitelesnek érezzük az egykori Bornemisza tanítványnak élete végéig az „ördöggel tusakodó”, modern portréját is, mint a „pszichoanalízis balassiana” remekét.

Jó még felhívni a figyelmet arra az elgondolkoztató és e versnek teljesebb megértését célzó szakmabeli megjegyzésre, hogy ennek a költeménynek versszakkezdő betűiből a következő kerek mondat olvasható össze: *Balassi Bálinthé*, vagyis teljesen az övé, saját tulajdona, önmaga hiteles képmása. Természetesen lehet ezt a verstechnikai módszert gyerekes, kezdetleges játszadozásnak is felfogni, – és rendszerint így is értékelik a szakma mesterei. A vers témájának méltósága, a költő önleleplező lélekelemzése miatt mi inkább – ha szabad így fogalmazni – szellemi tetoválásnak érezzük: saját nevét = önmagát kívánta az Atya jobbába görcsösen kapaszkodó, tékozlós kézfélére kipontozni, beleégetni.

A Bocsásd meg Úristen fennmaradásának, máig ható továbbélésének története van. Mivel Balassi ezt is dallammal összeforva költötte, ezért a szöveg és a dallam-ritmus egymást soha el nem hagyva maradt, vált közkinccsé nemzedékről nemzedékre. Nem kisebb egyéniségek vigyáztak rá, mint Kájoni János, aki a dallamot jegyezte le. Mások a szövegét adták kézről kézre... nekünk is!

Pusztán zsidókat vezérlő jó Isten

Anélkül hogy előre megkonstruált keretbe kényszerítenénk az istenes verseket, mégis találni fogódzó pontokat egy lazán kezelendő sorrendiség számára. Így nem ok nélkül kerül egymás után az a néhány ének, melyeket a jelek szerint – Balassi házasságának tragikus vége és felbontása után szerzett. Nemcsak az időpont rögzítése ad erre alapot, hanem a versek témái és a bennük található összefüggések is.

Ha a versszövegek mögötti történelmi, eseménybeli hátteret ismerjük, akkor fény derül több mindenre. Például arra, hogy olyan megvetésben és politikai, erkölcsi elszigeteltségben volt része, hogy inkább az önkéntes száműzetést választotta. Jellemző Balassira, a minden körülmények között önmagát és sorsát idealizálni akaró reneszánsz emberre, hogy párhuzamot keres és talál a választott nép bujdosása és a maga szomorú sorsa között. A hangsúly a választottságon van. Vagyis nem akármilyen bujdosó ő, mint ahogy bűnei sem közönséges bűnöző vétkei. Hol Dávid, hol a kiválasztott nép helyzetébe és sorsába éli bele magát. Alighanem azzal a szándékkal, hogy így könnyebben tudja elviselni sorsát és az őt ért sérelmeket...

Életrajzából tudjuk, hogy 1589 őszén búcsút vett hazájától: „Szolgáinak osztotta minden marháját... egy rossz paripán és egy rossz bördolmányba ment Késmárkka”. Onnét „Krakkóba megyen... Tengeren túlra megyen és soha ez országba nem jű... és ezt sírva beszélte volna”. No azért nem kell azt gondolni, hogy ez a „száműzetés” csupán nyomort és sírást jelentett Balassi számára. Külföldön sem tagadta meg önmagát: kalandor volt ő ekkor is. De tagadhatatlan, hogy 1591-ben történő hazatérése után teljes anyagi csőd közepette „zarándokolt” = bujdosott. Ő maga írja: „...sehonnai vagyok, és ez egy lakóhelyem is elkelvén tőlem, csigává kell lennem, hátamon lesz házam...”

Ezekre gondoljunk tehát az itt következő énekek olvasásakor, megjegyezvén, hogy az egymást követő kiadásokban ilyen címeket találunk a Pusztában zsidókat vezérlő jó Isten... kezdetű ének felett: Szarándoknak vagy bújdosónak való ének, – Útonjáró ember éneke, Útravaló Dicsirete. (A „bujdosó” Balassi korában „utazót” is jelentett!)

A Bibliából, az Ó- és Újszövetségből vett példákkal hozza párhuzamba saját mostani sorsát. Így kerül egy csoportba a „Heródes előtt futó Szűz Mária” és ő, Balassi Bálint, akit „im bujdosni űz nagy bú és szemérem! – Lényegét tekintve a költő összefoglalja mindazt, ami nélkül a keresztény ember, az örök zarándok itt, a Siralom-völgyében nem élhet: bölcsesség, hit, merészség, töredelem, – és soha szem elől nem téveszteni a Célt:

Jártamban költőmben hogy csak reád nézzek,
Búmban, örömemben reád figyelmezzek
S jó gonosz szerencsét csendesen visellek,
Soha semmi helyen el ne felejtselek.

Az utolsó előtti versszakot az imádságos könyvekben nem találjuk meg. Oka ennek érthető, ti. ebben szóba hozza szerelmének, Annának „háladatlanságát”, amit bujdosásának egyik okaként említ.

Mint az szomjú szarvas...

Ex Psalmo 42

A mögöttes szöveg, a subtextus itt is a Biblia, a Zsoltároskönyv 42. zsoltára, mely a liturgiában is mély funkciót tölt be. De szövegkörnyezetként megemlíthetjük Beza és Buchanan parafrázisait, éppúgy mint Kochanowskiét.

Tanulságos – mint már többször tettük – összehasonlítani Balassi énekét az eredeti zsoltár szövegével. Míg a Vulgata csupán csendes, szinte idilli környezetbe helyezi az eseményt, és egy szelíd szarvasüsző szomjúságáról tesz említést, addig Balassinál megint drámaibb minden: agyonhajszolt, űzött, vadásztól rettent, hegyeken-völgyeken át kergetett, rívó, lihegő, szerencsétlen szarvas rohan lélegzetét visszafojtva az életet jelentő forrás felé. És ez alapjaiban új szint ad, – megváltozik az alaphangulat. A párhuzam félreérthetetlen! Nem más ez az agyonhajszolt nemes vad, mint maga Balassi Bálint, aki „szerte kiáltván” Isten nevét. Tehát magát az Istent keresi. Üldözöttségében nem imát, enyhülést, nem áhítatot keres, hanem magát a lét, az igazság ősforrását akarja keresni és megtalálni: Istent önmagáért és önmagában.

Az üldözők egyre közelednek és azt kiáltják feléje: Hát hol a te Istened? Ez a feléje szegezett kérdés feltűnő módon bosszantja és vérig sérti. Ez az alaphelyzet minduntalan visszatér, – még az ének végén is:

Mondok: csak ne kérdjék hogy hol én Istenem?
Mert mérgemben akkor nem tudok mit tennem.

Ez különben az eredeti zsoltárszövegben is megtalálható (A velőmbé hatol, ha ellenségeim gúnyolódnak, ha naponta mondják: „hol maradt Istened?”) A gúnyolódás, a durva élcelődés valóban megalázó, és kortársaitól tudjuk, hogy féktelenül tudott haragra lobbanni, indulata olyan volt, mint a láva, „kiben lelkem elhül”.

Kontrasztként, a szarvas riadt bőgésének ellentétjeként, hirtelen fülemüle hangja szólal meg. A csalogány éneke lelke mélyéből szakad fel, és Istennek dicséretét zengi. Ugyanis minden üldözöttsége ellenére, mélyen meg van győződve, hogy Isten mégis megsegíti. Ezt a hitét újból – mint már más esetben is láttuk – a tékozló fiú és az őneki megbocsátó atya relációban érzékelteti. („...rám is ő ereszt bút *bűnös fiára*, támaszkodom azért jóakaratajára, mint *atyám karjára*.”)

Az űzött, lihegő, kétségbeesett szarvas tehát végül is rátalál a forrásra („kútfejekre”). Az űzöttség feloldódik az életadó víz megtalálásában.

No azért elbágyadt lelkem te ne búsulj,
Buzgó imádsággal sőt uradra burulj,
Erős reménységgel csak ő hozzá szorulj,
Tőle el ne fordulj.

Odaborulni Istenhez, szorosán magához vonni (szorulni), mindig vele lenni, – mi más ez, mint Istennek, a megtalált élő forrásnak birtoklása... legalább in spe, reményben, vágyban!

Nincs már hova lennem...

Ez az istenes ének is zsoltáros hangvételi, bár Balassi nem utal erre. Sőt a nótajelzésből arra lehet következtetni, hogy egy német dal ihlette az írásra: „Oh kleines Kind”, melynek még nem akadtak nyomára. A jelek szerint abból az időből való, amikor a magát önkéntes száműzetésre ítélő költő Báthory András invitálására Lengyelországban tartózkodott, és ott a jezsuiták egyik házában, Braunsbergben keresett megnyugvást. A verssorok függönye mögött kitapintható az „üldözött vad” lelkiállapota: „körülvett engem szörnyű veszedelem”. Most nem is annyira testi baj, anyagi veszteség miatt panaszkodik, hanem még annál is szörnyűbb veszedelem miatt. Amiért egy vérbeli katona, egy főúri családból sarjadt végvári lovag a legjobban szenved: „a rút szégyen” és az elviselhetetlen gyalázat!

A pusztában = száműzetésben bujdosó Balassit a végső kétségbeesés környékezi. „Nincs már hova lennem...” Ez az a lelki állapot, amikor az ember teljesen tisztán látja önmaga sorsának kilátástalanságát. Tudja azt is, hogy lényegében megérdemli mindazt, amivel az élet sújtja. Mindenki megveti, lenézi, gúnyolja. Egyedül egy valakiben bízhat, „a kegyelmes Istenben”, akihez szól az egész ének: „Segedmem, légy mellettem, ne hagyj megszégyenednem”. És hogy itt valóban a becsületére sokat adó, rangjára vigyázó katonatiszt szól Balassiból, az egyértelműen kitűnik a harmadik versszakból:

Áldj meg vitézséggel és az jó hírrel névvel,
Hogy szép tisztességgel mindent végezzek el,
Öltöztess fel fegyvereddel, jó ésszel, bátor szívvel.

A jól ismert katonaénekének sorai visszhangoznak a bujdosó költő lelkében: „Az jó hírért névért s az szép tisztességért ők mindent hátra hadnak”. Mindent! Ha kell, még az életet is, csak maradjon meg a becsület jó híre: „Halálomat inkább elhord, hogynem rútíts orcámat.”

Ím mi lett a Kleines Kind dallamára szerzett költeményből! Férfias kiállás, könyörgés „jó észért”, „bátor szívért”, sőt fegyverért.

Segéll meg engemet én édes Istenem!¹ (Lelkem, mint Noe galambja magát ép hitivel adgya)

A szokásos témaképlet: reménytelen a helyzete = „ím minden elhagyott, nincs hová lennem, nem tudok mit tennem”. – Ebből az alaphangulatból kiindulva jut eszébe Noe bárkájának híres galambjelenete. A párhuzam félreérthetetlen! Ahogy a megmenekült bárkalakók számára a zöld ágacska a csőrében tartó galamb volt a szabadulás jelképe, ugyanúgy a költő lelke „ő nagy ínségében... most reménletében” Istenre szállott hitében. A párhuzamot további hasonlattal bővíti: „Új könyörgést hozott neked új ág helyett... így vár bárkád felett”. Nem ismeretlen a zsoltárostól eltanult érvelés sem: magának az Istennek sem lenne semmi haszna abból, ha ő pokolra jutna. A legfőbb érv azonban ennél is eredményesebbnek látszik, és ez a megváltás: „Hát hogy hadnál engem, kit Fiad megváltott”...

Elgondolkoztató, hogy a természet rendjéből hogyan talál minduntalan kiutat a természetfeletti világba. Nincs olyan reménytelen helyzet, melyből ne tudná lelkét felemelni Istenhez, megmentőjéhez. Ezért istenes verseinek alaphangulata mindig rejt magában derűt, vagy optimista megoldást. És éppen azért, mert ellentétes érzelmek húrjain játszik, amikor „örvény fenekét” és az abból való csodálatos kiszabadulását feltárja, mélyen megrendíti énekes verseinek hallgatóját. Ez önmagában elegendő magyarázatul szolgál annak a ténynek megértéséhez, hogy ezeket a verseket a hívő keresztény közösségek két évszázadon át imádkozták, énekelték. A „Segéll meg engemet én édes Istenem” kezdetű ének utolsó gondolata is érzékelteti a közös éneklés áhítatát:

Kiért az míg élek, kész vagyok hű lennem,
Nagy háladást tennem,
Szent neved dicsérnem.

¹ Ez az ének valamennyi nyomtatott gyűjteményben megtalálható, de nem azonos címmel. Mi a hosszú prózai kivonat helyett az egyik kolozsvári kiadás rövidített címét idézzük

Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam

Térben és időben azonos ez az ének is az előbbivel. Maga Balassi Bálint rögzíti utolsó versszakában az időpontot: 1591 – a tér pedig a tenger partja: „Ezeket írák az tenger partján Ócéánus mellett”. A vers felett ez olvasható: „Könyörög Istennek, hogy bujdosásában viselje kegyelmesen gondját s terjessze rá újabb áldását”. Tehát bujdosó, utazó vándor fohásza ez is.

Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a költő minduntalan az atya és a fiú egymás iránti viszonyába kapaszkodik. Ez itt most még fontosabb szerepet kap, mert hiszen úgy állítja be, mint egész életére jellemző értéket:

Gyermekségemtől fogván egyedül csak Te tőled vártam,
Mint Atya után fiú kiáltván könyörögvén jártam...

A fiú-párhuzam megismétlődik Balassinak abban a gondolatmenetében, mely miatt mostani kritikussai – nem jól ismervén a megváltás teológiáját – némi cinizmussal illették. A hetedik-nyolcadik sorban ugyanis megismétli kérdését: „Mi hasznod benne, hogy ha veszélyre jutok kétség miatt?”, – és utána hozza a legnagyobb érvet, Jézus megváltó halálának mindenkire, őrá is vonatkozó hatását: „Kit fiad által hozzád váltottál mint fogadott fiat”. A fogadott fiúság bibliai, páli szóhasználat, üdvtörténeti tény, hitigazság. Balassi tömör fogalmazásának értelme tehát így foglalható össze: A mennyei Atya Jézusnak, a Fiúnak megváltó szeretete (halála) által fogadott fiává tett minket, bűnös embereket, őt is, Balassi Bálintot. Éppen ebben rejlik bizakodásunk. Ez az alapja reményünknek. Nem ok nélkül találunk verseiben, ebben is utalást a gondviselésre, bizalomra, kegyelemre, melyet gyönyörű hasonlattal így fogalmaz meg:

Az szép harmatot, miként hullatod tavasszal virágra,
Sok jódót Uram, úgy hullasd reám, te régi szolgádra.

És ez a magyarázata annak is, hogy bujdosása ellenére is tud vidámságért könyörögni: „hogy mind holtomig szívem legyen víg!” És minden bizonnal a Gondviselő Istenbe vetett reményt, mint egyetlen megoldást érezték ki Balassi bujdosó énekeiből azok is, akik az egymást követő évtizedekben üldözöttek, bujdosónak, a Siralom-völgy lakójának tartották magukat. Az irodalomtörténészek épp ezzel az istenes énekkel kapcsolatban mutatnak rá Balassi népszerűségére és két adattal is bizonyítják, hogy verseit mennyire ismerte a későbbi nemzedék is. Az egyik adat 1660-ból való és egy velencei kiadású biblia előzéklapján olvasható: „Kelmes Úristen kinek kezében életemet adtam, viseld gondomat, áld meg utamat, mert bizony Cak te reyad maratam”. Némi változtatással, de lényegét tekintve a most elemzett versnek pontos megfelelője rejlik a beírásban.

A másik még érdekesebb! Drámai feszültség vibrál a Lelki Fegyvertartó Ház c. protestáns vitairat ismeretlen szerzőjének előszavában. Ebben leírja, hogy gyermekkorában Alsó Pannóniában a sík mezőn járt-kelt (bujdosott = utazott). Érdekes szó szerint idézni: „a mező szélét egy ligetes erdő ékesítette, és a *Balassi Bálint szép énekivel recreáltam magamat*, s a többi között ez ékes verset énekeltem volna: *Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam, viseld gondomat, vezérelj utamat, mert csak rád maradtam! Íme alég vettem eszemben, hogy egy rettenetes nagy farkas sietett utánam jőni, megijedtem szörnyen...*” A folytatásból kitűnik, hogy a farkas nem támadta meg. És hogy bujdosónak érezhette magát, mutatja az is, hogy később, amikor „könyveztem, zokogtam, a töretlen utakon sok ízben megállottam, kezeimet fejemre csatolván jajgattam”, újból Balassi szavai jutnak eszébe, és a Bocsásd meg Úristen... kezdetű ének második versszakából ezeket írja le: „Bujdostam tétova mint madár szélvészben... és kétségbe esni akartam”.

Ékes bizonyítéka ez annak, hogy még száz évvel Balassi után is ezekkel a megrendítő, de lelket bátorító énekekkel fejezték ki magukat, érzelmeiket az országot járó utazók.

Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!

Nemcsak testi mivoltában lehet bujdosó az ember, de szellemében is: „Bujdosó elmémet ódd bűtől szívemet...” Ez sem idegen Balassitól. A jelek arra engednek következtetni, hogy ez az ének is késői szerzemény.

Szíve zaklatott, sok kín fűrja. Jézus megváltó halálának érdemei miatt reménykedik lelki békéjének elnyerésében. Az érvelés mindig ugyanaz: nagyobb az Isten irgalma, mint az ő vétkeinek sokasága. A kép változik, és azzal akarja bemutatni ezt a nagy irgalmat, hogy a szokásos gondviselő kéz említése helyett erőteljesebb szavakat használ:

Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek letört szárnyát

Az Isten „karja”, „markának” kinyitott zárja tehát nem csupán adagolja, hanem bőségesen elárasztja irgalommal: „megadod kedvesen”...

Költészetének kedvelt hasonlata, a madár, itt most úgy jelenik meg, mint életének szimbóluma. Letört szárnyú madárhoz hasonlítja önmagát. Hogy milyen bizalommal fohászkodik Istenhez, kitűnik a madármotívum váratlan fordulatából: az Úr még az ő törött, szárnyaszegett életét is meg tudja változtatni. Repülés közben szeretne énekelni! De jól tudja, hogy ennek mi a feltétele: élni vétek nélkül:

Repülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül,
Kit jól gyakorolván haljak meg nyugodván bú s kín nélkül.”

Vajon ebben az időszakban megszerezte-e a lelki békességet, csendességet? És a halál emlegetése vajon milyen gondolatokat ébresztett fel benne? Valóban „bú s kín nélküli” halálra gondolt? „Ágyban párnák közt halni meg?” Aligha várt ilyenre. Ez nem Balassi egyéniségének jellemzője... És minden másként történt is!

Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak, Krisztus másod személe! (A Fiúistenhez, a vitézi dicsőség elnyeréséért)

Mint már említettem, a ciklusba szerkesztett három Szentháromságról szóló ének különböző időben és egymástól eltérő ihletforrásból keletkezett. A három közül a Krisztusról szóló a legismertebb, egyúttal leginkább fejlett technikájú. Megragad szinte hangvétele, bátor hitvallása. Krisztus katonájának vallja magát, és úgy beszél hozzá, mint vezéréhez, hadnagyához. Míg az előbbi versekben bűnbánattól meggörnyedve írta le gondolatait, most egészen más férfi áll előttünk. Keménykötésű, edzett, bátor katona mondja el imáját a „régii vitézeknek, roppant seregeknek győzhetetlen Istene” előtt.

Ha szavait összevetjük életének ismert eseményeivel, végvári harcaival, rajtaütéseivel, különösen az 1580. áprilisában végrehajtott hatvani török helyőrség elleni csatájával, vagy családi birtokuknak, Divény várának 1593. november 21-én történt visszafoglalásával, – akkor hitelesnek és nem költői póznak tartjuk mindazt, amit magáról ír. Még mielőtt közelebről szemügyre vennék „a vitézi erény elnyerése céljából” írt énekét, célravezető, ha az ószövetségi zsoltárok hasonló témájára tereljük figyelmünket. Jól tudjuk, és nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy Balassi gyerekkorától kezdve a bibliát olvasta, tanulta, zsoltárait kívülről tudta. Erre épült rá házitanítójának, Bornemisza Péternek oktatása.

Balassi tehát válogathatott fogalmak, szavak, hasonlatok tárházából. Példaként említsünk csak egy zsoltárt, a 43. psalmus néhány sorát: „Királyom, Istenem, parancsnokom (hadnagyom), Te Jákob megváltója. Hadunk veled rohant az ellenségre. Nem nyilaimban van bizalmam, nem kardom vitt a győzelemre, az ellenségen győzelmet tetőled kaptam, te hoztál szegyet ellenfeleinkre...”

De az Újszövetségben is, Pál apostol leveleiben számtalan olyan kitétel található, mely összeköti a keresztény ember magatartását a katonasorssal. „Öltsétek fel az Istennek teljes fegyverzetét... Tegyétek fel az üdvösség sisakját és ragadjátok meg a lélek kardját, vagyis az Isten szavát” (Efezusi levél 6,14). – Bornemisza pedig szó szerint úgy fogalmaz, mint tanítványa, a csatába induló Balassi. „Isten az auctora, avagy indítója az hadakozásnak, ő az nagy király és fő Hadnagy, ki azt a nagy kardot forgatja, mely miatt az ellenségnek meg kell veretnie” (Prédikációi, 1979. V. 473-481).

A szöveg- és ihletforráshoz még egy adat: halála előtt ő maga nevezte önmagát „miles Christi”-nek. Közismert kifejezés volt ez, és kézenfekvő a magyarázata, ha arra gondolunk, hogy a törököt „pogánynak” nevezték (bár nem volt az). Így minden katona, aki fegyvert fog a török ellen, az eo ipso Krisztus katonájának érezheti magát, és jogosan mondhatja: „Te hozzád kiáltok, ki katonád vagyok, kérlek vigy vitézségre!”

Olyan ez a vers, mint egy zászlóbontás. Nincs itt szó semmiféle vészhelyzetről, morális töprengésről, mások rosszindulatú megszólásáról, Isten ostoráról, mely az ő bűnös hátán csattog. Az eddig taglalt énekek indulatokat, kétségeket hoztak felszínre, disszonanciák jegyében íródtak. Mindig veszélyzónába ütköztünk. Ellentétektől feszülő, izgatott, csapongó költemények voltak ezek. Balassi feszültségektől terhes belső világának hű tükörképei. És nem is valami nagy műgonddal megírt alkotások... Mégis a személyes hangvétel, az elementáris erővel feltörő, minden keretet elsöprő megnyilatkozásai miatt az eddig átnézett énekekben mutatkozik igazi lírikusnak. És még ezeknél is tud nagyobbakat alkotni: a Hymnus secundust. Ebben a vitézi élet terminológiájának egész skáláját úgy vonultatja fel, hogy közben a tudós retorika formai igényességére is vigyáz.

Mivel a roppant seregek győzhetetlen istenének, Krisztusnak katonája lett, ezért „vitézlő sok szép jókat” kér maga és társai számára, hogy méltó lehessen „miles Christi” rangjához. Mit ért a

„vitézlő sok szép jókon”? Értelmet és bátorságot! Mert az ész és a szív nélkülözhetetlen fegyvere Krisztus katonájának. Makkabeus, Jefe, Sámson, Gedeon, Judit diadalának épp e két „vitézlő jó” volt az alapja. Érthető, hogy ő is azért fohászkodik, hogy Krisztus legyen elméjének vezére, karjainak ereje, szívének bátorsága. Ez tette legyőzhetetlenné a juhok pásztort, az ifjú Dávidot Góliáttal, a nagy óriással szemben.

Dávid említése nem véletlen. Mint már annyiszor, most is párhuzamot von kettőjük között. Amint „régente Dávidot juh mellől vitted királyi felségre”, úgy őt is az Isten állította, hívta meg a katonaságra. És ahogy Dávid sem pénzért, hanem Jahve és népe becsületéért vívta meg harcát, úgy Balassi sem pénzért, zsoldért fogott fegyvert:

Az te nagy nevedben én is most, Istenem, kötöttem fel szablyámat...
Mert nem fizetésért, sem gazdag prédáért járom, tudod utamot...

Különleges tehát az ő katonasorsa, nem lehet összehasonlítani pl. a császári zsoldosokéval. Ő Krisztus sorkatonája! Más az ő fegyverzete is. Igaz ugyan, hogy a zsoldosok sokkal jobban fel vannak szerelve harciaszközökkel, mint egy végvári vitéz. Még sem cserélne velük, mert maga Krisztus az ő kopjája, szablyája! Sőt még lovának hamarsága, karjainak ereje, szívének bátorsága is. A Krisztustól kapott szablya véres, „vérrel festett”. Ezzel jelzi, hogy életre-halálra megy a harc. A harci kép nem lenne teljes, ha nem lobogna zászló is, mely alatt rohamra indulnak Krisztus katonái.

Vérrel festett szablyát ki adsz olyanoknak, kik zászlód alatt járnak.

Nem lehet tehát csodálkozni, ha Rimay úgy festi meg Balassit epicédiumában, mint aki Dávid királyt ábrázoló zászlóval megy élete utolsó csatájába, Esztergom alá. (Hogy ez csak Rimay fantáziájában játszódik le, vagy valójában így is történt, más adat híján ma már aligha dönthető el).

Miles Christinek, Krisztus katonájának lenni olyan nagy kegyelem, hogy még „rút és szántalan” bűnét is eltörli: „Orcámról töröld el szép vitézségekkel szégyent, kit mégis vallok”. Az önmagát maradéktalanul Krisztusnak átadott katonaköltő valósággal elragadtatva kiáltja a Hymnus secundus végén:

Hogy vidám orcával, szép hálaadással én felmagasztaljalak,
Ez széles világnak téged hadnagyomnak örömmel kiáltalak.

A „széles világ” az ég és a föld dimenzióit jelenti, az egész Univerzumot.

Menyei seregek... Psalmus 148

A zsoltárok iránti érdeklődésének köszönhető, hogy nemcsak könyörgő, kérő, vagy bűnbánati énekeket szerzett, hanem ún. dicsőítőt is. Az ihletforrás egyértelműen kimutatható. A jelek arra engednek következtetni, hogy közvetlenül Beza egyik zsoltárparafrázisát használta fel, de a subtextus mindvégig az a 148. zsoltár, mely az egész mindenséget hívja segítségül az Isten dicsőítésére. Nem meglepő, hogy Balassira is hatással volt ez az eget földet ekstázissal átölelő himnusz, mintahogy annyi költőt, művészt, szentet is magával ragadott. „Minden földet Istent dicsérjétek, ujjongjatok és énekeljétek” jegyében született meg assisi Poverellójának lelkében is a Naphimnusz. A zsoltáros és vele együtt mindazok, akik dicsőíteni akarják a Teremtő Istent, hatalmas kórust alkotnak. A kórus vezetője maga a szerző, aki egymás után szólítja fel a teremtményeket, úgy ahogy a dirigens beinti a szólamokat és a szólistákat: a mennyei seregek angyalait, szentjeit:

Angyalok az Úrnak követi kik vattok,
Szentek kik ő székét mind körülálljátok,
Örökké az Urat felmagasztaljátok!

Majd „beinti” a Napot, a Holdat, a Tengereket, a Földet minden élőjével együtt:

Földnek kereksége minden állatokkal,
Vízben való halak tengeri csudákkal
Az Urat örökké áldjátok szótokkal!

De érdemes közben megint összevetni Balassi szövegét az eredetivel, hogy lemérhessük költői alkatát, alkotó művészetének műhelytitkait. Míg ugyanis az eredeti szövegben egyszerű főnevek szerepelnek, addig ő – és ebben a Poverelló énekéhez hasonlít – jelzőkkel ékesíti fel a megszólított, „beintett” teremtményeket. Így lesz Balassi himnuszában a közönséges Napból „ez világ fáklója”, a Holdból „éj lámpása”, az Égből „tüzes hatalommal forgó ti nagy Egek”.

Még ennél is szembetűnőbb, ahogy a tájak szépségét megnevezi. Többen megírták már, hogy a 8. és 9. versszakokban hazai tájleírás érződik. És valóban, ahogy megfesti a szép halmokat, a zöld fákkal, ágakkal „ékesült kis dombokat”, a füveket, melyek „gyönyörű szaggal illatoznak” és a „sok színben tündöklő ékes szép virágokat”, itthon érezzük magunkat. Mi is és velünk együtt hazai tájaink, az egész ország: – Ó, én édes hazám, te jó Magyarország – megszólalunk az univerzum kórusában. „Külömb-külömb szókkal” dicsérik az Istent a madarak, majd az emberek, „az együgyű gyermekektől” kezdve mindenki hangos szóval dicsőíti őt.

Van az utolsó versszakban egy kifejezés, amire két okból is fel kell hívni a figyelmet. Az előbb említett „kórus” minden tagját – mint láttuk – felkérte a „karvezető”, hogy mondja el a maga dicsőítő énekét, ki-ki a maga stílusában. A sokféleségben az egységet az biztosítja, hogy minden és mindenki a legnagyobb szeretettel teszi meg vallomását. Balassi a kor nyelvhasználata szerint itt a szerelem szót említi:

Ezt azért, ti hívek, Úrnak szent serege,
Kik leginkább vattok néki szerelmébe,
Öröké szent nevét dicsérjétek menybe!

A kifejezés érzékelteti, hogy a himnusz megírásának, de megértésének is feltétele a felfokozott értelmi és érzelmi hozzáállás. Hiszen ez nem csupán költemény, vers, hanem istenes ének, még hozzá misztikus tartalommal.

De azért is jó felfigyelni erre a kifejezésre, mert ismét egy adatot láthatunk benne, mely segít a sokak által félreértett szeretet = szerelem fogalom alkalmazásának helyes megítélésében. Csak akkor nem érezzük zavarónak, frivolnak az istenes és a szerelmi versekben található azonos kifejezéseket, ha megértjük, hogy Balassi gondolatvilágában az isteni szeretet és a szerelem azonos fogalmak. A Mennyei seregek kezdetű ének utolsó strófája is ennek megértését segíti.

Végtelen irgalmú, ó te nagy hatalmú Isten Psalmus 50

Nem ok nélkül jegyeztük meg az Adj már csendességet... kezdetű énekkel kapcsolatban, hogy bár idegen földön történő bujdosása közben foglalkozik Balassi a halállal, sőt bú és kín nélkülinek reméli a végső megnyugvást, mégsem így fejezte be életét, hanem a miles Christire jellemző módon: harctéren! Ennek története van, melyet szemtanúk igazolnak, és amelyet saját maga örökített meg egyik legmegrázóbb és leghitelesebb versében, élete utolsó remeklésében, az 50. zsoltár parafrázisában.

Pontos adatok állnak rendelkezésünkre abból az időből, amikor a magyar haderő támadásba lendült, felszabadító háborút indított a török ellen. Ennek hírére Balassi hazajött Lengyelországból és beállt Pálffy Miklós seregébe. 1593-at írunk, ősz van. Az ország népe még Báthory István életében (+1586) készen állott nemzetközi segítség biztos reményében a török megszállás teljes felszámolására. Egyedül Báthory hirtelen halála késleltette a hadműveletet. Az ország nyugati és erdélyi része, élén Báthory Zsigmonddal, a fiatal fejedelemmel lelkesen fegyvert fogott, mert elérkezettnek látta az időt a végső leszámolásra.

Egy egri kanonok, név szerint Habardy László Esztergomban őrzött misekönyvében az egyik lapon latin nyelvű bejegyzés olvasható, mely szerint Balassi Bálint 1593. november 21-én elfoglalta Divényt, családja ősi fészket. A hadi krónika szerint a kemény tél miatt „az mi népünk eloszlék mert hideg vala”. Úgy tudjuk, hogy Balassi a telet a komáromi várban töltötte és onnét indult aztán 1594 tavaszán Pálffy Miklós országkapitány seregével Esztergom alá.

A Végtelen irgalmú, ó te nagy hatalmú Isten... kezdetű istenes ének keletkezési helye és ideje Esztergom, 1594. május közepe. A vers legelső kiadása 1598-ból való Rimay Jánosnak „Az Nagyságos Gyarmathi Balassa Bálintnac Eztergam ala valo készületi” címen megjelent nyomtatványában. Mivel Rimay is jelen volt a táborban, hitelt érdemlő a tőle származó széljegyzet: „Ezt a Psalmust az Béza verseiből ő maga fordította ki, csak halála előtt való betegségében”.

Lehet-e valami magyarázatot találni arra, hogy miért az 50. zsoltárt vette elő életének utolsó heteiben? Csak feltételezésekről lehet szó, de tény, hogy a Miserere mélységeivel de facto hősi halála előtt foglalkozott. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha Balassinak Dávidhoz fűződő rokonszenvét említjük első helyen. Nem egy versében találkoztunk már ezzel a szimpátiával. A hasonlóság, a párhuzam ebben az esetben azért szembevetendő, mert közismert az 50. zsoltár háttérének, létrejöttének története. Dávid a csatamezőre, az első vonalba küldte leghűségesebb, legjobb katonáinak egyikét, Uriást azzal a szándékkal, hogy csata közben meghaljon, és így övé lehessen szépséges fiatal felesége. Amikor a királynak ez az ocsmány, vérlázító tette kiderült, Isten embere, Nátán próféta előbb egy példabeszédbe burkolva, majd nyíltan a szemébe mondta, hogy vétke Isten haragját nem kerülheti el. Ekkor, ilyen lelki gyötrődés közepette fakadt fel Dávid költő-király lelkéből a Miserere. E híres bűnbánati zsoltár eredeti szövegét olvasva, több olyan pontot találunk, melyben közös vonást, egyezést, vagy legalább párhuzamot lehet találni Balassi sorsával, helyzetével, és ennek megfelelően kifejezéseikben is, fellelhető egy-egy közös megfogalmazás.

Dávid megdöbbenően belátja, hogy (vétkével) „egyedül teellened vétettem! – ami színed előtt gonosz, azt tettem”.

Mentségül csak azt tudja felhozni, hogy annyira vétkes, hogy már anyja méhében bűnös volt: „már akkor bűnös voltam, mikor anyám fogant”.

Szeretne hónál fehérebb lenni, – szeretne új szívet kérni, és akkor ujjongani fognak *megettört csontjai(!)*.

Érzi, hogy most nem égő áldozat, nem állatok vére kell az Úrnak. Az igazi áldozat az ő alázatos, töredelmes szíve. Így majd kegyes lesz Sionhoz és újra felépíti Jeruzsálem falait az Úr.

Ez tehát az eredeti, bibliai zsoltár gondolatmenete, váza. Az esztergomi táborban Balassi végiggondolta életének, sorsának buktatóit, számtalan bűnét, házasságtörését (hiszen Losonczy Anna férjes asszony volt!). Felkészült a bűnbánatra, a férfias szembenézésre önmagával. Nem riadt vissza az áldozattól, sőt maga ment az áldozat elé. Azt természetesen nem látta előre, hogy életébe kerül, de ezt sem zárta ki, – amint ezt saját szájából fogjuk majd hallani 1594. május 30-án. Azzal azonban tisztában lehetett, hogy Esztergom várának bevétele csak véres ütközetekkel érhető el. És itt találkozik Balassi a minden áldozatra kész zsoltáros magatartásával.

Míg lelkét felkészíti az őszinte bűnbánatra, addig a benső *történéssel* párhuzamosan kezd kibontakozni az esztergomi ütközet *külső történése*. És ez külső keretül szolgál mindannak, amire lelke mélyén elszánta magát.

Végül is mi történt 1594. május első felében Esztergom alatt? Mint annyiszor, most is a vezérek hozzáértés nélkül, egymással vitatkozva indítják el a német és magyar egységek támadásait. Mátyás főherceg és beosztott tábornokai legszívesebben abbahagyták volna az ostromot, de Pálffy és magyar katonái nem ezért jöttek Esztergom alá. Leo Gall táborszernagy ágyúinak mindössze annyit sikerült elérniük, hogy a Víziváros nyugati falán egy széles rést ütöttek. Hardegg generális parancsára önkénteseket toboroztak a rés megközelítésére. Összesen 800 német-magyar katona jelentkezett, köztük Gyarmati Balassi Bálint kapitány. A siker eleve kizárt volt, hiszen a várat védő török sereg összpontosított tüzet nyitott a rohamosztagra. Jobb alkalmat hősi halálra ennél sehol nem lehetett találni. Aki ide önként jelentkezett, arra a biztos vég várt...

Még mielőtt Balassi énekének mélységeibe behatolnánk, a tények tisztázása végett érdemes megjegyezni, hogy lett volna alkalma fedezéket keresni. Ti. a harc hevében maga Pálffy is és mások is a közelben lévő falomladék mögé rohantak. Ebből és a jelenlévők beszámolójából arra lehet következtetni, hogy Balassi nem riadt vissza a hősi haláltól sem. Lényeg, hogy ennél a rohamnál sem tudtak az ostromlók bejutni a várba. Rengeteg magyar-német katona halt meg ezen a napon, 1594. május 19-én. Balassi mindkét lábát golyó fúrta át. A comblövés súlyos, de nem halálos sebet ejtett rajta. „Mindkét lábán átment a golyóbis, de csontot és ízet nem sértett”. Azt is megörökítette a tábori krónika, hogy német orvosok hibájából vérmérgezést kapott, a gyógykezelést ugyanis nem a magyar kirurgusokra bízták, akik meg tudták volna menteni. 11 napig kegyetlen szenvedések közepette, elüszkösödött sebekkel élt. Dobokay Sándor jezsuita tábori lelkész ellátta szentségekkel. Május 30-án meghalt...

Mindezek ismerete nélkül aligha tudnánk Balassi utolsó vallomásának, a Végtelen irgalmú, ó te nagyhatalmú Isten... kezdetű énekének igazi mélységét felmérni. Ahhoz ugyanis hogy bűneinek említésével kapcsolatban megfelelően értékelni tudjuk az ilyen és ehhez hasonló mondatokat, jelzős főneveket, mint „rút bűz”, „förtelmes büdös szag”, „testem megfertőzött”, „ne szárazsd ki velőmet csontomból bánattal”, „engem romlott szegént, rossz érdemem szerént haragod el ne vesszen”, „elődben hoztam fene ötte sebemet” stb, stb. – ahhoz ismerni kell azt a testi, lelki állapotot, haláltusát, vérmérgezéstől elgennyedt testet és delíriumot, mellyel ezek íródtak.

„Légy már kegyelmes!”, vagyis legyen végre vége mindennek! Így vagy ehhez hasonló módon szokott az ember felkiáltani, ha már nem bírja tovább elviselni a szenvedést. A vers azért megrendítő, mert a tények ismerete révén a külső és a belső történés egymást fedi. A „nagy sebbel sérelmes” például egyaránt vonatkozhat a bűnei okozta lelki sebesülésére, de az analógia gyökere testének elmérgedt, már üszkösödésnek induló, fizikailag is érezhető sebe. Ugyanígy kavarog, egymásra utal, egyik a másikat kiegészíti: a vétkeinek „rút bűze” és sebének „förtelmes büdös szaga”. Nemcsak az utolsó versszak harmadik sora füzi logikai és jelentésbeli egységbe „bűnei kínját” és „testének fájalmát”, hanem végig az egész ének ezt van hivatva érzékelteni. Az emberi lét lényegét alkotó pszicho-fizikai egység miatt nem érezzük erőltetettnek a test és a lélek gyötrődéseinek ezt az összefonódását.

A subtextus közben minduntalan felbukkan. Dáviddal együtt Balassi is ráébred, hogy lényegében minden egyéni bűn az Isten szentségét sérti: „Csak Néked vétkeztem, bűnt ellened töttem”. Neki már nincs szüksége Nátán prófétára ahhoz, hogy belássa: az Istent semmiféle egyéni ügyeskedés, ravaszság nem csaphatja be, semmi „álnokság rejtve előtted nincsen, mert az nagy kék Égből, mint királyi székéből látod, mit mivel minden”. A következő három versszak kilenc sora a lelki tisztulás utáni vágy himnusza. Tudja nagyon jól, hogy erre csak a Szentlélek segítségével képes az ember. A Lélek pedig ott fúj, ahol akar: „Fúd belém ismegént, hogy nagy szívem szerint lelkem igazt szeressen”. A tábori kórházban élet és halál mesgyéjén gyötrődve teljesen tisztán látta, hogy eddigi megtérései azért nem hozhattak igazi változást életében, mert nem számolt le teljesen és végérvényesen szenvedélyeivel. Esztergom várának ostroma közben értette meg a Miserere üzenetét, hogy szavakkal, külső áldozatokkal nem elégszik meg az Isten: „Az kövér áldozat jó kedvet nem hozhat, jól tudom, Uram, Néked!” Dávidtól hallja, hogy Istennek egyedül az alázatos és töredelmes szívet lehet áldozatként bemutatni. Ezt Balassi így fogalmazza át: „...foghatatlan Isten, hozzád kiáltok... tisztíts izsopoddal, hogy undok vétkemből megtisztulván *belől legyek szép* hogysesem vagyok!”. Ehhez a felismeréshez az esztergomi sebesülés segítette, – az a fizikai kín, mely csontjaiból már-már a velőt is kiszárította („ne szárazd ki velőmet csontomból bánattal...”).

Hogy mennyire mélyre jutott eszmélődése, és hogy az Istennek bemutatandó áldozatban önmaga megtisztult lelkére és életének odaadására gondolt, mutatja, hogy a „legyek fejeb hónál” felkiáltás után az utolsó két versszakban, Istennel folytatott párbeszédének utolsó akkordjaként felmutatja halálos sebét:

Imé kioldoztam s te elődben hoztam fene ötte sebemet
Hogy mint áldozatot, adjak úgy hálakot, *ki néked leginkább kell*

A szenvedéseiben megtisztult lélek áldozata – reméli meghozza a várt eredményt: az Isten feltámasztja Sion falát. Ez pedig Esztergom, melyet magyar Sionnak hívnak.

„Hiszen azt akartuk, hogy így legyen”

Istenes énekeinek vizsgálata meggyőzhetett minket arról, hogy életének minden szakaszában, jó és rossz, szép és „fertelmes” történéseiben tudott Istenhez fordulni. Lehetetlen nem észre venni, hogy mindig megtalálta az utat ő hozzá. Az pedig még feltűnőbb, ahogy ezt az útkeresést és rátalálást átélve, egyéniségére jellemző módon ki is tudta fejezni. Költészetének valóban az istenes versek jelentik legszemélyesebb líraiságát. Láthattuk, hogy nincs olyan kész minta, bibliai epizód vagy zsoltár, melybe ne vinné bele saját élményét, és amelyet ne alakítana át a maga élményének új variációjává. Ezért nem lehet és nem szabad istenes énekeit életének sokszor nagyon is zavaros eseményeiből kiszakítva szemlélni, hiszen minduntalan tetten érhető írói megnyilatkozásaiban saját életének egy-egy „darabja”. De ugyanez érvényes prózájára, fordításaira és leveleire vonatkoztatva is. Élményei ott kavarnak, nyüzsögnek, égnek leírt ígében, szavaiban. Szinte meggyulladnak sorainak tüzeiben a papírlapok, melyeket gyönyörű betűvel írt tele.

A szakirodalom nem ok nélkül nevezi Balassi Bálintot a legkülönbözőbb élmények művészi megfogalmazójának. Érdemes életének utolsó eseményeit is ebből a szemszögből figyelni: még halála is költészet, drámai elemekkel átszőtt hősköltemény. Nincs szükség idealizálásra, meggyőződhetünk mi magunk is, hogy a „Végtelen irgalmú, ó Te nagyhatalmú Istennel” kezdődő éneke valóban nem csupán vers, hanem kerete mindannak, amit élete utolsó szakaszában átélt. Ha eddig esetleg némi kételkedéssel fogadta az olvasó a párhuzamot Balassi élete és Dante Divina commediájának tisztulást reveláló alkotása között, bizonyosan észreveszi, hogy Esztergom ostroma alatt ez a negyven éves férfi megérkezett, ha máshova nem, hát Dante Isteni Színházának ama csúcására, ahová Vergiliusszal húsvét hajnalán minden pokoljáró eljuthat, ha hisz az isteni kegyelemben, melyet – mint láttuk – Balassi Isten szerelmének nevez. Életét azzal „tisztítja” meg, hogy tudatosan feláldozza. Ezért mondja gyóntatójának: én akartam, hogy így legyen!

De sok mindennek kellett történnie addig, míg eljutott erre a magaslatra. A Valedicit patriae határhoz az életében. Búcsút mind hazájának és lóháton elhagyja az országot. Lengyel földön eleinte épp úgy habzsolja az élet örömeit, mint eddig. Kalandjait költészeté varázsolja és Hannuskáról ír latrikánus verset. Minden bizonyosan így akarja megbosszulni, hogy Losonczi Anna kosarat adott neki. Mindez csak futó kaland, – nem ezért jött Lengyelországba. Többen is hívták, például a lengyel kancellár, hogy álljon be a török elleni hadba. És nyitott kapu várta Báthory Andrásnál is, a fiatal bíborosnál...

Érdemes megjegyeznünk, hogy Balassi életében minduntalan megjelennek a Báthoryak, különösen amikor feje fölött besötétül az ég. A nagyműveltségű András hercegnek híres könyvtára volt. Feltételezhető, hogy Balassi többször is megfordult benne. Tény, hogy ebben az időben többet foglalkozott lelki dolgokkal. Egyszer csak felbukkan az Északi-tenger partján emelkedő Braunsbergben, mely Danzigtól, Gdanskától keletre húzódik. Több adat áll rendelkezésünkre és így megközelítően választ kaphatunk az itt töltött hónapjaival kapcsolatban felmerült kérdésekre. Vajon mit keresett itt, a „csudákat nevelő, gályákkal viselő nagy tenger morotváján”, a Frisches Haff egyik öblében épült városban? Mi vonzhatta, hogy épp erre a helyre esett választása? Bizonyára az a légkör, szellemi atmoszféra, ami messze földön ismertté tette Braunsberget, és amiről később Csombor Márton református tiszteletes is ír az Europica Varietasban. Külön kiemeli, hogy a város egyik híressége „a jezsuiták szép és nevezetes kollégiuma. Ebben eleitől fogva az magyar úrfiak, főképpen az erdélyiek tanultak. Mindenféle tudományokkal tündöklök az iskola... Felette nagy disciplinában tartják (az páterek) az deákokat, kik gyakorta kétszázan, néha háromszázan is vagynak... A város lakói nem kevélyek, az római vallásnak igen oltalmazói...”.

Amit Balassi itthon, a zaklatott magyar társadalomban a folytonos bel- és külföldi villongások miatt nem élvezhetett, azt megtalálta a braunsbergi jezsuiták tudós kollégiumában Danzig közelében, vagy ahogy ő mondaná, „az Oceanum mellett”... Hogy a nemrég még kurtizánokat ölelő költőre milyen hatást gyakoroltak a kollégium páterei és növendékei, nem nehéz megállapítani: sokat írt, olvasott, fordított, verselt. Mindezt adatokkal tudjuk igazolni. Ekkor olvasta Machiavelli államelméleti könyvét és egy másikat, mely ennek cáfolata. Mindkettőt elküldte Rimaynak a következő sorokkal: „Igazán írhatom Kegyelmednek, hogy semmi írás-olvasásból efféle politikai tiszteknek igazgatása módjában annyit én nem *okoskodtam*, mint ez egymással ellenkező két autornak írásából”.

De verselt is, amit ugyanebből a levélből tudhatunk meg: „Küldtem Kegyelmednek *magam elméje fáradékiból* vágatott rövid három énekecskémét...” Ezek egyike az a mély meditáció, mely így kezdődik: „Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam...” Végigtekint életén gyermekkorától kezdve, és boldog, békés megnyugvással kijelenti: mindig csak a mennyei Atya fia akart lenni. Nincs ebben a versben lelkiismeretfurdalás, marcangoló bűntudat, hanem Istenbe vetett bizalom. Olvasásakor az az ember érzése, hogy írója végre megnyugodott és hálásan szeretné megköszönni, hogy Istenbe vetett hite nem engedte elsüllyedni. És ezentúl is úgy várja Isten kegyelmét, mint ahogy a tavaszi virág várja a harmatot. Sőt még az isten-gyermekség örömről is szó van, ami gyümölcse a minden akadályt legyőző bizalomnak: „...hogy mind holtomig szívem legyen víg”.

Annyi bizonyos, hogy itt az „Óceán” mellett vallásos gondolatok foglalkoztatták. Olyan volt a légkör, hogy kedvezett a befeléfordulásnak, vagy ahogy ő az imént említett Rimayhoz intézett levelében mondja, tudott „okoskodni” és a „maga elméje fáradékiból” szellemi alkotásokat létrehozni. Az Acta Jesuitica alapján név szerint is ismerjük azokat a jezsuitákat, akik Balassi látogatása idején Braunsbergben, lengyel nevén Braniewoban működtek. Közöttük több magyar páter is volt. Mivel élete utolsó éveiben feltűnően sok a jezsuitákhoz fűződő kapcsolatára vonatkozó adat, nem alap nélküli az a feltételezés, hogy az itt töltött hónapok katolikus hitében megerősítették és fordulópontot jelentettek. Nem ismerünk életében olyan korszakot, mely így kedvezett volna az önmagába-nézésnek. Minden jel arra mutat, hogy itt ismerkedett meg a megújhodott egyház imponáló belső világával, melynek megteremtői és hirdetői épp a jezsuiták. A Jézus Társaságának nevezett szerzetet nem ok nélkül hívták az Egyház harcias, katonás rendjének. A jelek arra engednek következtetni, hogy Balassit, a katonát élénken foglalkoztatta a római egyház eme „reguláris hadseregének” a fegyelme, a rend tagjainak képzettsége, magas szintű műveltsége. Balassi, a poeta doctus, a magát élete végéig művelő és minden tudomány iránt érdeklődő férfi ezekben a szerzetesekben társakat, egyenrangú barátokat talált. Bizonyára megismerkedett a jezsuita lelkiesség éltető erejével, a lelkigyakorlatok szent ignáci módszerével, a külső és belső csend megteremtésével, a szilenciummal biztosított elmélkedő imával. Ha valóban hónapokat töltött a jezsuiták között, – ami bizonyítottnak vehető –, akkor Balassi előtt is világossá vált, hogy a Jézus Társaságának missziós tevékenysége, bátor, katonás, harcias apostoli hódítása a mély lelkiélet következménye. Hasonlít ez a katonák hadgyakorlatához, csak itt más a harcászat célja, – az ellenség nem kívül keresendő, hanem mindenki önmagában hordja, egyénisége, lelke legmélyén. Leküzdéséhez aszkézis kell és a lélek gyakorlatának számtalan alkalmazása.

Érthető, hogy a jezsuiták mindenütt magukra hívták a figyelmet, és nemcsak követői, de ádáz ellenségei is voltak. A protestánsok bennük látták legveszélyesebb ellenfeleiket, és ahol csak tehették, igyekeztek elnémítani őket. Ha módjukban állt, be sem engedték őket az országba. Erdélyben is csak Báthory István tekintélye tudta elérni, hogy a protestáns rendek fogcsikorgatva beleegyeztek a jezsuiták behívásába, iskoláik létrehozásába. De mihelyt tehették, kiűzték őket, és kolozsvári főiskolájukat földig lerombolták, sőt életükre törtek. Így verték agyon a kolozsvári kapustestvért, az olasz Nerit...

Ugyanez lett a sorsa annak a jezsuitának is, akinek könyve – alighanem épp a jezsuiták braunsbergi kolostorában – Balassi kezébe került. Arról a latin nyelvű könyvről van szó, melynek szerzője az angol jezsuita tudós, Campianus Edmond, akit a protestánsok letartóztattak és kivégeztek, éppen éles hitvitái miatt. A *Decem rationes* néven ismert disputa híres volt mindenütt Európában, és Balassi elhatározta, hogy magyarra fordítja. Ha valaki kételkedett eddig a költő katolikus hitre térésének őszinteségében, akkor most meggyőződhet az ellenkezőjéről.

Életrajzi adataiból tudjuk, hogy Balassi már a Füves kertecske fordítása idején, vagyis 18 éves korában túllépte Bornemisza Péter lutheránus hitelveit, és foglalkoztatta Zwingli, sőt Kálvin gondolatvilága. Éppen azért érdemes ezt emlékezetünkbe idézni, mert Campianus *Decem Rationes* c. könyve épp „az egész Angliában lakozó Calvinistáknak” üzen hadat. Amikor tehát Balassi ennek az éles hangú hitvitának magyarra fordítására elhatározta magát, tisztán látta saját konverziójának főbb állomásait, és revidiálta múltbeli állásfoglalását, amit elhajlásnak minősített. Ezt ugyan már katolizálásának dekrétumában is kijelentette, de egyesek szerint ebből még nem lehet messzemenő következtetéseket levonni.

Akárhogy is ítéljük meg az 1586 nyarán megfogalmazott áttérési okirat ama mondatát, mely „korábbi élete és hitvallása megutálására” utal, tény, hogy az éles hangú Campianus még harciasabb magyar fordítása eloszlát minden kételyt Balassi hitelveivel kapcsolatban. Az eredeti latin szöveg és annak magyar változata ugyanis nem csupán elméleti összefoglalása a katolikus hitéletnek, hanem „bajvívás”, melyet egy vértanúságra is kész hitvalló nyílt sisakkal hol támadva, hol pedig védekezve végigküzd. Aligha kétséges, hogy Balassi saját katonai élményei, portyázásai alatt átélt bajvívásai, rajtaütései is belejártak e disputa egyes részeinek izgalmas megfogalmazásában. A teológiai szakkifejezések között minduntalan fel-felbukkan egy-egy végvári életből merített jelző, analógia, katonai műszó. Mindjárt a címben szükségesnek véli kijelenteni, hogy ez a derék angol jezsuita nem akármilyen elméleti tudós, hanem „*Jézus neve alatt vitézkedő teológus*”. Akaratlanul is eszünkbe jut az a Balassi, aki magát Krisztus katonájának vallotta, Jézust pedig hadnagyának nevezte és zászlaja alatt akart harcolni, „bajt vívni”...

Nézzünk bele Campianus vitairatába, hogy legalább vázlata alapján tájékozódni tudjunk, és nyomok követhessük Balassi fordítói tevékenységét. Ez fényt derít arra is, hogy min törte a fejét ezekben a hónapokban, vagy ahogy ő mondaná: mit hozott ki „maga elméje fáradékiból”?

A könyvecske hatodik lapján találjuk a tartalomjegyzéket, vagyis a tíz témakört, amelyről folyik majd a vita. A *Rationum capita*, vagyis Az okoknak rendi így következik egymás után:

1. Az Szent írás.
2. Az Szentírás értelme.
3. Az Anyaszentegyház természeti.
4. Az Conciliumok.
5. Az régi szentatyák.
6. Az régi szentatyáknak oszlopi és erősségi.
7. Az história.
8. Paradoxa. Azaz, emberi vélekedés felett való hihetetlen dolgok.
9. Sophismata. Azaz, heába való csalárd villongások.
10. Mindennemű bizonyosságok.

Minden bizonnyal Balassi az egész könyvet, vagyis mind a tíz ratiót le akarta fordítani, de csak héttel készült el, a többit gyóntatója, Dobokay Sándor ültette át magyar nyelvre. De az első hét oknak magyar szövege is elegendő ahhoz, hogy Balassi fordítói műhelyének titkaiba betekintést nyerjünk.

A „szellemi bajvívás” azzal kezdődik, ami a legsebezhetőbb pontja a protestáns szemléletnek: a biblia egyes részeinek elvetése. Élére állítva a dolgot, minduntalan választ kér ellenfeleitől: mire hivatkoznak? hogyan merik megrostálni a szent szövegeket? „Luthert mi lelte,

hogyan az Szent Jakab levelét civakodó, kevély, száraz és szalma gyanánt való levélnek nevezné?” Vajon ki volt erre tanítója? A válasz mindig ugyanaz: a Lélek. Tehát az első „roham” a szubjektív vallásosságot célozza meg, és elveti az önkényeskedést. Ez „bátorítá fel szívemet”, hogy az én örökös Királyomnak, Krisztusnak ellenségeit viadalra hívjam. A harcias hangulatot a magyar szöveg még jobban kidomborítja, mert magát „az efféle tanúságokban *gyakorlott legénynek*” nevezi. Katonai műszo ez, és a végvári vitézek edzett legénységére utal.

A második ok, vagyis megvitatásra váró téma még inkább harciassá teszi, mert felhőborítja a reformátorok „csalárd de nem eszes elméje”, amint az ősi értelmezése helyett új magyarázatot eszelnek ki az utolsó vacsorán elhangzott igékkel kapcsolatban. „Minek okáért vallom..., hogy szemetek láttára kihívón ez *tollas vitézeket a mezőre* és verőfényre leseikből és sötét zugaikból” megvívok velük. – Mintha prózában hallanók a híres katonának egy versszakát!? („...Véres zászlók alatt lobogós kópiát vitézek ott viselik, – roppant sereg előtt távol az sík mezőt széllel nyargalják, nézik...”)

A harmadik ok az Anyaszentegyház természetéről szól. 1500 éven keresztül nem volt kétség aziránt, hogy mit kell érteni egyházon és hogy ki tartozik az egyházhoz. A hitújítók csak a nevet hagyták meg, de mást értenek az egyházon, mint Péter, Pál és az egyházatyák. Valamiféle plátói ideára emlékeztető égi képződményt látnak benne. „Elménktől elszakasztván, csak kevés ember ítéleti eleibe vetik...” Lényegében az író szembe fordul a kiválasztott kevesek, a tiszták egyházának göggyével. „Ki tűrheti ugyan meg, hogy efféle heába való csavargáson el ne fakadjon nevetve?”

A következő kérdés, a negyedik ok a zsinatokkal foglalkozik. Leszögezi, hogy a koncilium fogalma és ténye az Apostolok Cselekedeteiben gyökeredzik. Már az elsónél, a jeruzsálemi zsinatnál így vélekednek az apostolok: „Tetszett a Szentléleknek és minékünk”. Ezért minden egyetemes zsinatra oda kell figyelnie a hívó kereszténynek és alázatosan el kell fogadnia a püspökök, teológusok végzéseit. De a hitújítók nem ezt teszik. Luther szemében két jámbor hívő végzése többet ér, mint a zsinaté. „De azon ő magát és Melanchtont értsed”. – És itt tér ki a kortársak által annyira magasztalt Tridenti Zsinatra, és ezekkel a szavakkal illeti: „Boldog Isten! Ki sok külömb-külobbféle nemzetek ez széles világból: minémű válogatott pispekek, mennyi királyok és városok fénye, az szentírás tudóknak minemű veleje, mely nagy szentség, könnyhullás, böjt s az fő-fő iskoláknak minemű virágja, mennyi nyelvek, minemű éles elmék, mennyi munka, mely véghetetlen olvasás, az tudományoknak és minden egyéb jószágos cselekedeteknek minemű nagy gazdagsága töltötte be azt, tudniillik az tridentinomi felséges sergestyét”.

Az ötödik ráció óriási felkészültséget követel, jártasságot az egyházatyák irodalmában. Miközben végigveszi Tertulliantól szent Ágostonon keresztül a tridenti atyáig az egyháztörténelem nagyjait, jó eszünkbe forgatni és büszkélkedni, hogy mindezekkel Balassi a jezsuiták jóvoltából megismerkedhetett. Hitbeli meggyőződése, teológiai tisztánlátása ezekben a hónapokban elmélyült. Különben aligha vállalkozott volna, hogy mindezt magyarra fordítsa. „Efféle dolgokról gondolkodván ugyan megnöve szívem és bátorságom az viadalra...”

Az Atyák erőssége címen a hatodik okra tér át, mely lényegét tekintve az előbbi folytatása. Az egyház felelős tanítóinak az a feladata, hogy tanításukat mindig összeegyeztessék az egyházatyákéval. Az újítók úgy járnak el, hogy csak azt fogadják el, ami egybevág tanaikkal, a többit elvetik. „Nem szégyenléd-e a csavargást?” – Megint harcias hangulatban fejezi be érvelését: „Remélem ezokáért, hogy az Akadémiákban éles ítélettel fogják ez pert nézni... Vigan várom azért ez viadal napját, mert egynéhány erőtlen pór kolduskák csoportja ellen kiviszem én is a mezőre az Anyaszentegyháznak teljes nemes erejét.”

Ezután következik a História, mint hetedik ok, mint „a régi dolgoknak izenője” („nuntia vetustatis”). A latin szövegben, de Balassi fordításában még észrevehetőbben felforrósodnak a kifejezések, és egyik „roham” követi a másikat. Író és a bajvívó katonafordító elevenében van. Érzik, hogy most teljese a sarokba szorítják ellenfelüket. 1500 éven keresztül az első

évtizedektől napjainkig minden lényeges, sőt járulékos eseményt rögzítettek az egyházi írók, de egyikük sem jegyzett fel Luther, Kálvin tanításához hasonlót. Ezt a tényt különben a reformátorok sem tagadják. Ezért kérdések özönét nyilazzák a hitújítókra: „...az ilyen igen dicsért hitet hol vesztette el Róma? mikor cserélte el más valláson? mikor szűnt meg...? micsoda időben? mellik pápa alatt? mi úton? micsoda erő miatt? és micsoda segítséggel, móddal jött be nemcsak Róma városába, hanem az széles világba az idegen vallás?... Én hiszem, hogy akkor, mikor az új szakramentumokat, új áldozatot és új hit vallását talán Róma költötte? Egy sincs az történelmi írók közül, sem görög, sem deák, sem régi, sem mostani, aki csak homályosan is valami ezfélért írna a történelmi írókban”.

Dobokay jezsuita atya szerint, ezt az első hét fejezetet fordította le Balassi. Érdekes rögzíteni, hogy mi volt az utolsó mondata a hetedik racionak? „...*az historikusok enyimek!!*” Ez pedig azt jelenti, hogy 1500 évig mindenki tévedett és csak most jöttek rá az igaz hitre a reformátorok? Hát ha ez így lenne, akkor bizony minden eddigi hívőt pokolba rántott volna a római egyház, „mind addig is, míg Luther Bóra asszonyt megszeplősítette?” Nem éppen tapintatos érv, de a bajnívás nem ismer tapintatot, hiszen élet-halál harc folyik az Akadémiákban, csakúgy mint a magyar végvárok véráztatta földjén... Mivel Balassi bizonyára végigolvasta Campianus még hátralevő három fejezetét is, ezért – a teljesség kedvéért – ezek tartalmát is összefoglalom. A nyolcadik ratio témája az ún. Paradoxa, vagyis sorra veszi a hitújítók kijelentéseit egy-egy ősi hitcikkellyel kapcsolatban. Azért fontos rész ez, mert az író pontosan citálja a reformátorok leírt szövegét, tehát idézetekről van szó!

Többek között Melancthon, Luther, Kálvin műveiből olyan idézeteket közöl, melyek a Szentháromságról, Krisztus istenségéről, haláláról, az ember szabad akaratának határaitól, a szentségekről szólnak és eltérnek a római egyház ősi credójától. Éles kritikai érzékkel cáfolja az új tanokat.

A kilencedik fejezet címe: Sophismata, azaz Heába való hamis csalárd villongások. Ezeket csoportosítja. Első vétek: árnyék viadal, mikor valaki „a szellőket és árnyékokat nagy erővel csapkodja”, jelen esetben a hitújítók így disputálnak a szüzesség megítélésében. – Második vétek: ideomachia, mikor valaki az értelem helyett a szavakon nyargal. Ezt alkalmazzák a reformátorok, amikor így érvelnek: mutassák meg a pápisták a Bibliának azt a mondatát, melyben megtalálható a mise vagy a purgatórium, a szakramentum vagy presbiter kifejezés. – A harmadik a homonymia, mikor egy igéhez több értelmezés is kapcsolódik. Pl. a papi rendet a hitújítók nem fogadják el, mert van a Bibliának olyan kitétele is, mely a hívek egyetemes papságát is hangsúlyozza...

A tizedik ok a „mindennemű bizonyosság”. Büszke öntudattal végigvezeti olvasóját, vitatkozó partnerét – jelen esetben az angol Akadémiát – a megdicsőült szentek végelelhatatlan seregében. Minden egyes csoport láttán felkiált: miénk ez is! A Mindenszentek litániája jut eszünkbe: vértanúk, hitvallók, szüzek, remeték, szerzetesek... és ők mind a katolikus hithez tartozók. – Ezután bejárja a poklot, mint Dante, és szemlét tart a kárhozottak serege felett. Itt természetesen azokat találja, akik a hit ellenségei. Nem hiányoznak közülük a törökök sem, akik ellen Balassi épp ezekben a hónapokban újra fegyvert fog...

Van ebben a tizedik részben két latin vers is. Milyen kár, hogy magyar változata nem Balassitól való, bár olvasta és ha nem jött volna közbe a török megszállás felszámolására irányuló hadjárat, minden bizonnyal most az ő fordításában olvashatnánk Prudentiusnak szent Lőrincről szóló himnuszát...

Miért lapoztunk bele az angol jezsuita vértanú disputájának magyar fordításába? Egyrészt azért, mert erről a szakirodalom Eckhardt Sándor óta még ízelítőt sem adott, – másrészt azért, mert fontos láncszemet látok ebben Balassi istenkeresésének két állomása között. Az egyik az áttérése, a másik a katolikus egyházhoz való felzárkózása teológiai síkon. Mi már ismerjük életrajzi adataiból, hogy Braniewoból hazaérkezve mi várt rá. A török ellen vívott háború néhány hónap alatt harcba szólította az ország népét. A riadó híre utolérte a lengyel földön

tartózkodó Balassi Bálintot is, aki – mint láttuk – ezekben a hónapokban katonai hadgyakorlatok helyett lelkigyakorlatokban képezte magát, olvasott, verselt, elmélkedett, teológiai kérdésekkel foglalkozott és hitvitát fordított magyarra. Így indult útnak Magyarországa. Bizonyára nem sejtette, hogy ez lesz utolsó útja.

Éppen ezért kellett behatóbban megvizsgálni ezt az időszakot, az 1590-92 közötti éveket. 1593 őszén már Pálffy Miklós hadseregében találjuk. Aligha tévedünk, amikor azt mondjuk, hogy Campianus Edmondnak hitvitázó könyvét éppen a háborús készülődés miatt nem tudta teljesen lefordítani, – de magával vitte, és ki tudja ma már megállapítani, hogy az egyes fejezeteket mikor, milyen körülmények között ültette át magyarra? A sorok között olvasva nem nehéz kiérezni a két síkon egyszerre zajló „bajvívást”. A két harcmező, a hitvédő és a hazát mentő nemegyszer egybefonódik. Nem idegen ez Balassitól. Nem ezt állapítottuk meg imént az Isten szeretetnek és a földi szerelemnek esetében?

Van azonban az eddig érintett okokon kívül egy sokkal nyomósabb érv, mely mindennél jobban megmagyarázza, hogy miért kell Campianusnak, „ennek a jézus neve alatt vitézkedett... és a keresztyén hitért martyromsággal koronázott teológusnak tíz magyarul írott okait” kezünkbe venni! Számomra ugyanis nem is annyira Balassi kitűnő fordítása segít a költő élete utolsó szakaszának megértésében, hanem lelki vezetőjének, barátjának, Dobokay Sándor jezsuita táborigazgatójának a Bécsben 1607-ben megjelent könyve, illetve a könyv bevezetője, előszava. Bár a szakirodalom előtt nem ismeretlen ez a néhány oldal, és néhány mondat erejéig utalnak is rá a Balassival foglalkozó kutatók, de összefüggéseiben és végső következtetésben nem tárták fel. Már pedig enélkül szürkévé válik hősiesség magatartása és esztergomi önkéntes halála.

Nézzük tehát mit ír Balassi Bálintról az egyik leghíresebb magyar jezsuita, Dobokay páter.

Hogy az összefüggéseket világosabban lássuk, el kell mondani az olvasónak, hogy Campianus könyvének magyar fordítását Dobokay rendezte sajtó alá, és amint az előszóban mondja, a mű már 1606 előtt kész volt, de mecénásra volt szükség, aki a kiadás költségeit fedezi. Ami a mecénás szerepét illeti, jó megjegyezni, hogy az anyagi feltételek biztosításán túl, nagy megtiszteltetést is jelentett abban az időben, de még ma is, ha valakit felkértek egy mű megjelentetésére. A megtiszteltetésnek aztán az író úgy is hangot adott, hogy könyve előszavában, vagy az ünnepélyesebb hangvételű dedikációban a mecénás érdemeit, a kultúra szolgálatában kifejtett munkálkodását, a társadalom, a haza, az egyház felvirágoztatásáért hozott áldozatait ékes stílusban, olykor felnagyítva dicsőítette. A művelődéstörténeti kutatás számára igen fontos terület a dedikációk tüzetes tanulmányozása, hiszen sokszor épp az ajánlásokból tudunk meg olyan eseményeket, társadalmi, személyi adalékokat, melyekről máshonnan még fogalmat sem tudnánk alkotni.

Ugyanez érvényes a Campianus-Balassi-Dobokay „triász” által létrehozott mű dedikációjára is. Különös dolgokat tudhatunk meg a Bécsben megjelent és egy özvegy nyomdászné műhelyében kinyomtatott (Typis Margarethae Formicae viduae, anno MDCVII) könyv előszavából. Mindenekelőtt a mecénás nevét érdemes megjegyezni: „az tekintetes, nagyságos Forgách Zsigmond” nem más, mint Balassi nagy szerelmének, Losonczi Annának második férje, tehát az a gazdag és Annánál húsz évvel fiatalabb főúr, aki kiütötte költőnket a nyeregből. Igaz ugyan, hogy Campianus magyar fordításának kinyomtatásakor, vagyis 1607-ben a nagy szerelmi kaland két főszereplője, Anna és Bálint már nem élnek, mégis érdemes felfigyelni a platói ideák világában újból találkozó szerelmes pár e különös, irodalmi találkozására. Aligha kétséges, hogy a kortársak, elsősorban Dobokay atya és Forgách Zsigmond jól ismerték a két szerelmes kalandját, hiszen arról ország-világ tudott.

De túl ezen az irodalmi érdekességnek, reneszánsz kori könyvészeti „mazsolának” számítható adaton, több igen fontos megjegyzést találunk Dobokay bevezető soraiban Balassiról, jelleméről, élete utolsó megnyilatkozásairól.

A Forgáchot dicsőítő szavak után az író rátér a jellegzetesen humanista témára, a hírnév megszerzésének módjaira. Ezek egyike a könyvírás és a tudomány terjesztése. Tehát éppen arról van szó, ami a végvári vitézek becsvágyát is fűtötte, és amit Balassi is több alkalommal említ, hogy ti. „a jó hírért, névért” a végvári vitézek is minden áldozatra készek. Dobokay megjegyzése azért elgondolkasztató, mert tanúsítja, hogy Balassi mindkét síkon becsületes munkát végzett, vagyis mind a szellem, mind a katonáskodás terén megérdemli a jó hírnevet. Minderről úgy ír, mint közvetlen szemtanú:

„amaz nagy elméjű és emlékezetű, jó Balassi Bálint elkezdett írott munkájára az ő boldog kimúlása után akadék; minek ő nagyobb részét el is vigezte volt, csak kevés lévén hátra benne... Hogy ezúton is valakik e könyvecskét olvasandónak, bizonyos, igaz, tökéletes ítéletet tennének felőle, minemű nagy buzgósággal és isteni ájtatossággal volt életének utolsó idejében felgerjedve, micsoda hitet tartott, oltalmazott és micsoda hitnek vallásában adta is meg lelkét az ő teremő Istenének! Kinek én nemcsak hallott, hanem ugyan látott bizonyosága vagyok. Mert minek utánna Fejedelme hívsége, hazája szerelme mellett 1594. esztendőben, Pünkösöd havának közepiben, Esztergom vára ostromán halálos sebekbe esett volna, betegágyában Esztergom városában gyakran nála voltam és vele sokat beszéltem”.

Itt érdemes egy pillanatra megállnunk, mert a jezsuitáknál szokásos évi jelentések egyik aktájában, a *Litterae Annuae Austriae* (1594) szövegében még részletesebb leírás olvasható Balassi gyónásáról. Minden biztonnyal maga Dobokay számolt be e megható esetről. A magyar sereg vezére, Pálffy és katonái lélekben felkészülve, szentségekhez járulva akartak hadba vonulni. A katonák között megemlíti Balassi Bálintot,

„aki mikor Esztergom ostroma közben mindkét lábát a golyó átjárta, hivatta ezt a papot, és mikor ettől büneinek meggyónására intetett, azonnal beleegyezett és gyónásának óráját megállapította. Mikor a pap visszatért, Balassit úgy találta, amint egy imakönyvből ájtatosan könyörgött Istenhez. Aztán előtte feltárta nagy érzéssel lelkét, Isten és a Boldogságos Szűz segítségét kérve.”

Visszatérve Dobokay előszavának folytatására, ezeket írja:

„Ott voltam akkor is, mikor ugyanazon Pünkösöd havának huszonhatodik napján keresztyéni módra meggyónván utolsó órájához szépen készült. Reá hallgattam arra is, mikor az mi üdvözítő Királyunknak és az ő szent anyjának a szeplőtelen *Szűz Máriának kegyes ájtatos szókkal magát teljességgel ajánlotta*. Jól értette az éles elméjű vitéz ember, minemű tisztelettel tartoznék Asszonyának, úgymint az vitéz magyar nemzetnek Isten és szent Fia előtt kiváltképpen való szószólójának. Igen értette és adta azt is, miképpen kelljen Urát tisztelni, miképpen kelljen szükségében és nyavalyájában szent Felségéhez folyamodni és teljességgel benne bízni. Mert mikor az gyóntató lelkiatya, látván fájdalommi miatt való nagy kínját, biztatná, és hogy minden reménységét Istenbe vetné, arra is intené, az több szép mondási között imilyen arany szentenciát kezdde mondani: *Christus mortuus est pro me et ego diffidam? Tuus miles fui Domine, tua castra sequutus sum. Krisztus – úgymond – meghalt énérettem, és én hogy kételkedjem? Te katonád voltam Uram, és az te seregedben jártam!*

Igen boldog embernek alítja vala ezért magát, hogy az igen irgalmas Isten kegyelmes szemeit reá fordítván oly boldog, tisztességes vége rendelt volna életének, hogy minekutána az egy, szent, közönséges keresztyén hitet megismervén és úgy annak mindenekben szíve szerint engedvén, ahhoz tökéletesen ragaszkodván, az közönséges keresztyén anyaszentegyháznak kebelébe lelke mint egy nagy fáradtság után kívánt nyugodalmat és csendességet talált volna, mindezeknek felette ez árnyékvilági pályafutását is vitézi módra végezné”.

A szem- és fültanú jezsuita páter tehát nemcsak nagy általánosságban számol be a vérmérgezéstől rettenetesen szenvedő Balassi utolsó napjairól, hanem hősies magatartásáról, lelki végrendeletéről részleteket is feljegyzett. Tőle tudjuk, hogy magát, halála előtt négy nappal, Krisztusnak és Szűz Máriának felajánlotta, hogy életáldozatát a kereszten érte meghalt Üdvözítőért hozta, – hogy hálát adott megtéréséért. Az előszó kilencedik oldalán fontos utalást

találunk magára a megtérésre, annak bibliai és teológiai hátterére. Idézi a két nagy megtérőnek, Pál apostolnak és szent Ágostonnak szavait: „Idő előtt ne ítéljetek”, mert sohasem tudhatjuk, hogy mikor tér meg a legnagyobb bűnös is! Nincs lezárva senki élete. „Pogány ma? – de honnan tudod, hogy holnap keresztény leszen avagy nem?”

Lehetetlenség nem észrevenni, hogy Dobokay mindezt a megtért Balassi védelmére kívánja elmondani, és nem véletlenül épp a Forgách Zsigmondnak szóló dedikációban. Mi tagadás, Balassi Bálint csöppet sem örvendett jó hírnévnek, országszerte ismerték főurak, katonák, polgárok körében kicsapongásait, féktelen dühét. Lecsúszott egzisztencia hírében állt. Megtéréséről a nagyvilág aligha tudott. Különben nem ezekkel a szavakkal parentálta volna el az esztergomi tábor német jegyzője: „hungarus sed impius”, istentelen magyar! Érthető, hogy éppen gyóntatója, a tábori lelkész Dobokay Sándor veszi védelmébe és a Korintusi levél szavait olvassa a látszat alapján ítélezők fejére: Idő előtt senkit se ítéljetek meg! Mert „embernek mindenkoron az utolsó napot kell várni, ...életében vakmerőképpen nem kell senkit ítélni, sem senki megtérése felől kétségben nem kell esni”.

Van azonban még ennél is meglepőbb állítás az előszó tizennegyedik oldalán. Dobokay ugyanis arra kéri mecénását, Forgách Zsigmondot, a későbbi nádort, hogy „ez könyvecskének Nagyságodnál legyen helye”. És ezt nemcsak azért kéri, mert Campianus disputája az igaz keresztény hitet „győzhetetlen erősséggel és bizonyossággal” védi és hirdeti, hanem azért is, mert magyarra fordítója „oly keresztény vitéz”, vagyis Balassi Bálint, aki, „ha Isten halálát halasztotta volna, szép és csodálatos példa lett volna az istenes keresztény életnek viselésében”. Érvelésének alapja: Balassi ugyanazt a szent hitet vallotta, mint Forgách.

Dobokay nekrológiáján kívül fennmaradt a Balassi család bibliájának kötetstábláján is néhány fontos adat. Így azt is a családi krónikából tudjuk, hogy mi történt az utolsó napokban: „Bálint uramnak minden két combján által ment az golóbis, de csontot és izet nem sértett. Vesztette az borbély, Mátyás hercegé, nem akarván szót fogadni az magyar barbélyoknak, – és holt meg hirtelen die 30 eiusdem”. – Tehát vita volt a német és a magyar tábori kórház orvosai között. Mivel Dobokay atya azt írja visszaemlékezésében, hogy „a felcser vasával sebéhez nyúlt”, vagyis tüzes vassal kiégették sebé, nyilvánvaló, hogy megoszlott az orvosok véleménye, – a németek operálni akarták, a magyar orvosok inkább a vérmérgezést elhárító gyógykezelést javasolták. Még azt is feljegyezte, hogy a rettentő kínnal járó égetéskor Vergilius Aeneisének egy mondatát idézte. Azt a verssort, amit Vergilius Sybilla ajkára ad, amikor Aeneas átengedi az *alvilág kapuján*. A pokol borzalmainak láttán ekkor Aeneas kardot ragad, hogy távol tarthassa a gonosz szellemeket: „nunc animis opus Aenea! nunc pectore firmo” = „most van szükség bátorságra, Aeneas, most erős szívre!”... Balassi, a humanista poeta doctus úgy érezte, hogy elmérgett sebeinek kiégetése közben végig kell járnia a poklok kínját. Ezért idézi azt a Vergiliust, aki Dantét az Isteni Színháték első két könyvében végigkíséri a Pokol és a Purgatórium szörnyű birodalmában. (Ez is alátámasztja azt a meggyőződésemet, hogy Balassi Bálint életútjának bemutatásánál fel lehet használni a Divina Commedia analógiáját.)

Az észtvesztő szenvedést engesztelésként fogta fel! Ezt Dobokay Sándortól tudjuk, aki megbízható tanúként vallja, hogy Balassi a saját sorsát keresztényhez méltó módon fogta fel, és Krisztus keresztáldozatából merített erőt szenvedéseinek elviseléséhez. Tény, hogy az esztergomi ostromban tanúsított magatartása nélkül jogosabbnak tűnnék kritikusaiknak kételkedése konverzióját és vallásosságát illetően. Dobokay tanúvallomása alapján azonban más a helyzet. Ha valaki ugyanis nemcsak szavakkal, versekkel, hanem életének feláldozásával is bizonyítani tudja meggyőződését, akkor igazoltnak tekintendő mindaz, amit előzőleg mondott. Éppen ezért a magam részéről összefüggést látok Balassinak 1586-ban tett áttérési nyilatkozata és az 1594-ben hozott életáldozata között. Áttérésekor kijelentette hitvallásáról: „ahol szükséges, nem habozok életemmel és véremmel állítani és vallani”, – és ezt nyolc év múlva, Esztergom ostrománál valóra váltotta mint Krisztus katonája! Ha Krisztus meghalt értem, én is meghalok érte. És hogy ezek a szavak nemcsak szépen csengő frázisok, hanem valóságot kifejező

dekrétum, mutatja kemény, férfias mondata, mellyel félreérthetetlenül tudomására adja tábori lelkészének: Atyám, én ezt így akartam! „Tamen mi paterid decrevimus, ut sic fiat”. Ez megfellebbezhetetlen végzés. És aligha túlzás, ha királyi gesztushoz hasonlítom, – hiszen uralkodók szokták ilyen szavakkal nyomatékozni megmásíthatatlan akarataikat.

És ezt azért érzem így, mert köztudott, hogy evilági viszonylatban, vagyis katonai pályáján karrierje kettétörött. Császár öfelsége nem adott se várkapitányságot, se fizetést. Ezt a megalázást úgy tudta elviselni, hogy belépett Krisztus hadseregébe. Kétszer is kifejezte ezt a tettét, – egyszer versben, most pedig Esztergom alatt halálos sebének kínjai közepette párbeszéd formájában. Hadnagyának nevezi Krisztust, akinek nevében kötötte fel szablyáját, és akit „nem fizetésért, sem gazdag prédáért” akar szolgálni, hanem szeretetből és becsületből. „Bízávan szent nevedbe, megyek örvendezve bátran káromlóidra”...

Végül hadd említsem meg „amaz nagy elméjű és emlékeztű jó Balassi Bálint” még egy szép és felemelő tettét. Életének vázlatos bemutatásakor említettük, hogy szerencsétlenül végződött házasságából egy kisfiú született, Jánoska. Dobokay külön kitér arra a párbeszédre, melyet közvetlenül halála előtt folytatott Balassival. Szorongó szívvel gondolhatott árva fiára, hiszen Dobó Krisztina, vagyis a gyerek anyja sem törődött vele, egy időre Balassi húga nevelte. Látván és érezvén a halál közeledtét, Balassi gondoskodni akart fiáról. Erről ezt olvashatjuk a jezsuiták 1594-es jelentésében: „Aggódva fiacskájáért, akit nyolc éves korában egyedül hagyott hátra, ebben a beteg állapotában kérvényt írt Mátyás herceg öfenségének”. Azt kérte benne, hogy fiát a Jézus Társasága nevelje, hogy a katolikus vallással és tudománnyal elteljék. Levelét a következő szavakkal adta át Dobokaynak: „Tudom, Atyám, hogy te természetedtől és hivatásodnál fogva igaz ember vagy, kérlek tehát, hogy ezt halálom után add át a Fenséges Hercegnek”. Ezt Dobokay megtette és a kis Balassi János valóban a jezsuiták iskolájában nevelkedett néhány évig, míg súlyos betegség el nem ragadta őt is az élők közül...

És vajon hogyan élt tovább az emberek lelkében Balassi Bálint?

Két vélemény alakult ki róla. Egyik a másikkal homlokegyenest ellentmond. Azok, akik csak kívülről ismerték, mint láttuk az imént, úgy vélekedtek róla, ahogy az esztergomi tábor német jegyzője, Gabelmann. Ő ugyanis a halottak listájára Balassi neve mellé az „istentelen” jelzöt írta. De ha az „impiusnak” egyéb jelentését vesszük figyelembe, akkor is sokan valóban békétlen, erőszakos, kötekedő, másokat megbotrántoztató kéjencnek tartották...

De van egy másik Balassi-kép, melynek létrejöttén nemcsak Dobokay Sándor szorgoskodott, hanem szűkebb baráti köre, elsősorban Rimay János, aki éppen hősi halála miatt az esztergomi táborból egyenest az Égbe viteti Balassi lelkét Rafael arkangyallal. Valóságos apotheosis ez, amelyet a kortársak, élükön Erasmussal minden olyan katonának megadnak, akik életüket áldozzák fel a török ellen vívott harcok során. Rimay ezt így fejezi ki:

S Raphael elérkezék,
Mint testi ruhából
Minden tagaiból
Az lélek levetközék,
Méne fel mennyékben
Ábrahám keblében
Kin menny megörvendezék...

Versei közül csak az ún. istenes énekeket nyomtatták ki. Ez is oka annak, hogy több mint három évszázadon keresztül Balassi neve templomi énekeskönyvek lapjain szerepelt, és így érthető, hogy a róla alkotott kép egyoldalúvá vált. Próza fordításai is vallásos témájúak. Csak a múlt század óta figyeltek rá újból, de még nem a teljesség igényével. Csupán Dézsi Lajos és Eckhardt Sándor kutatásai tették lehetővé, hogy az eddig ismeretlen adatok alapján megközelíthessük Balassi igazi nagyságát: az embert, akiben végletek dúltak. Ezért nem könnyű

tárgyilagossá maradni vele szemben. Egyik vagy másik szempont alapján állva könnyen eltolódhatik, vagy megbillenhet az egyensúly. Van, aki úgy mutatja be Balassit, mint a szerelem dalnokát, az érzelmek, a szenvedély legelső magyar poétáját. Mások életének számos kicsapongása miatt kétségbe vonják istenes verseinek tartalmi igazát. Legújabbban pedig keresztény hitvallását is csak ügyes frázisnak minősítik, konverzióját pedig félrevezető manővernek. Nem hisznek Dobokay Sándor nekrológjának, és felekezeti feletti szabadgondolkodónak szeretnék beállítani...

Már önmagában az is arra utal, hogy Balassi Bálintról, a rendkívül színes, összetett karakterű egyénről csak lelkiismeretes, vagyis objektív kutató munka birtokában szabad, még pontosabban fogalmazva, illik szólni. Vagyis kutatásaink részleteredményeit egybe kell vetni a róla szóló egyéb tanulmányok adataival. Csak így kerülhető el a kisarkított, nem egyszer épp Balassi saját maga által hitelesített magatartását meghazudtoló vélemények megfogalmazása, különösen akkor, ha ez a szakirodalom művelőitől származik. Az utóbbi évtizedek anyagelvé szemlélete háttérbe szorította az istenkereső Balassi arcképének markáns vonásait.

Ezt igyekeztem korrigálni, jelezvén, hogy e téren annak a Szerb Antalnak véleményével azonosítom magamat, aki Balassi istenkeresését, annak szenvedélyes irodalmi megnyilatkozásait egyenest Ady Endrééhez hasonlítja. És ebben a felfogásban nem állok egyedül, hiszen a legtárgyilagosabb Balassi-kutató, a filológiai precizitásáról híres Eckhardt Sándor feltárt levéltári adatgyűjteménye ugyanezt igazolja.

Ha az olvasó kezébe veszi Balassi itt közölt prózáját, ha elmerül istenes énekeinek mélységeibe és azok elemzésébe, akkor alighanem saját maga is hajlani fog következő észrevételemhez: a magyar anyanyelvi irodalom és tágabb értelemben édes anyanyelvünk Pázmány Péteren kívül Balassi Bálintnak köszönhet a legtöbbet. Aligha véletlen, hogy Pázmány felvette imakönyvébe Balassi megrendítő ötvenedik zsoltárát, amelynek első sorát választottam e tanulmány címeül: Végtelen irgalmú, ó te nagyhatalmú Isten!

Szöveggyűjtemény

Füves kertecske („A kereszt Krisztus iskolája”)

Beteg lelkeknek való füves kertecske, melyben sokféle jószagú és egészséges füvek találtak, mely füvek által a lelkek mindennemű betegségeiben, fogyatkozásokban megelevenedhetnek, és megújulhatnak.

Ehhez foglaltatott egy szép tudomány, tudniillik miképpen kelljen embernek magát biztatni a nyomorúságnak, üldözésnek és kínnak idejében.

Melyet Gyarmathy Balassy Bálint fordított németből magyarra az ő szerelmes szüleinek háborúságokban való vigasztalására.

Bock Mihály által szerzetetett németül.

Az első fű neve: Amint az Úrnak tetszett, úgy lett

Illik és szükséges minden embernek mindenféle nyavalyájában vagy szerencsétlenségében, melyek által az ő lelke megszomorodik, megbetegszik, avagy ellankad, először azt meggondolni, hogy Isten akaratjából történt legyen az rajta a nyavalya. Mert az ő akaratja nélkül sem jó, sem gonosz nem történhetné rajtunk. Így bizonyítja pedig ezt Krisztus is (Mt 10). Nemde úgymond, két verebet árulnak-e egy pénzen? Mindazáltal azok közül csak egyik sem esik a földre a ti Atyátok akaratja nélkül. De még a ti hajatok szála is a ti fejeteken számlálva vagyon. Annak okáért ne féljete, mert jobbak vagytok sokkal is a verebeknél.

Hallgass reá itt, mit beszéljen Krisztus. Azt mondja, hogy Isten még az elvetett alávaló verebekre is gondot visel és oly szorgalmatosan néz reájuk, hogy ő nála nélkül csak egyet sem foghatnak meg, sem pedig a földre nem eshetnek. Ebből szükségképpen következik, hogy mindegyiket ismeri és számon tartja. Ha azért az Úristen ilyen szorgalmatos gondviselője a verebeknek, hogy az ő híre és akaratja nélkül semmi nekik nem történhetik, tehát mennyivel inkább szorgalmatoskodik te éretted, noha bűnös légy. És nemcsak tereád, hanem minden emberekre. Mennyivel inkább fog figyelmesen nézni mireánk, kik kezdettől fogva az ő ábrázatjára teremtettünk, és kik az ő természet szerint való fiának drágalatos szent vérével megváltattunk és megmenekültünk. Amint Krisztus is minket biztatván azt mondja, hogy ne féljünk, mert sok verebeknél jobbak vagyunk. De mindezeknek felette mily nagy dolog, hogy Krisztus azt meri mondani, hogy mindegyik hajunk szála számlálva vagyon a mi fejünkön, és hogy Isten tudja, mennyi hajad se legyen neked a te fejedben. Ó örök Isten, ki merne, vagy kitől lehetne ezt elhinni, hogy Isten a mi szerelmes szent atyánk ilyen igen szorgalmatos gondot visel rólunk, bűnösökről, hogy ha az ő egyetlen fia (ki mennyekből leszállott az Atyának akaratját megnyilatkoztatni) minékünk nem mondaná. De micsoda egy hajsza? Nemde az ember legalábbvaló tagja és olyan mint valami holt dolog. Mindazonáltal ilyen igen szorgalmatoskodik az Isten, hogy megszámlálta őket és jól tudja, hogy mennyi hajsza van a te fejedben. Vajon tehát nem visel ő nagyobb gondot egész testedre, és vajon nem tudja-e, hogy mennyi tagod, forgó csontod, ered vagyon a testedben?

Nosza hát akarnám látni, hogyha az ördögök mindnyájan, kik pokolban vannak – noha erősek és hatalmasok – vagy pedig e világi gonosz emberek, kik kegyetlenek, hogy neked csak egy hajad szálát is meghajthassák, nemhogy kiszakíthassák, vagy pedig egyéb módon testedben megbánthassanak a te szent mennyei Atyádnak akaratja nélkül, inkább fel kellene rohanni az egész mennyei angyaloknak a te megoltalmazásodra. Hogy pedig ebbe a mostani nyavalyába

estél, mind a mennyei szent Atyád akaratja szerint lett, és az mint meghallod, a te jódra történt veled.

Az első Sámuel könyvének második részében szent Anna asszony így énekel: az Úr az, aki megöl és Ő az, aki megelevenít, pokolba visz és ismét visszahoz, ő az, aki megszegényít, és ő az, aki meggazdagít, ő aláz meg és ismét felmagasztal. Vagyis minden úgy lesz, amint Isten akarja és nem úgy, ahogy az ördög, vagy pedig valami teremtett állat. Szent Jób is azt mondja: Az Úr adta, az Úr elvette. Jób mikor hallotta szolgálaitól, hogy a Kaldeusok ő neki mindenféle barmát elhajtották és elvették volna, csak ennyit mondott: az Úr elvette. Ezalatt pedig azt akarja jelenteni, hogy ha az Isten akaratja nem lett volna, hát nyilván az övének békét hagytak volna. Erre tanít pedig a 107. zsoltár igen szépen és azt mondja: mindenféle nyavalya Istentől jó. Tudniillik: szegénység, fogság, betegség, tengeri háborúság, alkalmatlan idő, hadak és vérontások és egyéb eféle. Olvasd csak el a zsoltárt. Mivelhogy ezek így vannak, ne kételkedjél tehát, mert ez a te mostani nyomorúságod Isten kegyelmes akaratja szerint történt neked. Ennek okaért tűrj és szenvedj és szent Jóbbal mondd együtt: Amint az Istennek tetszett, úgy lett. Legyen áldott az ő neve.

A második fű neve: Sok jót vettél az Istentől

Másodszor gondold csak meg a szegény jámbor Jóbbal, hogy eddigi életedben sok és számlálhatatlan jót kaptál az Istentől. Annakokáért most ezt a téged ért rosszat jó gyanánt veheted. Az Isten neked egészséges testet, egészséges tagot és egyebeket adott, melyeket ő sok ideig jó állapotban tartott meg. Aztán talán jó értelemmel, ésszel és okossággal szeretett téged, egész életedben táplált, enned, innod adott és talán valami gazdagságot is, azon felül házzal is, udvarral, feleséggel és magzattal ajándékozott, anélkül (= ezenfelül) még szeretetet és tisztességet szerzett az embereknél. Sőt melléd adta az ő szent angyalát és ezáltal sokféle veszedelemtől megoltalmazott téged és sokféle nyavalyából kimentett. Ennél is nagyobb dolog, hogy még az ő szeretett egyetlenegy fiát sem kímélte, hanem teéretted, kárhozott bűnösért halálra adta, hogy te örökké élhessél. Mely jócselekedet nemde minden jótéteményét felülhaladja? Továbbá az ő nevére is kereszteltetett és így a keresztség által, Krisztus kedvéért fiúvá fogadott.

Meg aztán ennyi ideig engedett élni, miközben tisztán hallhatod az ő igéjét és evangéliumát, mely evangéliumban ő teneked kegyelmet és bocsánatot ígért szent fia kedvéért. Sőt az ő testének és vérének szakramentumát is veheted az ő rendelése szerint. Mily örömmel éltek volna mindezzel a te őseid és az a sok keresztény fogoly Törökországban és egyebütt. De ki számlálhatja meg az Istennek hozzánk való jótéteményeit, melyet ő nekünk nyomorúságunkban, mind egész életünkben és most is óránként megjelent? Nos, Istennek ennyi sok számtalan kimondhatatlan jótéteményével szemben micsoda elenyésző a te mostani nyavalyád? De mégha életed mindennemű nyavalyáját is vennéd számba, mi az ahhoz képest, hogy Isten a maga fiát küldte ajándékként, avagy az ő drágalátos és bűn nélkül való véréhez képest, mely teéretted, szegény bűnösért kiontatott. Annakokáért tűrj és mondd a szegény jámbor Jóbbal: hogy ha jókat elvettünk az Úrnak kezéből, gonoszakat miért ne vegyünk el. Szent Dáviddal is mondd: mit adjak én az Úrnak mindazokért, amiket ő nekem adott? (116. Zs.)

A harmadik fű neve: Megérdemletted

Harmadszor gondold meg csak azt is, hogy Isten nem cselekszik veled hamisan azzal, hogy keresztet és egyéb nyomorúságot bocsát rád, mert nyilván megérdemletted tőle bűneid és engedetlenséged miatt. Gondold csak meg, hogy eleitől fogva mind ez ideig minemű életet éltél.

Talán Istent nem mindig szeretted mindenek felett, ő neki nem mindenkor hittél, az ő segedelmén kételkedtél, a nyomorúságban nem tűrtél békével, őt nem mindenek felett félted, hanem inkább kevély voltál és akaratja ellen cselekedtél, talán néha néha Isten nevét hiába is vetted, néha néha talán átkozódtál, szitkozódtál, állhatatlanképpen minden szükség nélkül esküdtél. Aztán ritkán is imádkoztál, és nem igen gyakran adtál hálát Istennek az ő jótéteményeiért. Továbbá talán az ünnepet sem szentelted meg mindenkor.

Istennek igéjét nem hallgattad szorgalmatosképpen, ritkán emlékeztél róla. A szent szakramentumokat is elhanyagoltad, avagy talán az ünnepet valamilyen hívságos cselekedettel és beszédekkel töltötted, talán néha szüleidet sem tisztelted, nekik engedetlen voltál, sokszor őket haragra indítottad, hasonlóképpen ha szolga vagy szolgáló voltál, talán a te uradnak, vagy asszonyodnak, vagy pedig fejedelmednek, vagy tanítódnak nem mindenkor engedted, őket nem híven szolgáltad, őket haragra indítottad, talán (hogya atya, vagy anya vagy) a te gyermekskéidet és házad népét nem mindenkor vezetted isteni félelemhez és nem oktattad őket az Isten tisztességére, talán inkább a te gonosz szóddal vagy cselekedeteddel gyakran meggonosztottad. Aztán talán a te felebarátodat nem mindenkor szeretted úgy, mint tennen magadat, sokszor ő vele megharagudtál, ő reá irigykedtél és őt gyűlölted, átkoztad és gonoszra igazítottad. Továbbá talán paráznaságot is műveltél vagy pedig szemtelen vagy, avagy voltál szódban, cselekedeteidben, gondolataidban és magad viselésében vagy pediglen – ha házasesember vagy – hát talán nem mindenkor szeretted feleségedet, vagy amint Isten parancsolja, tudniillik, mint a tennen magad testét. Ha pedig feleség vagy, talán te is nem mindenkor voltál Isten parancsolatja szerint uradnak engedelemmel. Vagy nem szabtad magadat akaratjához, őt gyakran haragra indítottad, és néha talán nem is voltál hív hozzá, sem pedig a ház népének igazán gondját nem viselted.

Továbbá talán loptál is valamit felebarátodon, és rajta uzsoráskodtál, és hamisképpen csalárdással az övét tőle elidegenítetted, hamis és rossz marhát adtál jó gyanánt, ál iccével és fonttal, avagy singgel éltél, talán pedig a te munkádban rest és lankadt voltál, vagy pedig nem szorgalmatosképpen jártál el tisztvedben, szegényeket nem örömet segítettél. És néha néha mértékletlen ettél vagy ittál, és hitvánul éltél az Isten teremtett állatjával. Néha néha pedig hazudtál is, és felebarátodat rágalmaztad is, melyet te más embertől bizonyára nehezen szenvedtél volna el... És egyéb efféle a mi bűn volna, vajon nem vagy-e inkább részes benne? Lássad csak be mikor ilyenképpen bűneidet meggondolod, hogy bizony meg kell vallanod: Isten nem teszen neked hamisat, mert hiszen megérdemletted. El kell ezt Dáviddal mondanod: igaz vagy Uram, és igaz a te ítéleted, és Micheás prófétával is: elviselem az Úr haragját, mert vétkeztem ő neki!

Így cselekedett Mauritius császár is, amikor szemeláttára mind feleségét, mind gyermekét levágták. Azt mondják, hogy az égre tekintett és ezt mondta: Igaz vagy te Uram és igaz a te ítéleted is.

A negyedik fű neve: Többet érdemlettél

Negyedszer gondold meg, hogy te Istentől még a mostani nyomorúságnál is többet érdemlettél volna. Sőt inkább vallanod kell, hogy ha Isten mindenféle nyavalyát és betegséget reád eresztene is, és még annak felette mindennemű ideig való büntetést bocsátana is reád, még az sem lenne elég nagy büntetés bűneidhez képest, mert még többre is méltó volnál, úgymint a pokolra, örök kárhozatra és kénra, mert te bűnös vagy, bűnben fogantattál, és születted, természet szerint minden bűnre hajlandó vagy, – és bűneiddel jól meg is érdemlettél a poklot. De hogya az Isten még ennek felette is reád eresztett volna mindennemű e világi nyavalyát és úgyannyira meglátogatott volna betegségekkel, hogy gyermekségedtől fogván mind egész éltedig szegény bélpoklos ember volnál, kelésekkel és egyéb testi fogyatkozással, mi volna ez mégis az örök

kárhozathoz képest, hol a kimondhatatlan kín és gyötrődés leszen örökké a gonosz lelkiismerettel együtt? De micsoda ez a világ amaz örökké valóhoz képest? Csak annyi sincs, mint egy mákszem egy nagy hegy ellen, vagy mint egy csepp víz volna a tenger ellen. Annakokáért csak mind merő kegyelem és atyai irgalmasság, hogy Isten téged evilági nyavalyákkal sanyargat. De ím e helyett inkább épségben hagyja tagjaidat, testedet, úgy amint azt Dávid is mondja a 103. zsoltárban: Nem cselekszik, úgymond, mi velünk a mi bűnünk szerint és nem fizet a mi gonosz tettünk szerint. Nosza hát! Éppen ezért légy türelmes és adj hálát a jó Istennek, hogy ilyen kegyelmesen cselekszik velünk, és mondd Jeremiás prófétával egyetemben az ő siralmát Énekének 3. részében: Csak az ő jósága, úgymond, az oka, hogy teljességgel véget nem tett velünk, öneki legyen dicséret és hála mindörökké. Amen.

Ez a két fű valamivel keserűbb volt a többinél. De azért ezek is felette jók és hasznosak, úgy amint a közmondás is állítja, mely szerint gonoszt gonosszal és szöveget szöggel kell kiütni. Ezután immár igen szép szagú és gyönyörűséges ízű füvek következnek!

Az ötödik fű neve: Az Isten bocsánatot ígért a Krisztusért

Gondold meg ötödször, hogy Isten kegyelmet ígért neked, bűneidnek bocsánatot az ő szerető fiáért, Krisztusért. És örömet el is akarja felejteni bűneidet, noha sok legyen, és barátod és szerelmes atyád akar lenni, hogyha csak Krisztussal biztatod magadat, mert így vagyon megírva Ezekielnél (33): Élek én, azt mondja az Úr, nem akarom a bűnös elvesztét, hanem hogy megtérjen az ő bűnéből és éljen. Hogy pedig Isten itt a bűnösöknek haláláról és életéről szól, azzal az örök életet érti, mert hogyha csak evilági halálról és életről szólna, hát nem lehetne állandó ez ígélet, mivelhogy bizony meg kell az istentelennek halni, még ha megtér is bűnéből. Megtérni pedig a bűnből, semmi nem egyéb, mint Isten előtt magát bűnösnek ismerni, penitenciát tartani és bánkódni a meglett bűnön, és Jézus Krisztusban hinni: azaz hogy minden bizodalunkat csak Krisztusba vessük, hogy nekünk az Isten Krisztusért könyörgésünkre kegyelmes és bűnünket megbocsátja. Ezután pedig következik az életnek változása, hogy külsőképpen is jámborrrá leszen aztán az ember.

Ígér pedig Isten itt e mondásban neked és minden bűnösnek, kik hozzá hajolnak, örök életet. Ami bizony nagy ígélet, és ugyan hihetetlen az emberi okosságnak, hogy Isten mihozzánk, bűnösökhöz és minden istentelenhez és egész földkerekségen kik vannak – kik noha éktelenül vétkeznek ellene és sokszor haragra is indítják, ilyen akarattal legyen, hogy ezt meri mondani. Hogy ő neki semmi kedve nincsen a bűnös halálában; azaz örömet akarna, hogy minden bűnös üdvözülne és őhozá térne, hogy ne kényszerítetnék igazsága szerint elkárhozatni őket. Mivelhogy az emberi okosság nehezen hiheti el, emiatt Isten meg is esküszik rá és azt mondja: amilyen mértékben igaz, úgymond, hogy élek én, oly igazán mondom, hogy semmi kedvem nincs a bűnös halálában. Ez pedig igen nagy dolog, hogy az Isten mi érettünk, gonosz emberekért, ilyen igen nagyon, vagyis önmagára esküszik; mely dolog jele a mihozzánk tiszta szívből való nagy szerelmének és nagy kívánságának, hogy mi üdvözüljünk. Mintha azt mondaná; ímhol, úgymond, hogy nyilvánban megismerhesetek, hogy jóakarótok legyek és hogy igen kívánnám, hogy hinnétek énnekem. Annak okáért im nemcsak szóval ígérem, hanem én magamat is zálogban vetém tinéktek én magamnál. Amilyen igaz, hogy élek és hogy Isten vagyok, bizony ha meg nem tartom nektek tett ígéletemet, hát nem akarok tovább Isten lennem.

No azért vajon mit érdemlène az az ember, aki Istent ebben meghazudtolná.

Meghazudtolják: pedig őt mindnyájan azok, kik ő neki nem hisznek. Mert mikor Isten azt mondja: amilyen igaz, úgymond, hogy én élek, szinte úgy nem akarom a bűnösnek elvesztét, hanem hogy megtérjen és éljen: te pedig olyankor temagadban ezt mondanád: nem hihetem, úgymond, hogy Isten engemet ismét magához fogadjon, ha szinte megtérek is. Ez semmi nem

egyéb, mintha azt mondanád, hogy hazudik az Isten. Ettől pedig oltalmazzon meg Ő szent felsége bennünket!

No ennek okáért halljunk még több vigasztaló mondásokat, melyekben neked és minden bűnösnek is az örök élet és bűnbocsánat nyújtatik. János evangéliumának 3. fejezetében: Úgy szerette Isten e világot – azaz e világban való embereket – hogy az ő egyetlenegy fiát adá őérette, hogy minden, aki ő benne hiszen, el ne vesszen, hanem örökké éljen. Itt e mondásban megint hallod, hogy Isten mindazokat, kik Krisztusban hisznek, bűneikért nem akarja őket elveszteni, hanem inkább hogy üdvözüljenek mindnyájan, azok akik ő benne hisznek, senkit ki nem választván, ha szinte a legnagyobb bűnös ember volna is, ki ez világban lehet, ha erre juthat, hogy az ő bűnét megszánja-bánja igazán és Krisztusban hiszen, azaz hogy Krisztusban veti minden bizodalját és ezt elhiszi teljességgel, hogy őneki az Isten az ő könyörgésére, Krisztus kedvéért megkegyelmez és bűnét megbocsátja: hát el nem vesz, hanem örök élete lesz.

Szent Péter is így szól az Apostolok Cselekedeteiben (10. fejj.). Minden próféták, úgymond, bizonyoságot tesznek Krisztus felől, hogy az ő nevében bűnbocsánatot nyernek mindnyájan, akik ő benne hisznek. – Ha tehát azt érzed magadban, hogy egy szegény bűnös ember vagy, és hogy sokszor a te Uradat, Istenedet és szerelmes teremtődöt bűneiddel és engedetlen voltoddal megharagítottad, mely cselekedettel mindenféle e világi és örökkévaló büntetést megérdemeltél, – ezeket hogyha érzed, mint mondám, hát szíved szerint megszánjad-bánjad, mert nem jól cselekedtél. De azért ne essél kétségben, hanem biztasd magad efféle ígéretekkel és ne kételkedjél abban, hogy Isten neked kegyelmes lesz és könyörgésedre megbocsátja neked minden bűnödöt csak az egy Jézus Krisztus kedvéért. Így bizony kegyelmes Istened lesz mindenkoron mennyekben.

De hogy inkább megbizonyulj, hogy efféle ígéretek tereád is néznek, annakokáért megemlékezzél keresztségéről is, mert megkeresztelkedtél és az úr vacsorájához is egynehányszor jártál légyen. Mert a keresztségben Isten tégedet fiúvá fogadott Krisztusért, mellyel együtt ígerte neked kegyelmét, szerelmét és bűneidnek megbocsátását: ezért részesített téged az ő kegyelmének és hozzád való szerelmének jelével, a keresztséggel. Így mikor Krisztus (lelkiképpen)² az ő testét és vérét enned és innod adja, a te hitedet akarja ezzel erősíteni, feltámasztani és vastagítani, hogy bizonyára arról megismerhessed, hogy te is egyike légy azoknak, kiket ő szeret és kikért az ő testét halálra adta, és az ő vérét kiontotta a keresztfán. Imhol, immár így nemcsak hallod, hanem látod és érzed is, és ugyan megtapasztalhatod, hogy mennyekben Krisztus kedvéért neked kegyelmes Istened és Atyád van. Vajon mit akarsz immár többet? No azért tőrj és biztasd magadat az Isten kegyelmével és szerelmével, mely neked Krisztus által ígértetett. Énekeld ezt te magadban: Hogyha szinte nálunk sok a bűn, ugyan több azért Istennél a kegyelem. Aztán hadd járjon az, ami nem akar maradni, én csak Isten kegyelmében bízom etc. És amint a 72. zsoltárban vagyon megírva: ha te vagy énvelem, semmit sem gondolok sem földdel, sem mennyel. – Ha szinte testem elvesz is, ugyan te vagy azért Isten az én szívemnek vigasztalása, és az én részem.

A hatodik fű: Te hasznodra vagyon

Hatodszor gondold meg azt is, hogy e mostani kereszted vagy nyomorúságod nem károdra, hanem nagy hasznodra van, mint szent Ágoston is mondja. Oly jó, úgymond, az Isten, hogy soha nem engedne oly gonoszt történni, ha valami jobbat nem akarna belőle szerezni. Szent Pál

² A „lelkiképpen” kifejezés Balassitól való és jelzi, hogy a lutheri tanokat valló német szerzővel szemben a Zwingli úrvacsorátant fogadja el.

pedig így szól a Római levélben: Jól tudjuk, hogy az Istent szeretőknek mindenek javukra szolgálnak.

No azért lássuk meg, mire legyen jó a kereszt, azaz e világi nyavalyának mi haszna legyen, mely dolgokat igen szükség megtudni, és minden nyavalyáinkban vigasztalásért meggondolni. Először azért emlékeztet bennünket a kereszt, vagy nyavalya a mi urunk, teremtőnk Istenünkre, mert ha mind-éltig jó volna dolgunk, hát még végre Istenünkről is teljességgel elfeledkeznénk, és ritkán, vagy soha eszünkbe sem jutna inkább. De mikoron néha megsanyargattatunk, hát azáltal ok adatik előnkben, hogy órára gondolkodjunk, őhöz folyamodjunk, neki esedezzünk, könyörögjünk és fohászkodjunk. Másodszor eszünkbe juttatja bűneinket, mert egyébképpen kicsin dolognak ítéljük a bűnt, és semminek tudjuk, mikor Isten ellen vétkezünk. Nemhogy megszánnók azt, de még inkább gyakran azt gondoljuk magunkban, hogy igen felette és ugyan bűn nélkül való jámborok vagyunk. De mikor valami szerencsétlenség támad reánk, hát azáltal Istenről való gondolkodásra kényszerítetünk, hogy gondolkodhassunk ezen: mi okból bocsátotta legyen Isten reánk a jelen való nyomorúságot, – akkoron jutnak aztán eszünkbe, mi módon itt s itt vétkeztünk légyen. Mert hogyha egyébként penitencia nélkül élnénk, azaz hogy meg nem szánnók-bánnók bűneinket, hát szükség, hogy olyankor jöjjön reánk a jó kereszt, ki megismertesse velünk a bűnt, hogy gondolkodjunk róla: mint lehessünk szabadok azoktól.

Harmadszor tanít a kereszt arra is bennünket, hogy tudjuk mi haszna legyen az Isten ígéjének és az Úr vacsorájának és miért oly szükségesek azok, úgyannyira, hogy soha egy ember se lehessen azok nélkül.

Mert egyébként csak napot számlálnánk és az Isten ígéjét és szakramentumait nem becsülnénk. De ugyan azt is vélnénk, hogy semmire nem kellene nekünk, és hogy semmi oly dolog nincs, ami nélkül inkább ellehetnénk, mint a prédikáció és a szakramentumok nélkül. De az nyavalyában megtanuljuk, mire legyen jó az ó törvény (Ószövetség) és a tíz parancsolat, és mi módon élhetünk a vigasztaló mondásokkal, melyek az Isten kegyelméről, bűnbocsánatról és a mi lelkünk üdvösségéről vannak. Akkor érezzük meg aztán, mely erős és drága dolog légyen az Istennek ígéje, melyet szent Pál az Isten erejének mond (Római levél 1.). Akkor látják aztán meg (az emberek), mely igen szükséges volna, hogyha minden órában hallanók az Isten ígéjét. Akkor aztán nem lehetünk semmiképpen nála nélkül, és nem telhetünk be vele. És ugyancsak megérezzük, hogy az igaz hovatovább mind jobb, mint egy fűnek a gyökér, minek diákul amara dulcis a neve: az a gyökér először keserű, de hovatovább rágod, annál édesb és gyönyörűsegsb. Ezenképpen a nyavalyában megtanuljuk igazán megismerni, mire legyen jó minenkünk és mely bátorságos dolog legyén a mi keresztiségünk és az Úr vacsorájának hozzánk való vétele. Annakokáért, amint Ézaiás 28. fejezetében vagyon írva: Igaz, hogy a vesződés értelmet ad. És így tanít Dávid is a 119 zsoltárban: Jó énnékem Uram, úgymond, hogy megalázol engem, hogy tanuljam a te parancsolataidat. Annakokáért ebből immár megértheted, hogy a kereszt Krisztus iskolája, melyben néha Istenünktől bevitetünk, hol egy nap többet tanulunk, mint egyebütt esztendeig.

Negyedszer tanít minket a kereszt megismerni minemű jóhitűek legyünk, mert mi magunk sem tudjuk addig mely erős hitűek legyünk, míglen kísértet nélkül vagyunk. Jóllehet mi ugyan azt véljük, hogy jól hiszünk. De mikor valami nyavalya történik, akkor aztán megismerjük, mi módon higgyünk; akkor aztán nincs jelen semmi hit, és teljességgel kétségbe akarunk esni olyankor, kiváltképpen mikor Isten is nem hamar hallja meg kiáltásunkat, és nem is segít meg mindjárást. Aztán akkor azt véljük, hogy nincs is Isten mennyországban, vagy pedig semmi erő, irgalmasság és igazság nincs őbenne. Imhol nézd csak nemde jól mutatja-e meg minemű hitűek legyünk? Ó hadd tanuljuk meg jobban, mert egyébképpen mind eltévednénk benne, és ugyan azt vélnők, hogy bizony igen jól hiszünk és nem mernők ezt elmondani Krisztus tanítványaiaval: Uram szaporítsd hitünket nekünk!

Ötödször tanít minket a kereszt imádkozni, mert egyébképpen kevés gondot viselnénk mi az imádságra; vagy ugyan teljességgel elfeledkeznénk róla és nem ítélnénk szükségesnek lenni az

imádságot. – De úgy van az mint Ésaías 26. fejezetben meg vagyon írva, hogy nyavalyájukban kiáltanak, úgymond, hozzád, mikor megvesszőzöd őket. Hát kiáltanak nagy keservesen hozzád, szinte úgy mint egy nehézkes asszonyi állat, mikor a szülésnek ideje vagyon és kínjai miatt jajgat nagy fájalmában. Szinte így vagyon Uram nekünk is te előtted dolgunk. Ezféle példákat pedig egynehányat találni a Bírák könyvében. És ehhez illik Manasses példája és a Krónikáknak 33. fejezete.

Hatodszor megtartóztat minket a kereszt sokféle büntől, hol egyébképpen semmit sem gondolnánk a vétkezéssel, amint amaz közpéldában szokták mondani: A vessző teszen jó gyermeket. Aztán: Mi soha jámborabbak nem vagyunk, mint mikor nyavalya vagyon rajtunk! – Így szól pedig szent Pál is – 1Kor 11 –: Büntettünk e végre az Úrtól, hogy e világgal együtt el ne kárhozzunk. És ismét azt mondja – 2Kor 12 – Hogy meg ne kevéledjem, úgymond, a Magasságos megjelenéssel adatott énnekem egy ösztön, tudniillik a Sátánnak angyala, ki öklözzön engemet, hogy el ne higgyem magamat.

Így szól szent Dávid is a 119. zsoltárban, minek előtte, úgymond, megaláztatnám, vétkeztem én, de most immár tartom az te igédet. Ez igaz, mert mikor Dávid nyavalya nélkül volt, mindenkor nagyot vétkezett, de mikor ő is keresztet viselt a vállán, hogy őt Saul király üldözte, vagy fia, Absalon kergette, olyankor ő is jámbor volt, és szorgalmasan imádkozott. Ilyenképpen vagyon minekünk is dolgunk, mikor sokáig jó vagyon dolgunk. Viszont ha nyugalomban élünk, akkoron megkevélyszünk, megutáljuk mind Istent, és az ő igéjét és az embereket is, és nem tudjuk, mit kelljen mivelnünk a kedvünk szerint való akarat miatt; minden rettegés nélkül vétkezünk, és annyira igazán megérdemeljük az Istennek haragját, hogy végre csak reánk sem nézhet, hanem meg kell büntetni teljességgel bennünket. Akkor aztán nehéz a jó szerencsét elviselni az egyenes erkölccsel. Mert nyilván vastag száraznak kell azoknak lenni, melyek elviselhetik a jó napokat. Amint közképpen (közmondásban) mondani szokták: a számár, úgymond, nem tűrheti a jó napokat, azaz, amikor kövéren tartják. Mert mikoron jó vagyon dolga, hát a jégre megyen táncolni, és ott addig szökvén, csak multságban is ketté szegi a szárát. Így az Isten is, mikor látja, hogy a számár, azaz az Ó Ádám, a mi testünk, vérünk igen erős szájúvá akarna lenni, úgyhogy nem akarna magát tőlünk megzaboláztatni, ami miatt mi valami veszedelemben, vagy kárban jutnánk: ez ok miatt teszen ő aztán a számár háttára egy megtöltött zsákot, melyet viselnie kell, tudniillik a jó és hasznos keresztet, – és jól megpálcázza, mellyel elmulatja a táncot. És nem kell félni aztán semmitől, hogy valami nyavalya történjék. Így sok bünt nem cselekszünk olyankor, melyeket egyébképpen megcselekednénk. És így szépen mindenkor megmaradunk az isteni félelemben és az Istennek kegyelmében, ki nekünk adatott és ígértetett a Krisztusban való hit által, melyet bizonytalán követni fog az örök élet és boldogság.

Hetedszer tanít minket a kereszt vagy háborúság arra is, hogy reménységünket és bizodalunkat ne helyheztezzük valami világi dologban, hanem csak egyedül Istenben. Mint mikor különben vagyon dolgunk hogy nem mint reménylettünk volna, vagy pedig attól, akiben reménységünk vagyon, megfosztatunk, – tudniillik, mint mikor bizodalunkat vetjük gazdagságunkban, erőnkben, barátainkban, atyánkfiaiban, embereknek hozzánk való jóakarátjában, vagy egyéb efféle elmulandó dolgokban. És ha azoktól elhagyatunk, akkor látjuk meg aztán, hogy semmirekellő, elmulandó és bizonytalan dologban reménykedtünk, és hogy fővényen raktunk házat, mely dolgot mi azelőtt nem hittünk volna. Kivel megokosodunk, és másszor aztán okosabban cselekszünk.

Nyolcadszor tanít minket a kereszt megismerni, hogy mi itt e világon csak nyavalyában és keserűségnek völgyében a mi első atyánk, Ádámmal és Éva anyánkkal taszítottunk, holott talán ha mindenkor kedvünkre élnénk, hát talán azt hinnők, hogy mi itt a mennyeknek országában vagyunk, és elfelejténők azt, hogy nincs minekünk itt semmi maradandó városunk, és nem is tudjuk, mikor kelljen meghalunk.

Kilencedszer tanít minket vágyódni és fohászodni a mi igaz hazánkban az örök életben és készké teszzen a meghalásra, hogy mikor nyomorúságban vagyunk, hát azt gondoljuk, hogy ha az lenne a Jó Isten akaratja, hát készek volnánk a kimúlásra és kívánnók is hogy az ítélet napja eljőne, hogy valaha immár (amint a Miatyánkban is mondjuk) szabadítatnánk meg minden gonosztól.

Tizedszer megbizonyosít minket, hogy biztonnal Isten fiai és leányai vagyunk, amint a Szentlélek Salamon által szól a Példabeszédek 3. fejezetében. Jó fiam, úgymond, az Úrnak fegyelmét meg ne vesd, és az ő büntetésében ne légy túrhetetlen, mert valakit az Úr szeret, megsanyargatja azt, és kedve tölt őneki abban, mint az atyának az ő fiában. És szent Pál is így szól a Zsidókhoz írt levél 12. fejezetében. Hogyha, úgymond, büntetés nélkül vagytok, amiben pedig Istennek minden fia részesül, hát nem fiai vagytok, hanem fattyak.

Miért pedig hogy te is büntetést kaptál, következik ebből, hogy te is egyike vagy az ő szerelmes fiainak, mivelhogy oktatól általa, azaz időközönként büntetel. Annakokáért a te mostani nyavalyádat ne ítéld az Isten haragjának lenni, hanem inkább higgyed, hogy e rajtad való nyomorúság, az ő hozzád való atyai szerelmének jegye.

Tizenegyedszer tanít minket a kereszt megismertetni, hogy mi légyen a töredelmesség, amint a Római levélben meg vagyon írva: a háborúság, úgymond, túrést hoz, mert egyébképpen, ha sokat hallanánk is az túrés felől, ugyan nem tudnók azért mi volna.

Tizenkettődször, tanít egyebekkel is túrnunk nyavalyájukban és bánkódni is tanít egyebekkel, úgymint kik ezelőtt forgottunk legyen efféle háborúban és mi magunk is megkóstoltuk mint legyen dolga a megháborodott és nyomorodott embernek.

Tizenharmadszor a kereszt és keserűség teszzen minket nagy híres nevéssé és nagy tisztességet szerez minékünk a keresztények között. Mert mikor látják, hogy oly bízást és nagy engedelemmel szenvedünk és állhatatosan Istenhez és igéihez ragaszkodunk, kik talán előbb nem is hittek volna nekünk, amint szent Dávid a 18. zsoltárban kiáltja Istenhez: Uram, a te büntetésseddel magasztalsz fel engem.

Tizenegyedszer, egyebek is megjobbítatnak a mi keresztünk és nyavalyánk által, mert így fognak rólunk gondolkodni: Úristen, ha ennek ilyenképpen vagyon dolga ma, ki tudja, talán én rajtam is ugyan ezenképpen megtörténhetik holnap. Főképpen pedig, hogy ha tudják, hogy jámbor életű vagy, hát így gondolkodnak felőled: Hogyha, úgymond, ez a szép zöldelő termőfán megesik, micsoda lészen hát a reves tőkén. Hogy ha az istenfélő embereknek ily gonoszul vagyon dolguk, hát mint leszen az istentelenekkel? És így egyebek is mihozzánk képest mirőlunk példát vevén reá izgattatnak, és neki bátorodnak, hogy minden nyavalyáknak kínoknak elszenvetésében, békességesek és az igaz hitben végig megmaradók legyenek. Nosza annak okáért, hogy a keresztnek és e világi nyavalyáknak ennyi sok javai egyéb szántalan hasznát elhagyván, – legyenek, hát bizony meg kell vallanod, hogy Isten e jelen való nyavalyát nem károdra, hanem javadra bocsátja reád, hogy nemcsak te, hanem egyebek is azáltal megjobbulnának. Ennek okáért túrj és Istennek méltán az ő nagy jótéteményéről adj hálát, és énekeld ezt szívedben a jámbor Jóbbal egyetemben: Áldott az Úrnak neve.

A hetedik fű neve: Nemcsak egyedül szenvedsz

Hetedszer gondold meg, hogy nemcsak temagad szenvedsz és nemcsak rajtad esnek meg efféle dolgok vagy nyomorúságok. Amint szent Péter első levelének 5. fejezetében meg vagyon írva: Tudjátok úgymond, hogy ugyanazon nyavalya vagyon a ti atyátok fiain szerte a világon. Azért ha ez a mostani nyavalya rajtad vagyon, könnyen meggondolhatod, hogy kétség nélkül sok ember vagyon e világon, akiknek úgy vagyon dolguk, mint neked. De inkább a Zsidókhoz írt levél 12. fejezetében olvasható sorokra gondolj: az Isten fiai a világ kezdetétől fogva részesei voltak a fegyelemben, azaz e világi nyavalyában. Hát akkor te mit akarnál? És miképpen

akarnád, hogy jobban menjen dolgod, mint egyéb minden istenfiainak volt és vagyon dolguk e világban? Tűrj ennek okáért és szeressed ezt a keresztet, hogy a seregben találtassál te is, azaz, hogy Istennek minden szent prófétái, pátriarkái, apostolai, mártírjai és egyéb fiai közé számláltassál, kinek itt e földön kevés jó napjuk volt. Amint szent Pál szól Mózes felől (Zsid. 11. fej.) A hit által, úgymond, Mózes mikor immár öreg volna, nem akará magát fáraó leánya fiának hivattatni, hanem inkább akara nyavalyát Isten népével együtt szenvedni, mint elmulandó jó szerencsében forogni. Azaz nagyobb dolognak tartja a Krisztus szidalmazását, mint az Egyiptom gazdagságát.

**A nyolcadik fű neve:
Krisztus sokat szenvedett éretted**

Nyolcadszor gondold meg, hogy Krisztus a mi édes megváltónk, az élő Istennek ártatlan fia te éretted szegény elvesző bűnösért sokat szenvedett. De vajon mit szenvedsz te olyat, ami az ő éretted való szenvedéséhez hasonló vagy egyenlő volna. Ő maga mondja pedig szent Jánosnál (15. fej.). Emlékezzetek vissza, úgymond, a tőlem kapott tanításra: Nem nagyobb a szolga uránál. Egy szolgának nem kell, hogy jobb legyen a sorsa uránál. Annak okáért tűrj te is és mondd magadban: Minthogy Krisztus, ki uram nékem, sokat szenvedett én érettem, szolgájáért, én is hát szolgál lévén, vajon miért ne szenvednék egy keveset uramért és az ő kedvéért?

**A kilencedik fű neve:
Krisztus te veled szenvedett együtt**

Kilencedszer gondold meg azt is, hogy Krisztus még most is tűr te benned és te veled, mert a te nyavalyádat ő magára veszi, és úgy tartja, mintha ő magán lett volna. Amint ő maga is még eleve megmondotta, hogy az utolsó napon ezt fogja mondani: Én éhes, szomjas, mezítelen, vendég, beteg, fogoly valék, és ti engem örömet fogadtatok, mert bizony valamit a legkisebbel az enyimek közül műveltetek, azt én nekem cselekedtetek. Nézd csak, íme Krisztus azt mondja, hogy mikor neked gonoszul vagyon dolgod, neki is gonoszul vagyon akkor dolga, mikor te éhez, hát ő is, ha beteg vagy, hát ő is együtt fekszik veled az ágyban, és aki téged meglátogat, őt is meglátogatja. Ha rab vagy, ő is az. Mit mondhatna annak okáért nagyobb vigasztaló beszédet az ő híveinek ennél.

**A tizedik fű neve:
az Isten nem kísértetett meg tégedet erődnek felette**

Tizedszer gondold meg azt, hogy szent Pál azt mondja, hogy hűséges az Isten, ki senkit nem hagy erejének felette megkísértetni, hanem oly módon ereszt rá a kísértetet, hogy elviselhessük. Minékünk néha úgy tetszik, hogy Isten felettébb cselekszik velünk, mikor igen soká hagy minket a kereszt alatt feküdnünk. És olyankor azt gondoljuk, hogy soha a nagy nyomorúságnak vége feneke nem leszen, és hogy nem is fogunk végig e miatt a hitben állhatatosan megmaradni. De nem úgy! Hanem légy tökéletes a hitben, mert azt mondja szent Pál, hogy jól tudja Isten, mit viselhetsz el te, vagy egyéb ember. Mi magunk ezt soha nem tudjuk úgy, mint ő. Aztán hű is az Isten, nem rak több terhet rád annál, csak a mennyit elviselhetsz. És ez bizonyára így igaz. Szent Dávid ezt írja a 9. zsoltárban: Nem mindörökké leszen elfelejtve a szegény megnyomorodott, sem a nyomorultak reménysege nem vész el örökké. A 30-ban ismét ezt írja: Csak egy szempillantásig tart az Úr haragja, aztán ismét gyönyörködik az életben. Ha este siralmat ereszt rád, reggel újból öröme fordítja. A 103. psalmusban pedig: Nem leszen visszavonó velünk mind éltig, sem pedig örökké nem fog haragudni rá. Miképpen az atya

könyörül gyermekein, azonképpen az Úr is könyörül mindazokon, akik őt félik, mert jól ismeri minemű csinálmányok legyünk mi és eszében tartja, hogy por vagyunk. Ilyenképpen vigasztalták magukat még a pogányok is, kiknek semmi hitük nem volt, és sok szép mondásokat hagytak holtuk után nekünk. Amint Aeneas is magát és társait vigasztalta, mikor a tengeren veszélyben volt, ezt mondván: Isten véget vet ennek is. Horatius pedig így szól, mondván ő is: még visszajő ama reménytelen kedves óra! Ovidius pedig ezt mondja: Gyakorta, úgymond, eloszolván egymástól a felhő, tiszta és szép idő támad utána.

No ezen ok miatt, ha a pogányok így biztatták magukat, mennyivel inkább illik minekünk keresztényeknek bátorítani magunkat minden nyavalyában, hiszen nekünk sokkal jobb és szebb ígéretünk van a pogányoknál. Ennekokáért csak bátran légy, tőrj és Dáviddal együtt énekelvén mondd ezt a te szívedben: Ha szinte estétől fogva reggelig tartana rajtunk a háborúság, ugyan nem esem azért kétségbe az én Uramnak, Istenemnek jóvoltából. Mert jól tudja ő minek mikor kell lenni és higgyünk teljességgel ő neki, hogy álnokul nem cselekszik velünk!

A tizenegyedik fű neve: Isten imádkozni hagyott bennünket

Tizenegyzszer gondold meg azt is, hogy Isten minekünk megparancsolta légyen, hogy imádkozzunk és hívjuk őt segítségül, amint az 50. psalmus szól Dávid által: Hívj segítségül engem a te nyomorúságod napján. Krisztus is azt mondja Lukács 11. fejezetében: Kérjétek, keressetek és dörömbözzetek. Ismét ezt mondja: Mikor imádkoztok, ezt mondjátok: Mi Atyánk, ki vagy mennyekben. Ezenképpen Máté 4: csak a te uradat, Istenedet imádjad és csak ő neki szolgálj. E mondásokból semminemű rendbéli ember nem rekesztetik ki, sőt Isten mindenkinek azt parancsolja, hogy imádkozzanak. Bátorítsd tehát magadat és légy engedelmes Isten ilyen irányú parancsának. Állj elő bátran, minden rettegés nélkül. Hívd segítségül őt nyavalyádban és tudjad, hogy igen kedves dolgot cselekszel ezzel ő szent felségének, – mert vajon miért nem tetszenék neki efféle könyörgés, ha ő maga parancsolja...

Ha pedig az jutna eszedbe, hogy mivel igen nagy bűnös ember vagy, nem voltnál méltó az isteni fölséggel szólni, hát azzal semmit ne gondolj, hanem inkább mondd ezt temagadban: ha nem is vagyok méltó rá, de azért tartozom vele, hogy Isten parancsának engedjek, mert meghagyta, hogy őt magát hívjam segítségül. Vajon méltatlanságom miatt inkább Istenemet haragítsam meg, nem engedelmeskedvén az ő parancsolatjának? Ne tedd ezt, hanem inkább ezt mondd: én mennyei szent Atyám, jóllehet ismerem magamat és méltán ismerem, hogy bűnös és nagy gonosz ember legyek és arra nem méltó, hogy kezeimet és szívemet te hozzád felemeljem, téged segítségül hívjalak és veled szóljak, mindazonáltal ím elődbe megyek és parancsolatodnak engedelmes akarok lenni. Könyörgök te szent felségednek, hogy légy kegyelmes a te szent fiadért, a mi Urunk Jézus Krisztusért. Amen.

A tizenkettedik fű neve: Isten meghallgatást ígért

Tizenkettődször gondold meg azt is, hogy Isten nekünk azt fogadta, hogy meghallgat, ha hozzá kiáltunk, amint ezt az imént mondott zsoltár is említi: hívj segítségül engem a te nyavalyádnak idejében és én meghallgatlak, te pedig dicsérsz engem. És Krisztus is azt mondja: kérjétek és megkapjátok, keressetek és megtaláljátok, dörömbözzetek és megnyitatik, mert aki kér, annak adnak és aki keres, talál és aki dörömböz, felnyitják szépen. Ismét János 16. fejezet: Bizony, bizony mondom nektek, hogyha az Atyát kéritek az én nevemben, hát megadja tinéktek. Ebből a mondásból sem rekesztenek ki senkit, hanem inkább minden ember benne foglaltatik, ki a Krisztus nevében valamit tud kérni, azaz ki a Krisztusban hiszen és nem kételkedik ő benne, hogy Isten neki Krisztus kedvéért megkegyelmez és meghallgatja könyörgését. Ezeknek

mindnyájan Istentől megígértetett, hogy biztonnal meghallgatja őket és mindeneket, amiket Krisztus nevében fognak kérni, megadja nekik.

Ezzel biztasd te is magadat és kérj mindent, ami szükséges, Istentől Krisztus nevében és ne kételkedjél, hanem hidd tökéletesen, hogy Isten neked biztonnal mindent megad. Megkapod amit ilyenképpen kérsz tőle, mert ő maga a bizonyos igazság, nem mondhat hamisat. Ha pedig szinte olyan hamar nem adja meg amit kérsz, mindazáltal tűrj, várj és ne kételkedjél, mert bizony szinte jókor adja meg. Mert csak Ő maga tudja, mikor vagyon legjobb ideje, és ha szinte nem oly módon adja meg, amint te vélted volna, ugyan jobb móddal adja azért meg. De még ha szinte ugyanazt nem adja is neked meg, azt amit kívántál tőle, minthogy neked az nem hasznodra, sőt inkább károdra és veszedelmedre volna, akkor meg valami hasznosabbat fog adni, mivel változhatatlan az ő beszéde. Hiszen azt csak ő maga tudja, mi legyen nekünk ártalmunkra és mi nem. Annakokáért imádságod sem lehet hiábavaló, amint szent Bernát is mondja nagyon helyesen, hogy senki ne vélje imádságát hiábavalónak, mert mondom néktek, hogy maga az Isten sem tartja azt feleslegesnek. Sőt mielőtt még imádságunkat elvégeznők, annak előtte beírhatja azt ő szent felsége az ő könyvébe. Annakokáért bizvást remélhetjük, hogy a kettő közül az egyiket megkapjuk. Vagy azt adja meg szent fölsége minekünk amiért könyörgünk, – vagy ha látja, hogy az nekünk nem hasznos, hát inkább jóra fordítja azt és hasznosabbat ad nekünk érte. Mert mi nem tudjuk mindenkor, hogy mit kérünk és mit illik kérnünk. De ő szent fölsége megkönyörül a mi tudatlanságunkon, nem veszi hallatlanba könyörgésünket, de mindazt ami nincs nekünk hasznunkra és mit nem illik megadni, afféleképpen bezzeg nem ad meg. Mindazáltal nem hiábavaló a mi könyörgésünk. Isten oly szorgalmasan vigyáz reánk, hogy amikor valamit értetlenképpen kérünk – kit nem illenék kérnünk – hát nem hallgatja meg azt a kérésünket, sőt inkább azt olyanra fordítja, ami hasznosabb minekünk. Ezek szent Bernát igéi.

Ha pedig itt most az jutna eszedbe, hogy nem volnál méltó arra, hogy az Isten meghallgasson, hát ismét ne gondold vele semmit, se ne szabd magad efféle gondolathoz, sőt inkább az Isten ígéjéhez szabd magadat. Isten ígéje azt jelenti ki neked, hogy Isten megígérte, hogy meghallgat. Mert ő, amint előbb hallottad, senkit ki nem rekeszt az ígérethöz, aki szíve szerint a Krisztusban való igaz hitből és ugyanazon Krisztus nevében kér valami jót tőle. Az ilyenféle isteni ígéretnél többet kell hinned, mint az egész világnak vagy mint az ördögnek, vagy pedig a te magad testének vérenek. De még ha szinte egy angyal jöve is hozzád a mennyországból, hogy téged megkísértsen és azt mondaná, hogy Istennek nem kell a te imádságod, bizvást mégis nagy állhatatossággal kell magadat az Isten ígérééhez tartani és ezt kell mondanod: ugyan nem kételkedem, nem, mert te magad ígértél nekem meghallgatást, hiszem, hogy ezt nekem nem másítod meg, és hiszem, hogy méltatlanságom miatt nem akarsz hamissá lenni. Ezt ugyan jól tudom és elhittem.

Meg aztán így is szólhatsz imádságodban: Uram, én mennyei szent Atyám! Jól ismerem magam és nem vagyok méltó arra, hogy te engem szegény, megnyomorodott undok bűnös embert meghallgass, és nekem azt megadd, amit tőled kérek, mindazáltal mert hogy minekünk megígérted, hogy minket meg akarsz hallgatni, valamit kérünk a te szent fiad, a mi urunk Jézus Krisztus nevében, ez te szent felséges fogadásában bizván járulok most te elődbe és kérlek téged, hogy méltóztassál (emezt vagy amazt) énnekem megadni, az te egyetlen fiadnak, a mi urunk Krisztusnak érdemeiért, ne nézzed az én bűneimet, de tekintsd a te szerelmes szent fiadat és bocsásd meg nekem ő érette az én bűneimet és hallgass meg engemet az ő érdemeiért. Ha szinte méltó nem vagyok is én, ugyan méltó azért ő, hogy az ő kedvéért engem meghallgass, mert a te szerelmes magzatod, kiből neked kedved telt, és kinek kedvéért te mindent örömet megművelsz, valamit tetőled kívánnak. Mert ha őt érettünk adtad, mit nem ajándékoznál vele együtt mindeneket minekünk? És hogyha te az te legdrágább kincsedet, ki ez földön és égben vagy, a te egyetlen fiadat ajándékoztad, mire tagadnál meg tőlünk valami kisebb dolgot.

Annakokáért add meg énnékem ezt és segélj meg engemet a te fogadásod szerint ama te egyetlenegy fiadért, Jézus Krisztusért. Amen.

**A tizenharmadik fű neve:
Az Isten irgalmas**

Tizenharmadszor gondold meg, hogy Isten természet szerint irgalmas. Annakokáért ő neki is megesik szíve a mi nyomorúságunkon. Mert így vagyon megírva Joel 2. és a 103. és a 145. zsoltároknak: könyörülő és kegyelmes az Úr, türelmes és igen jó. És nem cselekszik, úgymond velünk a mi bűnünk szerint, sem pedig a mi vétünk szerint nem fizet meg. Mert amennyire magas az ég ettől a földtől, oly igen megerősítette irgalmasságát az őt félőkön. Aztán amennyire távol van a napkelet a napnyugattól, olyan messze távoztatja el mitőlünk a mi bűneinket. És ismét amint az atya könyörül az ő gyermekén, szinte úgy könyörül az ő gyermekén, szinte ugyanúgy könyörül az Úr is az őt félőkön.

Annakokáért bizonytal elhidd, hogy Isten ő szent felsége is szánja a te nyomorúságodat, szinte úgy miként az atya, mikor megvesszőzi az ő gyermekét, – vagy amikor egyébképpen gonoszul vagyon dolga, hát ottan megsánja és megesik szíve rajta. Szinte így, meghidd, hogy az Isten is megsegél tégedet, a te nyomorúságodnak legjobb idején...

**A tizennegyedik fű neve:
Isten mindenható**

Tizennegyedszer gondold meg azt is, hogy Isten mindenható úr, – amint maga is mondja Ábrahámnak: én, úgymond, mindenható Isten vagyok. És Krisztus is így szól Máté 19. fej.-ben: Istennél minden lehetséges. És Gábrriel angyal is ezt mondja Máriának Lukács ev. 1. fej.-ben: Istennél semmi sem lehetetlen, – vagy szent János a Jelenések, a 4. fej.-ben: Szent, szent, szent az Isten, a mindenható úr! És ezt mondjuk mi is a Credo-ban: Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában.

Efféle nagy hatalmát megmutatta a teremtésben is, és mindenható voltát, mikor mennyet és földet és minden állatot a semmiből, csak az Igéje által teremtett és megtart. Isten tehát hatalmas, ha kezében mindenek vannak és mindenek meglehetnek ő nála. Így bizonyára téged is megsegél, és megadja kérésedet.

**A tizenötödik fű neve:
Bölcs az Isten**

Tizenötödször gondold meg, hogy Isten bölcs úr légyen, ki mindeneket tud és ő maga a bölcsesség, melyet meg is jelent mindenféle állatoknak és e világ teremtésében és megtartásában és minden egyébféle téteményében.

Ennek okáért vedd elő ezt a hit-cikkelt, és ilyenféleképpen végezz felőle. Tudni illik: ha Isten bölcs és ő maga a bölcsesség, akkor bizonyára könnyen utat és módot talál ahhoz, hogy téged megsegéljen. És még azt is jól tudja, mikor legyen legjobb ideje, hogy megsegéljen és miképpen és hol segítsen meg. Ezért hát hívjad őt segítségül és ajánljad mind magadat, mind dolgodat neki, ő jól tudja, mit kelljen cselekedni veled.

**A legutolsó fű e füves kertecskében így neveztetik:
Örökkévaló boldogság következik ezután.**

Utolszor gondold meg, hogy ez ideiglen való nyomorúságodat örökké való öröm fogja követni, amint Krisztus mondja Máté 5-ben: Boldogok, úgymond, azok, akik bánatot viselnek,

mert megvigasztaltatnak, – és ismét János 16-ban: Bizony, bizony mondom néktek, ti sírni és zokogni fogtok, a világ ellenben örülni fog. Ti bánkódni fogtok, de szomorúságtok örömmre fordul, és senki el nem veszi tőletek azt az örömet. Íme itt hallhatod, hogy Isten ideig tartó kis nyomorúságért örökkévaló örömet és vigasságot ígér. És Péter apostol első levelében ezt mondja: Isten minket élő reménységre szült újjá Jézus Krisztus feltámadása által arra az el nem mulandó, makula nélkül való és elváltozhatatlan örökségre, mely számotokra van fönntartva a mennyben, kik most egy kicsiny ideiglen bánkódtok különb-különb kísértések miatt. És ez kimondhatatlan öröm lesz, amint Krisztus szent Máté 13-ban mondja: akkoron, úgymond, az igazak fényleni fognak, mint a Nap az ő atyjuknak országában. És ismét Máté 22-ben: hasonlatosak lesznek, úgymond, örökké a mennybeli angyalokhoz. A Jelenések 21. fejezetében ez vagyon írva: És az Isten, úgymond, el fogja minden könnyhullatásokat törölni az ő orcájukról. Halál nem lesz többé, sem bánat, sem sírás, sem fájdalom, mert ami eddig volt, elmúlt. Szent Pál is a Római levél 8-ban így szól: Én azt hiszem, hogy az evilági nyomorúság nem érdemli ama nagy dicsőséget, mely megjelenik rajtunk. És az első Korintusi levél 2. fejezetében: Szem nem látta, sem fül nem hallotta és senki elméjében föl nem fogta azt a dicsőséget, melyet az Isten az őt féltőknek megszerzett. De nekünk Isten az ő szent Lelke által kinyilatkoztatta. Első Péter levél 1-ben pedig ez van írva: akkoron, úgymond, kimondhatatlan és megdicsőült örömmel fogtok örvendezni, amikor eléritek hitetek célját: lelketek üdvösségét.

Óh minemű kimondhatatlan és megfoghatatlan öröm leszen ez, ahol ami édes Bátyánkat, urunkat, Jézus Krisztust színről színre az összes angyalokkal és egyéb szentekkel egyetemben meglátjuk, kik e világ kezdetitől fogván voltak és kikről különb-különb szép cselekedeteket hallottunk, mint a pátriárkákat, Ádámot, Szettet és Enokot, Noét, Ábrahámot, Sárát és Izsákot, Jákobot, Józsefet, Mózeszt, Józsuét, Sámuel, Dávidot és mind egyebeket is. A prófétákat is: Illést, Zakariást és a többit. Szinte így Keresztelő szent Jánost is és a szent asszonyokat, Máriát, Krisztus anyját, – mind az apostolokat, szent püspököket, vértanúkat és mind egyebeket, kik e világból a Krisztusban való hitben múltanak ki. Mindezeket a mi tulajdon szemünkkel fogjuk látni és meg fogjuk ismerni, kiket itt e világban nem ismertünk. Amint tudjuk, hogy a gazdag ember is megismerte Lázárt, a szegény koldust, és Ábrahámot is, kit ő azelőtt éltében soha csak szemével sem látott, mert hiszen azt mondja: kérlek, úgymond, atyám, Ábrahám... Kit jóllehet nem igen látott közletről, mindazáltal mégis megismert, mert az istentelenek is ez élet után minden hozzájuk hasonlót meg fognak ismerni, bár ő maguknak való nagy kínra és keserű bajra. Az mint Krisztus is mondja Lukács 13-ban: ott leszen sírás, rívás és fogcsikorgatás, mikor, úgymond, látni fogjátok Ábrahámot, Izsákot, Jákobot és mind a prófétákat az Isten országában, ti magatok pedig kirekesztve lesztek. A Bölcsesség könyvének 5. részében: Akkoron fognak, úgymond, a hívek nagy örömmel azok ellen állani, kik őket megnyomorgatták itt, és az ő munkájukat elvetették. Mikoron pedig azok azt fogják látni, felette meg fognak rettenni ekkora boldogságon, amit ők ingyen sem véltek volna. És maguk között lelkiismeretüknek nagy bánatjában és kínjában ezt fogják mondani fohászkodván: Ím ezek azok, kiket mi csúfság gyanánt. Mi, úgymond, bolondok, ezeknek ítéletét bolondságnak véltük és az ő végüket szégyennek. És íme miképpen számláltattak az Isten fiai közé, és örökségük a szentek között vagyon.

Ha tehát az istenteleneknek és a kárhozottaknak ő maguk között ilyen ismeretük leszen, mennyivel inkább a boldogoknak? Egy aranyházú szent János püspök is, kit elüldöztek hazájából, így írt más elkergetett jámbor püspöknek: akkoron a vértanú, úgymond, kiki meg fogja ismerni azokat, akik őt kínozták. Szent Ágoston doktor pedig ezt írja egy özvegy asszonynak: jobban fogja az ő urát a más világon ismerni, mint itt ismerte. Szent Ambrus is azt írja egy keresztény meghalt császárról, Theodosiusról, hogy halála után Constantinus császárt és Gratianust is fogja ismerni és látni, mert a szív hamar meg fogja nekünk mondani, hogy mindjárt megismerjük és fogjuk tudni mondani: ez, úgymond, a mi első atyánk Ádám, ez Ábrahám, ez Dávid, ez Szűz Mária, ez Pál, ez Bertalan, ez szent Ágoston doktor, ez az én

anyám, fiam, lányom, és egyéb barátom. És így fogunk mi részesülni egy olyan nagy örömben az Istennel, az ő szerelmes fiával, az angyalokkal és minden szenttel, mely öröm minékünk itt e világban, éltünkben, elménkben nem tűnt fel, sem okosságunkban be nem foghattuk, de ki sem mondhattuk. Ott nem fog több sírás, több félelem, bánat vagy keserűség lenni, hanem állhatatos, végtelen nagy öröm és vigasság. És az efféle öröm nemcsak egy, tíz, húsz vagy több évig fog tartani (pedig hát az is csak elég sok volna), hanem mindörökké megmarad vég nélkül, minden fogyatkozás nélkül. Méghozzá úgy, hogy nem kell attól tartanod, mint egyéb evilági örömnél, hogy vége legyen. Micsoda azért minden evilági vigasság, vagy ideiglen való nyomorúság, e véghetetlen örömhöz képest? És noha mikor néha látunk valami embert, ki 20, 30, 40 esztendő, avagy teljességgel minden életet vigasságban tölti (ki jóllehet ritkán esik), hát igen felettebb való nagy boldogságnak tartjuk azt, úgy gondoljuk, hogy boldogabbak már nem is lehetnének, ha minékünk is úgy lenne dolgunk, noha – amint azt a közmondás is említi – semmi evilági öröm nincsen bánat nélkül. De azért micsoda ez ahhoz az örömhöz képest, ami örökkön örökké, minden elhagyás nélkül és annak felette minden bánat nélkül és megbántás nélkül (nem mint ebben a világban) fog lenni.

Szinte ezenképpen mikor mi is 10, avagy 6, vagy 1, avagy inkább csak fél esztendeig is betegek vagyunk, vagy egyéb nyavalyánk vagyon, vagy valami szerencsétlenség van addig rajtunk, akkoron véghetetlennek és igen hosszúnak tetszik az minékünk. De ugyan micsoda azért ez, ha szinte 38 esztendőig feküdnél is betegségben, amint amaz szegény (Ján 5), vagy ha egész éltedben egy szegény bélpoklos ember volnál is, és annak felette sok keserűséggel meg volnál terhelve, ugyan mi volna azért eme kimondhatatlan örökkévaló és megrögzött örömhöz és boldogsághoz képest? Vajon mi is szent Pállal együtt ne inkább azt valljuk-e, hogy mind ez világi nyomorúság, kín és egyéb búsongás, nem érdemli azt a boldogságot, melynek egykor majd részesei leszünk. Amint aranyszájú szent János is szól a szegény Lázárról szóló prédikációjában: ezer esztendő amaz jövődő boldogsághoz képest, úgymond, csak annyi, mint egy csepp víz a tenger ellen. És mit mondhatni többet ennél, mint akinek vége nincsen? Mint ami különbség van az álom és valami tényleges dolog között, szinte olyan minden evilági öröm amaz véghetetlen vigassághoz képest.

No azokáért ha szinte úgy volna is és hogy te rajtad e kereszt, vagy nyomorúság még egy ideig tartana is, avagy ha szinte meg kellene bele halnod is, hát most már tudod és bizonyos vagy benne, hogy jobb és örök élet és vigalom fogja eme nyomorúságodat követni. Csak állhatatosan és erősen hidd, hogy Isten neked kegyes lesz Krisztus kedvéért, és ha ebben megmaradsz végiglen, mert azt mondja Krisztus, hogy aki végig megmarad, az üdvözü. Ehhez segéljen tégedet Isten a mi édes Atyánk szent Lelke által, szent fia kedvéért. Amen.

Tudomány, mint kelljen az embernek magát tartani olyankor, mikor szerencsétlenség esik rajta

Először is illik neked felismerni, hogy Isten akaratja szerint történt legyen rajtad az, amint Krisztus mondja Máté 10-ben: minden hajatok szála, úgymond, meg vagyon számlálva a ti fejeteken. Másodszor meg kell vizsgálnod az életedet, magadat mint bűnös embert tekintened, ki nemcsak a jelen való büntetést, hanem mindenféle egyéb evilági és örökkévaló büntetést is érdemlettél bűneid és engedetlenségeid miatt. Illik ezért ezt mondanod: Igaz vagy Uram és igaz a te ítéleted is. Harmadszor biztasd magadat az Úr Jézus Krisztussal, hogy ő éretted halt meg és az ő testével-vérével bűneid bocsánatát szerezte neked. Ilyen hitben pedig illik neked Istent kérned, hogy lenne kegyelmes és irgalmas hozzád, és bocsássa meg bűneidet Krisztus kedvéért. Hogy pedig te e hitedben megerősödjél és inkább bizonyos légy az Istennek kegyelmében, illik keresztségedet is meggondolnod, és hogyha lehet, szükséges a kiváltképpen való absolutiót hozzád vened, valamint a mi Urunk Jézus Krisztus testének és vérének sakramentumát. Mert hogy megkeresztelkedté, innen veheted eszedben, hogy te is egyike légy azoknak, kiket Isten

üdvözíteni akar. Csak higgyél a Krisztus felől való evangéliumnak, mert Krisztus azt mondja, hogy aki hiszen és megkeresztelkedik, üdvözülni fog.

Hogy pedig te Krisztus parancsolatjából megoldoztatol bűneidről, abból azt is megértheted, hogy a Krisztus által nyert bűnbocsánat te rád is néz, és hogy Istennél a mennyekben is Krisztusért bizonyára megoldoztatol. Azaz minden bűnöd megbocsáttatik, mert Krisztus azt mondja: valaki, úgymond, ti megoldoztok a földön, megoldva leszen az égben is, – ismét azt mondja: valakinek megbocsátjátok bűneit, meg lesznek bocsátva (Ján 20). Hogy pedig Krisztus az ő testét és vérének adja neked enni és inni, megértheted ebből, hogy te is bizonyosan egyike vagy azoknak, kiknek bűnei miatt Krisztus az ő testét halálra adta és az ő vérének kiontotta. Mert Krisztus azt mondja: Vegyétek és egyétek, ez az én testem, mely tiérettetek adatik, vegyétek és igyátok ebből mindnyájan, ez az én vérem (Márk 14) az újszövetségé, ki kiontatik bűnötöknek bocsánatjára. Tiérettetek, úgymond, kik eszitek és isszátok, mert hiszen ezekhez szól. Íme így nemcsak hallod füleddel, hanem inkább külsőképpen még szemeddel is látod, és ugyan érzed szájaddal is, hogy neked kegyelmes Istened és Atyád vagy a mennyekben, ki neked bizonyára megbocsátja minden bűnödöt Krisztusért, ha őtől tiszta szívből kívánod. És ugyanígy emlékezzél meg keresztségedről is. És hogyha nem mostansággal vetted hozzád a sakramentumot, ha szerét teheted, hát ne utáld és ne légy a Krisztus igéjének (ahol azt mondja: vegyétek és igyátok) engedetlen, és vedd hozzád a tennenmagad javára hálaadással és vigasztalásodra. Ha pedig valamiképpen nem teheted szerét, hát biztasd ezzel magadat, hogy egynehányszor vetted magadhoz, és hogy most sem utáld meg, sőt inkább örömet szíved szerént kívánnád, mert Isten irgalmassága mérhetetlen, mert ő könyörül a mi nyomorúságainkon és igen megindítja őt a mi fohászkodásunk.

Negyedszer igen komolyan vedd elő a te szívedben, hogy ezután szíved szerint megőrizd magadat a bűntől, és hogy jót cselekedjél, amint keresztelő szent János is mondja: Tegyétek, úgymond, az igaz penitenciának gyümölcsét. És Krisztus is azt mondja (Ján 5) a vízkórságosnak: Íme meggyógyultál, látod. Ne vétkezzél többé, hogy rosszabbul ne járj. És ismét amaz házasságtörő asszonynak is azt mondja a 8. fejeletben: Eredj és ne vétkezzél többé. Továbbá neked is meg kell bocsátanod mindazoknak, akik téged valamikor valami haragra indítottak, – azokkal viszont meg kell békélned, kiket te megbántottál, hogy békesség legyen mind mennybenföldön te közted és a te felebarátod között. Ötödször töredelmességgel kell teneked a keresztet felvenned, és Krisztus után viselned, amint Krisztus mondja, hogy aki őt akarja követni, annak fel kell venni a keresztet és azzal kövesse őt.

Hatodszor Istennek hálát adj, hogy mégis ilyen kegyelmesen cselekszik veled, és téged nem foszt meg teljességgel minden adta javaitól, hogy csak egy pénzt is vagy csak egy cérnaszált testeden, egy szalmaszálat szántóföldeden, csak egy magocskát csűrődben hagyott, vagy hogy pedig csak egy ital vizet is ad, vagy egy embert vagy jóakaróddá, vagy pediglen hogy testedben neked csak egy tagodat is egészségben hagyja, és hogy valami értelmecskét adott, és hogy még a földön is vagy éljed. És hálát kell adnod neked arról is, hogy az ő javait, melyeket ismét vissza vett tőled, ennyi ideig hagyta volt teneked kölcsön. Mert amint neked sem tetszenék, mikor te valakinek adnál kölcsön, hogy éljen vele és az akinek adtad volna, haragunnék és szitkozódna, mikor viszakérné. Noha méltán rád nem haragudhatnák, azért hogy kölcsön adtad volt neki és ennyi ideig vártad vissza.

Hetedszer és utólszor, szorgalmatossággal is kell imádkoznod, és Istent nyavalyádban Krisztus nevében segítségül hívnod, azaz Istent kell kérned, hogy segítjen meg Krisztusért. És várd el töredelmességgel a segítséget, mert az ember soha nem lehet oly nagy betegségben, oly szükségben, és oly elhagyott sem lehet, hogy Isten nem segíthetne neki, és bizonyára meg is míveli, hogyha azt ő jónak látja.

Ha pedig nem látja jónak, hát ugyan nem lesz imádságod teljességgel hiába. Mert ha szintén a nyavalyádban hagyna is meghalnod, hát ugyan boldogságos kimúlást fog adni és Krisztus kedvéért viszen téged az örökkévaló öröme, nyugalomra, melyre segítjen mind tégedet és

minket az Isten, a mi édes atyánk, az ő szent Lelke által, az ő egyetlen szerelmes fiáért, a Jézus Krisztusért. Amen.

Miképpen tartsa magát az ember a halálnak órájában

1. Ha látod, hogy Isten akarja legyen, hogy meg kelljen halnod, hát ereszd magadat örömet és töredelmességgel az ő akaratjának.

2. Másodszor, adj hálát Istennek mindennemű jótéteményéért, melyeket megmutatott neked egész életedben, főképpen pedig azért adj hálát, hogy az időt hagyta érned, melyben te az ő ígését tisztán hallod, és a sacramentumot is a te hitednek erősítésére az ő szerzése szerint veheted magadhoz.

3. Harmadszor kérd, hogy Isten az ő szent fia kedvéért legyen kegyelmes és irgalmas neked.

4. Negyedszer ajánld a te lelket az ő kezébe... Istennek, a te édes teremtődnek és atyádnak, mert ő teremtette a lelket, ő váltotta és mentette meg az ő édes fiának drágalátos szent vérével. Ezért őt illeti és senki egyebet, mert csak ő egyedül tarthatja meg is, amint Krisztus is mondja: senki, úgymond, őket az én kezem közül ki nem ragadja, és senki, úgymond, nem ragadja ki az én atyám kezéből, mert én és atyám egyek vagyunk. Hát ennek okáért ajánld csak neki és bizonyos lehetsz abban, hol maradsz meg, tudniillik: Istennek kelében.

Utolszor ajánld azokat is neki, akikre itt az életben gondot viseltél és akikről szorgalmatos vagy, hogy valamiképpen kimúlásod után nyomorultak és elhagyatottak lehetnek. Ha ezt műveled, hát higgyed, hogy jó gondviselőjük van, mert ha ez állhatatlan világban még vannak néhányan, akik hűek és szorgalmatos gondot viselnek azokra, akik kezükre bíztak, nemde az Isten sokkal inkább gondot visel azokra, akiket neki ajánlottak. Vagy tán hűségesebbek-e, jámborabbak-e az emberek Istennél? Távol legyen az, hogy nem inkább neki hinnénk, kiváltképpen, mivelhogy ő maga ígerte legyen, hogy az árváknak és özvegyeknek atyja és bírāja akar lenni (63. zsolt). Te is imádkozhatol ilyen módon.

A halálnak idejében való imádság

Uram, örök Isten, én mennyei Atyám. Mivel te úgy akarod és teneked úgy tetszik, hogy énnekem most meg kell halnom, azért hát legyen a te akaratod, íme itt vagyok, én édes Atyám. Hálát adok neked mindennemű jóvoltodért, melyet teljes életemben neked megjelentettél. Kiváltképpen pedig azért legyen neked nagy hála, hogy fiadat, Jézus Krisztust a te ígéd által nekem megjelentetted, hogy őt megtanultam ismerni, és immár most bizonyjal jól tudom, hogy csak egyedül ő az én üdvözítőm és boldogító, ki számomra kínjával és halálával nyerte meg a kegyelmedet és kedvedet. Kérlek arra is téged, hogy légy kegyelmes énnekem, és bocsásd meg nekem az én sok bűnömet, melyekkel teljes életemben ellened vétkeztem, mert szívem szerint bánom. Bocsásd meg Úristen a te nagy irgalmasságod szerint, a te szerelmes fiadért, Krisztus Jézusért, amint a te ígédben meg is ígérted, amint hogy én is mindazoknak szívem szerint megbocsátottam, akik valamikor valamit ellenem vétettek. És legyen neked ajánlva az én szegény lelkem, és neked ajánlom azokat is, akiket Te e világban énnekem ajánlottál, kiváltképpen az én szegény feleségemet, gyermekemet. Méltóztassál nekik atyjuk és gondviselőjük lenni, amint ígérted is, hogy minden árváknak és özvegyeknek atyjuk és bírójuk akarsz lenni. Uram Isten, legyen a te akaratod, – a te kezébe ajánlom az én lelkemet, Te szabadítottál meg engem Úristen.

Úristen, te neked hatalmad van mind az életben, mind pedig a halálon, Te viszel a halál kapujához és ismét Te hozol vissza.

Miképpen biztassa ember magát az üldözésnek vagy kínnak idejében

Minden dolognak előtte ezzel biztasd magadat: hogy kegyelmes atyád és istened van neked a Krisztus kedvéért a mennyekben, amint hogy minden patriarkák, apostolok és vértanúk is ezzel biztatták magukat az üldözések idején. Az ilyen Krisztusban való hitben szenvedtek el mindent nagy örömet, víg kedvvel és töredelmességgel, még a halált is.

Másodszor ezzel biztasd magad, hogy még büntelen is szenvedhetsz, nem úgy mint valamely tolvaj, vagy lopó, vagy gonosztevő, avagy aki más tisztiben hág (1 Péter levél 4).

Harmadszor ezzel biztasd magadat, hogy a Krisztus nevéért, az evangéliumért is szenvedsz, mert hiszen azért üldöztették inkább hogy csak Krisztusnak adod a tisztességet az evangélium szerint: hogy ő a mi üdvözítőnk, szabadítónk és Isten előtt közbejárónk, és hogy Isten csak őérette bocsátja meg minden bűneinket, hogyha ő benne hiszünk. Ezzel biztasd magadat és gondoldj arra, amit Krisztus mond: boldogok vagytok, mikor, úgymond, szidalmaznak és üldöznek, minden gonoszt mondván ellenetek, hogyha hazudnak, legyetek bátrak és vígak, jól megfizetnek nektek a mennyben (Máté 5). Szent Márk pedig a 8. fejezetben ezt mondja: aki elveszíti életét én érettem és az evangélium kedvéért, az meg fogja tartani. És ismét szent János a 15. fejezetben: Mindezt miattam teszik veletek, mert nem ismerik azt, aki küldött engem.

Hagyján ennekokáért, – sőt inkább vigadj és adj hálát az Úr Jézus Krisztusnak, hogy méltónak ítélte az ő nevéért szidalmat szenvedni. Az Apostolok Cselekedeteinek ötödik részében olvassuk: mikor a papi fejedelmektől megvesszőztetnek, azt mondja szent Lukács: Elmenének pedig örvendezve a főtanács elől, mivel méltóknak bizonyultak az ő nevéért szenvedni. Mintha azt mondaná: Nem tartották magukat méltóknak, hogy valamit szenvednének Krisztusért.

Negyedszer emlékezzél arról is, hogy Krisztusnak is így volt dolga e világban, amint ő maga is mondja János ev. 15. fejezetében: Hogyha, úgymond, e világ gyűlöl titeket, hát tudjátok, hogy engem előbb gyűlölt nálatok. Emlékezzetek vissza a tőlem kapott tanításra: Nem nagyobb a szolgáló uránál. Ha engem üldöztek, hát titeket is üldözni fognak. És Máté 10. fejezetében ezt mondja: Ha a családtyát Belzebúbnak csúfolják, mennyivel inkább a házanépét? Annakokáért ne rettegetek tőlük. Ezért mondja szent Péter is az ő első levelének 4. részében: örüljete, úgymond, ha Krisztussal együtt szenvedtek, hogy dicsősége kinyilvánulásakor is szívből örvendhesetek.

Ötödször emlékezzél erről is, hogy Krisztus ezeket teéretted szenvedte, ő az ártatlan Istennek fia, te éretted bűnös méltatlan emberért azt szenvedte, amit te ő érette soha nem szenvednél. Első levelében ezt mondja szent Péter a 3. fejezetben: Jobb, hogy az ember jócselekedeteiért szenvedjen, ha ez Isten akarata, mint hogy gonoszságáért. Hiszen Krisztus is meghalt a bűnök miatt, az igaz a hamisakért.

Hatodszor vedd eszedben, hogy Krisztus ezt ezelőtt megjelentette, hogy így lesz a dolog, amint Máté 10. fejezetében ezt mondja: Őrizkedjete, úgymond, az emberektől, mert bíróság elé is fognak állítani titeket és zsinagógáikban megostoroznak. Miattam helytartók és királyok elé is hurcolnak, hogy tanúságot tegyetek előttük. Egyik atyafi pedig a másikat halálra fogja adni és apa a fiát. A fiak feltámadnak az ő atyjuk ellen és megöletik őket. És mindeneknél gyűlölségben lesztek az én nevemért, de aki állhatatos marad mindvégig, az boldog lesz. Ha pedig kikergetnek benneteket az egyik városból, hát fussatok a másikba... stb.

Máté 24. fej-ben ezt olvassuk: Aztán majd sanyargatnak és megölnék titeket, és gyűlölköznetek kell ti nektek az én nevemért minden népekkel, mert sokan meggonoszbulnak, elárulják és gyűlölni fogják egymást. János ev. 15. fej.-ben pedig ezt mondja: Ha engemet üldöztek, hát titeket is üldöznek. A 16. fej.-ben így folytatja: Ezt, úgymond, azért mondtam meg tinek, hogy meg ne botránkozzatok, mert ki fognak benneteket átkozni. Eljő pedig az idő, hogy az, aki megöl titeket, azt fogja hinni, hogy kedves szolgálatot tesz Istennek. Azért tesznek így veletek, mert nem ismerik sem az Atyát, sem engem. Ezt azért mondom meg tinek, hogy mikor az idő eljő, eszetekbe jusson, hogy előre megmondtam néktek. És ismét:

Bizony bizony mondom néktek, hogy sírni és zokogni fogtok, a világ azonban örülni fog. Ihon immár jól látod, hogy a Krisztus ezeket mind tudta előre, és megjelentette, hogy így lesz dolgunk. Hát biztasd ezzel is magadat.

Hetedszer vedd eszedbe, hogy nemcsak te szenveded azt, mert hiszen mind a szent patriarkáknak, prófétáknak, vértanúknak, keresztelő szent Jánosnak és az apostoloknak is így volt dolguk. Ilyen módon biztatja pedig Krisztus is az ő tanítványait Máté ev. 5-ben: Legyetek vígak és bátrak, mert nagy lesz jutalmatok a mennyben. Hiszen így üldözték előttek a prófétákat is. Szent Péter is így biztat első levelének ötödik részében: Tudjátok, úgymond, hogy testvéreiteket szerte a világon ugyanez a szenvedés éri. E bátorításnak szép példáját adta aranyszájú szent János, ki régente Konstantinápolyban püspök volt. Mikoron az igazság miatt száműzték, számkivetésekor ezt írta más számkivetett püspök társainak: Mikoron engem száműzték a városból, semmit azzal nem gondoltam, sőt inkább ezt mondtam: Ha számkivetni akar a királyné asszony, hát számkivessen, ugyanazon úré a föld és mind aki benne vagyon. Ha fűrésszel akar kettéfűrészelteni, hát mívelje csak azt is meg, Ésaiás prófétával is azt tették, aztán aláíratom magamat. Ha pedig a tengerbe akar vettetni, hát csak legyen meg, ugyanis azt cselekedték a három ifjúval is. Ha pedig a vadak elé akar vettetni, hát azt is megteheti, mert Dániel prófétát is az oroslánok közé vetették. Ha meg akar köveztetni, abban is társam leszen szent István. Ha fejemet akarja vétetni, nosza, úgyis társam leszen keresztelő szent János. Ha pedig minden marhámat el akarja venni, ám vegye, mezítelen jöttem anyám méhéből, és mezítelen megyek ismét el.

Nyolcadszor biztasd ezzel is magadat, hogy az Isten hűséges és jó kétség nélkül. Annak okáért több nyavalyát nem ereszt reád annál, vagy nem hagy hosszabb ideig nyomorognod, csak mennyire eltűrheted. Amint szent Pál is mondja: Hűséges az Isten és nem hagyja övéit erejüket meghaladó módon kísértetni.

Kilencedszer meg kell azt is gondolnod, hogy örökkévaló kín és gyalázat következne azután, ha végig meg nem maradnál állhatatosan a türelmességben, amint Krisztus is mondja: aki életét meg akarja menteni, az elveszti. Mit használna az embernek, ha mind ez világot övéjévé tehetné is lelke kárhozatjával, – vagy pedig: vajon mivel válthatja meg az ember az ő lelkét? Ha valaki engem és az én ígémet szégyenli megvallani e parázna és bűnös nemzedék között, azt az Emberfia is szégyenleni fogja, mikor eljő az ő Atyjának dicsőségében a szent angyalokkal (Máté 10). Valaki, úgymond, megtagad engem az emberek előtt, azt én is megtagadom az én Mennyei Atyám előtt. Micsoda tehát ez a világi elmúló kín, ha szinte egynehány napon tartana is egy olyan nagy és kimondhatatlan örökkévaló gyalázathoz és kínohoz képest, mely azt követné?

Tizedszer és utolszor gondold meg viszontag, hogy ezt a kevés, ideig tartó türesemet és kínodat fogja örökkévaló öröm és dicsőség követni, hogyha végig megmaradsz a hitben, amint Krisztus is mondja: Aki mindvégig megmarad, az boldog lesz. És ismét: Ha valaki, úgymond, életét elveszti énérettem és az evangéliumért, az megtartja, – és aki engemet megvall az emberek előtt, azt én is megvallom az én Mennyei Atyám előtt... No ennek okáért biztasd ezzel magadat, és amint Ciprianus is mondja: Ne a halálra, hanem a halhatatlanságra gondold! Így tett Simphorianus anyja is, mikor fiát halálra ítélték. Így beszélt hozzá: Édes fiam, úgymond, gondold az örök életre, emeld fel szemedet a menny felé és tekints arra, aki a mennyekben uralkodik. Életed el nem vétetik tőled, sőt inkább jóra változik. Ezt mívelte szent Cecília is, mikor Krisztusért halált kellett szenvednie és ezt mondta: Hogyha nem volna ennél jobb élet, hát méltán félhetnék az elveszésén, mivel azonban van jobb élet is ennél, ami ez után való, mely soha el nem veszhető, mely felől minekünk az Isten fia szólott: Imhol teneked is nem a jelen való kínra kell nézned, hanem minden kínon és halálon túl az örökkévaló életre, dicsőségre és üdvözülésre kell nézned, mely minden kétség nélkül ezt fogja követni. És csak ő neki, mint édes hív teremődnek ajánljad a te lelkedet, amint ezt Péter apostol írja első levelének 4. fejezetében.

A mindenható örök és jó Isten, ki minden irgalmasságnak atyja, erősítse és vigasztalja a mi szívünket az ő szent lelke által, és tegyen minket bátrakká, örvendezőkké és vidámmá minden nyomorúságnak és kínak békében való elszenvetésében, és segítse minket, hogy az ő szentséges nevének és ígéjének igaz ismeretében és megvallásában állhatatosan és végig megmaradjunk és boldogok lehessünk az ő szerető szent Fiának, a mi Urunknak és egyetleneg üdvözítőnknek, a Jézus Krisztusnak érdeméért. Amen.

*Krakkóban nyomtattatott Király ő Felsége
nyomtatója Wirzbieth Máthias által. 1572. esztendőben.*

Istenes versek („...csak Rád maradtam”)

Áldj meg minket Úristen...

Egy lengyel ének. Igéről igére és ugyanazon nótára: Blogoslaw nas

Áldj meg minket Úristen az te jóvoltodból,
Világosíts meg minket irgalmasságodból
Orcád világosságával, lelked ajándékával,
Hogy életünkben ez földön járjunk igazsággal.

Engedd ezt mi nekünk kegyelmes Istenünk,
Hogy mindnyájan téged igazán esmérjünk,
Hadd az kicsiny hitűkkel együtt örvendezzünk,
Mikor megítélsz uram, kegyelmezz meg nekünk

Ne tántorodjunk mi el soha uram tőled,
Ne kételkedhessünk is többé már felőled,
Nyughassék meg mi lelkünk igaz hittel benned,
Vallhassunk mindenekben urunknak csak téged.

No azért dicsérjük most felszóval az urot,
Mert lám csak ő viseli mindenütt gondunkot,
Uram a te nevedben áld meg szolgálódot,
Kiért viszontag mi is dicsérjük fiadot.

Bizonnyal esmérem rajtam nagy haragod

Balassi Bálint nevére

Ebben is könyörög bűne bocsánatjáért és hálákat is ad, hogy Istenhez való megtérése által kedvet lelt Istennél s azáltal az örök kárhozattól megszabadult

Bizonnyal esmérem rajtam nagy haragod,
Felséges Úristen, és kemény ostorod,
Kivel tagaimot
Bűneimért nekem igen ostorozod.

Alázatos szívvel uram téged kérlek,
Ellenem felemelt kezeidet tarts meg,
Szent Isten, könnyíts meg,
Irgalmasságod is én hozzám mutasd meg!

Látom bűneimet, kikkel életemben
Vétkeztem ellened, vitt ördög az bűnben
És az test az törben,
De mégsem gondoltam, hogy így járjak ebben.

Anyámnak méhében bűnben fogantattam,
Kiből noha tőled kimosogatattam,
De gyarlón maradtam
És annak utánna visszatántorodtam.

Sokasága bűnömnek rettegtet engemet,
Nagy irgalmasságod de biztat engemet,
Siratván bűnömet,
És azüüből óhajtom kegyelmességedet.

Illik, hogy elfordult uram bűneimtül,
Kivel rakva vagyok talpig mind tetétül,
De kegyességedtül
Nem illik, hogy megfossz irgalmasságodtul.

Bocsásd meg kötelét inkább ajakimnak,
Kik szüntelen téged felmagasztaljanak,
Hálákat adjanak,
Jóvoltodért neked híven szolgáljanak.

Az én lelkem is kész mindenkor dicsérni,
Irgalmasságodért nagy hálákat adni,
Rólad emlékezni,
Gondolatim rajtad mindenkor tartani.

Legyen ez énnékem az én bűneimért,
Nagyobbal is néked mert tartozom ezért,
Nagy sok vétkeimért
Engem el nem vetél sok álnokságimért.

Ím ha bűneimből ki nem térek vala,
Vagy hogy vétkeimből ki nem emelsz vala,
Ím mint veszek vala.

Neked ezért nyelvem híven énekeljen,
Elvett jövaidért tégedet dicsérjen,
És holtig tiszteljen,
Hogy annak utánna örökké élhessen.

Tanúságra szerzé ez verseket össze,
Kinek neve vagyon az versek fejébe,
Magát megesmérte,
És ajánlla magát Istennek kezébe.

Ó, én Istenem, im mi történik én szegény fejemen?

Mégis bővebb szóval kérleli Istennek haragját

Ó én Istenem, im mi történik én szegény fejemen?
Kit remélni ingyen sem tudtam volna életemben,
Kiért csak hálát kell néked adnom, mert megérdemlettem.

Azelőtt való reám bocsátott kemény ostoroddal
Meg nem tanulék s ihon mint játék veled, én urammal!
Mégisincs mit tennem, hozzád kell esnem én imádságommal.

Ha ennél nagyobb ostort bocsátsz is reám, megérdemlem.
De kérlek uram, szintén az földhöz ne vert immár engem,
Szent fiad által tett ígéretid jussanak eszedben.

Ne adj felettébb az kísértetre, csak mig eltűrhetem,
Mert nyilván látod gyarló voltomat, én édes Istenem,
Ha elhadsz engem, ó hova legyek? kétségben kell esnem.

Igazságodot irgalmasságod, kérlek, felülmúlja;
Csendeszedjék meg szent felségednek felgerjedt haragja,
Szent lelked által szegény lelkemnek légy vigasztalója.

Szintén elfojtott és majd megemészt engem az sok vétek,
Csak tőled lehet vigasztalása keserves szívemnek,
Ne vond meg tehát, kegyes Úristen, örömét lelkemnek!

Te minden jóra fordíthatod meg az én bánatimat,
Ne vess el azért uram előled, kérlek, mutasd meg azt,
Hogy jó Isten vagy és meghallgatod fohászkozásimat.

Ezen is kérlek, ne tarts sokáig rajtam haragodot,
Fordíts meg immár kegyelmességre bosszúállásidot,
Érdemem szerént ne büntess engem, te szegény szolgádot.

Mi hasznod benne, ha martaléka leszek az Sátánnak?
Hiszen nem neki teremtetél volt, hanem te magadnak,
Kínszenvedését valljon s heában hagyod-é fiadnak?

Lám én értem is szintén úgy megholt, mint az nagy szentekért,
Tartozol tehát engemet is meghallgatni kedvéért,
Hallgas meg azért fohászkozásim az ő szerelméért.

Szívem állását és kívánságát voltaképpen tudod.
Semmi előtted elrejtven nincsen, mert te nyilván látod,
Tarts tisztán azért én szívemet és adj bátorságot.

Teljes éltemben kiért dicsérjem uram felségedet,
Adj erőt arra, hogy segítségül híhassam nevedet,
Íradd be, kérlek, az te könyvedben én könyörgésimet.

Emlékezetre, kik mindenkoron legyenek előtted,
És ne bocsássák bosszúállásra szent istenségedet,
Te szent fiadért kinek örökké legyen nagy dicséret.

Ó szent Isten, kit kedvedben, mint kegyes kebledben egyszer már bévétél

Deo vitae mortisque arbitro (Istennek, az élet és halál urának)

*Ex oda: Quem summe Deus semel Placatus patrio lumine respicis etc. (Azon ódából:
Akit te fenséges Isten egyszer kiengesztelve kegyes szemmel nézd stb.)*

Ó szent Isten, kit kedvedben mint kegyes kebledben
egyszer már bévétél,
Annak bátor szíve, víg kedve, mert nincs félelme,
rakva igaz hittel,
Ördög, ellenség, sok bű, szégyenség
nem árthat, mert teljes reménységgel.

Mint nagy szál kő úgy megáll ő, kárán nem törődő,
mindent könnyen szenved,
Ez világot, testi sok jót gyűlöl mint nagy gondot
s azokban nem eped,
De menyországra mint főbb javára
hal s vész, arra minden kedve gerjed.

Ha vétetni mér, mingyárt megtér, s ha a bűn hozzá fér,
nem esik kétségben,
Isten lelke mert vezére, viseltetik teste
angyalok kezében,
Ójják lábait mint szemek fényit,
hogyan valamin ne üsse az kőben.

Ó szent Isten mind éltünkben s mind holtunk idején
egyedül reményünk,
Te vagy éltünk s benned halunk, rajtad áll minékünk,
mikor légyen végünk,
Testünk romolván szent országodban
általad léssen gyönyörű éltünk.

Hogy tégedet, élő Istent szívünk kedve szerént
szolgáljon s tiszteljen,
Jó egyesség, szent békesség és kedves kegyesség
szálljon mi közünkben,
Véletlen halál, ki reánk őrt áll,
ne fojtson meg hertelen éltünkben.

A Szentháromságról szóló verse

Az Szentháromságnak első személe

Hymni tres ad Sacrosanctam trinitatem (Három himnusz a Szentháromsághoz)

Primus (Első)

Ad Deum Patrem pro levamine malorum (Az atyaistennek, hogy a bajokat távolítsa el)

Az Szentháromságnak első személe,
Atyaisten dicsőséges felsége,
Mind ez széles világnak teremtője,
Tekints reám, ilyen veszett szegénre!

Ments s vezess ki uram az sok veszélből,
Visel gondot rólam te árvád felől,
Ne szakadjak el tőled, Istenemtől,
Segéll, kiáltok hozzád csak egyedől.

Veszett fejemnek mert oly állapotja,
Mint hajónak, kit elvert tenger habja,
Nincs senki vezére s kormánytartója,
Az sok vész közt csak az te kezed ója.

Reméntelen mindeneknél életem,
Látván vesztet, örül sok ellenségem,
Csóválván fejeket tréfálnak engem,
Barátim is mind idegenek tőlem.

Gondod nincs rám, mert mindenik azt tudja;
Hogy eddig is éltem, ki-ki csudálja,
Ennek, úgymond, mely veszett állapotja!
Isten az, nem ember ki szabadítja.

De mind ennyi sok háborúimban is
Érzi lelkem, hogy reménség kívül is,
Csudaképpen még kimentesz végre is,
Noha nem látom most egy szál módját is.

Azért én lelkem érezte sok jódot,
Ne halogasd megszabadulásomat,
Mert ha elveszek is uram, mi hasznod?
Azzal ugyan nem öregbül hatalmod.

De ha megmentesz, ez jók következnek:
Egyik ez, hogy mind holtomig dicsérlek,
Másik meg ez, hogy azok is megtérnek,
Kik segedelmedről kétségeskednek.

Terjeszd ki rám fényes orcád világát,
Száraszd azzal szemeim könyves voltát,
Mert csak te fényed siralmat száraszthat,
Bubul menthet s jóra mindent fordíthat.

Nabugodonozort hét esztendőre
Vivéd esmét a királyi felségre,
Meggzánván szemedet vetéd szegénre,
Azért tekints reám is ily vezettre.

Kiért velem együtt földi kerektség
Dicsér téged, ó mennyei nagy felség,
Veszendőnek ki vagy igaz segítség,
Dicsőségeddel teljes mind föld s mind Ég.

Az te nagy nevedért tarts meg, én Istenem

*Ex LIV. psal. Deus per nomen tuum etc.
(Az LIV. zsoltárból: Isten a te nevedben stb.)*

Az te nagy nevedért tarts meg én Istenem,
Győzhetetlen erőddel áll bosszút értem,
Hallgasd meg már sok imádságimot uram énnékem,
Ne feledkezzél teljességgel így el én felőlem,
Bizonyos reménségem
Segéll, most ideje, légy jelen nékem!

Én reám most mert nagy sokan feltámadtak,
Olyanok, akik veled semmit sem gondolnak,
Sürgetik lelkemet, mert szörnyű halálomra járnak,
Én pedig segítségül csak téged egyedől várlak,
Ím majd elfogyatnak,
Ha elhadsz és torkokban vetsz azoknak.

Én életemet, uram, te támogatod,
Búal borult lelkemet megvigasztalod,
Ellenségimnek az kölcsönt te bővön megadod;
Igazságoddal az álnok szüveket is megrontod,
S nyilván bizonyítod,
Hogy segélli az hív embert jobb karod.

Te néked akkor hálát adok örömmel,
Áldozom szívem szerént szép dicsérettel,
Az te felséges nagy nevedet áldván tisztelettel,
Mint te teremtett ember, ha járhatok bátor szüvel,
Dicsérlek énekkel,
Hogy veszteket láthattam két szememmel.

Ó én kegyelmes Istenem...

Mégis azonról

Ó én kegyelmes Istenem,
Mely igen megvertél engem!
Kegyelmezz már meg énnekem,
Ne hagy bűnömben elvesznem!

Nem tagadom, mert vétkeztem,
Hitemet gyakran megszegtem,
Rút, fertelmes volt életem,
Kiért im lám megfizettem.

Legyen azért elég immár
Sok búm és szenvedtem nagy kár,
Rút szégyen, ki mint hegyes ár
Lelkemben keservesen jár.

Hol a te irgalmasságod,
Kivel vertedet gyógyítod?
Hol az te erős jobb karod,
Kivel híved szabadítod?

Régen Dávidot Sáultúl
Szabadítód s mentéd bűtül,
Noha sokszor vétett rútul,
Kiért megverted azontúl.

Ellened való sok vétkem
Mint Dávidé olyan nékem,
Kiért azmint én azt vélem,
Vesztett keserves életem.

De te Dávid jó Istene,
Ki az ő szerencséjére
Vetél engem gyötrelmére,
Térj hozzám már kegyelemre!

Bűnömön talált búm után,
Könyörüll lelkem fájdalmán,
Tégy szégyent azok orcáján,
Kik rám dühödtek méltatlan.

Engem pedig bosszújokra
Emell fel jó állapotra,
Ne tessék az, hogy heába
Biztam magamot magadra.

Kiért az mig élek itten,

Dicsérlek felséges Isten,
Ki könyörülsz ily veszetten,
Áldott légy öröké, Ámen.

Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása

Háborúit, szíve fájdalmát számlálván kéri Istent, hogy kétségbeneséstől oltalmazza

Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása,
Jusson elődben valaha már óhajtása,
Ne hagy vesznem bűnöm miatt, lelkem váltsága,
Nyújts ki segítő karodot szabadságomra!

Angyaloknak s embereknek erős istene,
Jóval forró kegyelemnek élő kútfeje,
Irgalmas, hű, türheto vagy teteményidbe,
Engedd, leljek kedvet szent színednek előtte.

Látod engem sok háború mint elburított,
Veszedelem mindenfelül körül befogott,
Nagy hatalma immár csak te reád szorított,
Emberi segítségtől, mindentől megfosztott.

Ne hagy azért én Istenem veszedelmemben,
Belőlem az fájdalmat vedd ki kegyelmessen,
Akar vigasztalásoddal s akar másképpen,
Csak könnyebbíts meg, hogy ne legyen türhetoetlen.

Halld meg imádságim nékem kit te alkottál,
Ha bűnömért ostoroddal meghóldoltattál,
Jusson eszedben az mit régenten fogadtál,
Hogy mihelt néked könyörgök, szabadítanál.

Élsz Istenem s nem akarod veszedelmemet,
De kívánod megtértemet és életemet,
Ne hagy el hát engem is nyomorult hívedet,
Ki bűnéből hozzád térvén tégedet követ.

Ne emlékezzél ezután gonoszságimról,
Mond ezt inkább én lelkemnek te jóvoltodból:
Ím én, ki te üdvösséged vagyok, sok búdból
Kimenteni jelen vagyok, azért ne búsull!

Az én jó Istenem, ha gyertyám nekem...

*Psal 27. translatio ungarico carmine juxta Buchananani paraphrasin
(27. zsolt. Magyar énekre fordítás Buchananus parafrázisa szerint)
Egy olasz ének nótájára*

Az én jó Istenem, ha gyertyám nekem
minden sötétségembe,
S ha életemet őrzi s fejemet menti,
hát ki mint ijeszthetne?
Hahogy sok ellenség reám fegyverkezék,
tőlük jóvoltából megmente,
Rám dühödt szájokból kivón ő markokból,
rajtam mert ingyen könyörüle.

Kiért áldom nevét és nagy kegyelmét,
míg ez testben élhetek,
Tőle ezelőtt is ez egyet s most is
kértem hogy rá nézhessek,
Az imádság lelkét adja reménségét,
hogy egyedül csak benne higgyek;
Eszemet az Sátán ne hajtja más után
szent cselekedetin örvendjek.

Őt áldja énekszóm, versemre okom
legyen csak ő énekem,
Mert ő árnyékában és sátorában
megtart, nem hagy elvesznem,
Mint erős kőszálra viszen hatalmára,
hol nem árthat sok ellenségem.
Sőt néha úgy tetszik, hogy most is aluszik
az Úr, de tőlök megment engem.

Kiért én megállom nagy fogadásom,
s ötlet holtig dicsérem,
Könyörült én rajtam azért jó uram
s végy ki ez búbúl engem,
Emell fel Istenem, segéll reménségem, mert csak
benned bízik bús lelkem,
Szemem csak reád néz, félvén hogy majd elvész,
ne hagyj reménlett idvösségem!

Ne hagyj az sötétben s ne rejts előlem
szerelmes orcád fényét,
Veszmem szinte ne hagy kísértet miatt
s tarts megadtad éltemet
Sok ellenségimtől, kik vöttek már kerül
egyedől ártatlan fejemet;
Engem már barátim, szüleim, rokonim
elhattanak mint veszett embert.

De az jó Isten, ki az híveken
esik veszedelmekben,
Engemet nem hagyja, bűnből kihoza
nagy csudállatosképpen,
Irgalmas szent atyám, engedd, hogy tudjam
a te utaidot követnem,
Arról se félelem, se más dolog engem
hogya soha el ne téveszthessen.

Rágalmazó nyelvtől, ál ellenségtől
ments meg uram engemet,
Mert hazug tanúkkal, keserves szókkal
káromolják életemet,
Nyelvek ő fegyverek, kivel dühösködnek,
keresik csak veszedelmemet;
Ha velem nem volnál s nem bátorítanál,
életemben értek volna véget.

De a te jóvoltod és ígérted jód,
kit bűm után vígan adsz,
S az boldog élet s kegyelmességed
kit velem hittel váratsz,
Biztat nyavolámban, vigasztal sok bűmben
s tudom is, hogy sok jókkal áldasz,
Senki se féljen hát, mert az Úr sok jót ad
néked, ki csak ő benne bízatsz.

Az Szentháromságnak harmadik személe

Hymnus tertius (Harmadik himnusz)

Ad Spiritum, pro felici conjugio (A Szentlélekhez boldog házasságért)

Az Szentháromságnak harmadik személe,
Szerelemnek Isten szerént gerjesztője,
Az jó házasságnak ki vagy bölcs szerzője,
Szüvek szentelője.

Szentlélek úristen, te ki jókot osztasz,
Megkeseredteket örömmel látogatsz,
Félelmes szüveket bátorsággal áldasz,
Siralmost vigasztalsz.

Régi szentek házasságát te szerzedted,
Az én szívemet is csak te ébresztetted,
Egy árva szép szűzhöz mostan gerjesztetted,
Érnem ezt engedted;

Könyörgök te néked, hogy szentell meg engem,
Tulajdon templomod, hogy lehessen lelkem,
Szeplő nélkül tiszta legyen én életem,
Lakozzál te bennem.

Add meg azt is társul énnekem boldogul,
Azt kit mostan kérek tőled én uramtul,
Hadd vehessek búcsút immár bánatimtúl,
Legyek víg ezentúl.

Áldj meg mindkettőnket igaz szerelemmel,
Jó ép egészséggel és szent félelemmel,
Kétség és versengés közülünk vesszen el,
Éllünk csendességgel.

Te regulád szerént hogy igazán élvén,
Hozzánk tartozókkal imádjunk dicsérvén,
Téged vigasztaló Szentlélek Úristen
Mindörökké, Ámen.

Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétkét

*Kiben bűne bocsánataért könyörgett akkor, hogy házasodni szándékozott
Balassi Bálint nevére. Az nótája: Bánja az Úristen*

Bocsásd meg Úristen ifjúságomnak vétkét,
Sok hitetlenségét, undok fertelmességét,
Teröld el rútságát, minden álnokságát,
Könnyebbíts lelkem terhét.

Az én búsult lelkem én nyavolás testemben
Tétova bujdosik mint madár nagy szélvészben,
Tőled oly igen fél, reád nézni sem mér,
Akar esni kétségben.

Látván sok szántalan véle tött jovaidot,
Kiért viszont téged nem szolgált, jól tött urot,
Háládatlanságát látván hamis voltát
Ugyan utálja magát.

Akarna nagy sokszor viszont tehozzád térni,
De bűnei miatt nem mér elődben jönni,
Tőled elijedett tudván, hogy vétkezett,
Színed igen rettegi.

Semmije nincs penig, mivel elődben jöjjen,
Kivel jóvoltodért viszont téged tiszteljen,
Nagy alázatossan, méltó haragodban
Tégedet engesztellem.

Sok késértet éri, mindenképpen ijeszti,
Tőied rettegteti, kétségre kénszeríti,
Ki miatt majd elvész, ha véle jól nem tész,
Magát Pokolra ejti.

Jajgatván nagy sokszor említi szent nevedet,
Mondván: Vajha az Úr hozzá fogna engemet,
Bizony nem vétkezném, csak őtet követném
Mint édes Istenemet.

Bátorítsad Uram azért biztató szóddal,
Mit használsz szegénnek örök kárhozatjával?
Hadd inkább dicsérjen ez földön éltében
Szép magasztalásokkal.

Az te szódot tudom mihelen meghallhatja,
Ottan szent nevedet nagy felszóval kiáltja,
Kiterjesztett kézzel, sűrű könyves szemmel
Magát reád bocsátja.

Legörögvén könyve orcáján úgy megkövet,
Magad is megszánád látván mint keseredett,
Mert zokogásokkal, siralmas jajszókkal
Kér fejének kegyelmet.

Irgalmasságod is annál inkább megtetszik,
Mennyivel több bűnöm tőled megengedettik,
S mit engedhetnél meg, ha nem vétkeznének
Te ellened az hívek?

No nem tartott tovább haragod, tudom, rajta,
Mert az békességre te jobb kezed kinyújtva,
De csak olyanoknak, kik utánad járnak,
Mert vagy mindennek ura.

Térr azért én lelkem kegyelmes Istenedhez,
Szép könnyörgésekkel békéljél szent kezéhez,
Mert ő hozzá fogad, csak reá hadd magad,
Igen kegyelmes úr ez!

Higgyünk mindöröké egyedől csak őbenne,
Bűntől őrizkedjünk, ne távozzunk el tőle,
Áldott az ő neve öröké mennyekbe,
Ki most megkegyelmeze!

Áneklém ezeket nagy keseredett szüvel,
Várván Úr kegyelmét fejemre szent lelkével,
Tétova bujdosván, bűnömön bankódván,
Tusakodván ördöggel.

Pusztán zsidókat vezérlő jó Isten

*Szarándoknak vagy bujdosónak való ének
Az Minden állat dicsér Úristen etc. nótájára*

Pusztán zsidókat vezérlő jó Isten,
Ki előttök mentél tüzes oszlopképben,
Ígéret földében vezérelvén szépen,
kalauzok voltál minden szerencséken;

Te adtál csillagot három szent királynak,
Vezérül is angyalt ifjú Tóbiásnak,
Heródes előtt futó szűz Máriának,
Te voltál vezére minden szarándoknak;

Könyörgök, nekem is hogy légy már vezérem,
Mert im bujdosni űz nagy bú és szemérem;
Én Istenem, ebben ne vesszen el vérem,
Őrizz meg gonosztúl, felségedet kérem.

Építs fel elmémet az jó bölcsességgel,
Szívemet peniglen hittel, merészséggel,
Bujdosó fejemet törödelmességgel,
S te adtad lelkemet buzgó könyörgéssel.

Jártamban költömben hogy csak reád nézzek,
Bümban, örömemben reád figyelmezzek
S jó gonosz szerencsét csendeszen visellek,
Soha semmi helyen el ne felejtselek.

Hogy bujdosásom ideje tölte után
Én édes hazámban térjek esmeg vígan,
Mindazokat jó egészségben találván,
Az kik szomorkodnak éntülem búcsúzván.

Felejts el annak is háladatlanságát,
Aki most erre vett engem, régi rabját,
Ámbár élje vígan felőlem világát,
Csak én bennem olts meg nagy szerelmem lángját.

Én édes hazámból való kimentemben,
Szent Mihály nap előtt való harmad hétben,
Az másfélezerben és nyolcvankilencben
Az ó szerint, szerzém ezt ily énekben.

Mint az szomjú szarvas...

Psalmus XLII

Mint az szomjú szarvas, kit vadász rettentett
Hegyeken völgyeken széllal mind kergetett,
Rí, leh, s alig vehet szegény lélegzetet,
Keres kútfejeket.

Úgy keres Úristen lelkem most tégedet,
Szerte mind kiáltván az te szent nevedet,
Szabadulására hogy onts kegyelmedet,
Mint forrásfejedet.

Ételem mert nincsen fohászkodás nélkül,
Italom csak méreg keserű könyvemtúl,
Midőn ily szót hallok én ellenségimtúl,
Kiben lelkem elhül,

Mond: Te számkivetett, nyavolás megomlott,
Amaz reménletted Istened most holott?
Tőled immár régen talám elhasomlott?
Hogy vagy ilyen romlott?

Mely szó csak meg nem öl nagy szégyenletemben,
Hogy kevés ellenség azt véti szememben,
Kin elkeseredem, s ottan jut eszemben,
Mint éltem helemben,

Midőn nagy sereggel, zengéssel-bongással,
Templomodban menten szentelő áldással,
Szintén az ajtódig, sok szép hangossággal,
Oly nagy méltósággal!

De te mindazáltal szomjú lelkem ne féll,
Sőt régi uradban minden ellen reménll,
Bízában kegyelmében, higy és csendeszen áll,
Gonoszt hozzá ne véll,

Mert még megtéríti régi szerencsédet,
Kiben virágoztat jókkal úgy tégedet,
Tél után tavasszal mint az szép kerteket,
Megáldja fejedet.

Kiért mondasz te is néki dicséretet,
Mint egy fülemile sok szép énekeket,
Ámbár szenvedjek hát érte mindeneket,
Nyellek sok bűt s mérget,

Csak legyen korosként lelkével mellettem,
Hogy fájdalom miatt ne vesszen el életem,
Mint Jordán és Hernon fogyhatatlan hitem,
Legyen erős lelkem.

Mert ha tenger búsul parancsolatjára,
Hát rám is ő ereszt bút bűnös fiára,
Támaszkodom azért jó akaratjára,
Mint atyám karjára.

Főképpen hogy tudom már hogy nemsokára,
Mekönyörül rajtam az bosszúságára,
Az ki járt életem vesztére s kárára,
Szégyenvallására.

Kiért áldom ötöt, erős kösziklámot,
Csak ne hagyja fogyni el bizodalmomat,
Mikor bosszontással gyújtják nyavolámot,
Mint olajjal langot.

Mondok: Csak ne kérdjék hogy hol én Istenem?
Mert mérgemben akkor nem tudok mit tennem,
Hogy azzal terjesztik keservemet bennem,
Kész volnék holt lennem.

No azért elbágyadt lelkem te ne búsull,
Buzgó imádsággal sőt uradra borull,
Erős reménységgel csak ő hozzá szorull,
Tőle el ne fordult.

Nincs már hova lennem...

*Egy könyörgés, új
Az Oh kleines Kind etc. (Ó, kis gyermek stb.) nótájára*

Nincs már hova lennem, kegyelmes Istenem,
Mert körülvett engem szörnyű veszedelem,
Segedmem, légy mellettem, ne hagyj megszégyenednem!

Vagy ha azt akarod, hogy tűrjem ostorod,
Csak rút szégyentűl ódd fejemet, ha bántod,
Halálomat inkább elhozd, hogynem rútíts orcámot.

Áldj meg vitézséggel s az jó hírrel névvel,
Hogy szép tisztességgel mindent végezzek el,
Öltöztess fel fegyverreddel, jó ésszel, bátor szüvel.

Ne gyalázzon engem kevéll ellenségem,
Te légy uram velem jóltevő Istenem,
Nagy szégyenem ne viseljem tovább s ne hagyj elesnem.

Kiért dicsérhessen lelkem mindenképen,
Hogy mindenek ellen megtartottál épen,
Áldott Isten, hála legyen neked öröké, Ámen.

Segéll meg engemet én édes Istenem! (Lelkem, mint Noe galambja magát ép hitivel adgya)

Ebben a Noé bárkájából elrepült galamb állapotjához hasonlítván állapotját, kéri Istent, hogy életének sűrű nagy veszéliben ontsa reá kedvét s áldásának bárkájában való befogadásával mentse meg a sok kísértettől fejét

Segéll meg engemet én édes Istenem!
Reméltelenségemben ne hagy elsillyednem,
Im minden elhagyott, nincsen hová lennem,
Nem tudok mit tennem.

Sok nyavola miatt apadott hitemet
Most többíts meg bennem, segélvén engemet,
Ki ez világ útál, csúfolván engemet,
Veszett életemet.

Mint galamb, ki Noé bárkájából repült,
Nagy vízözön miatt meg bárkára került,
Szájában ágot hozván meg tetejére ült,
Ki zöld ággal újult.

Szintén úgy most lelkem ő nagy ínségében
Meg tereád került kételenségében.
Noha elhagyott volt; most reménletében
Rád szállott hitében.

Új könyörgést hozott néked új ág helett,
Ki jó reménséggel virágzott zöldellett,
S adja ő magát is kezedben ez mellett,
Így vár bárkád felett.

Mint egy nagy bárkádban vedd bé azért szegént,
Jó áldomásodban fogadásod szerént,
Hogy az kétség miatt el ne hagyjon megént
Téged, szentséges fént.

Kiből uram néked de mi hasznod lenne,
Ha az kétség miatt ő pokolra menne?
Lám már megváltottad, hogy ne égne benne,
Sőt jót érdemlene.

Régen egy galambot ha Noé megtartott,
Hát hogy hadnál engem, kit Fiad megváltott,
Ki tégedet régen keresvén kiáltott,
Szíve szerént áldott.

Segéll azért engem, kegyelmes Istenem,
Örvény fenekére ne hagy alá mennem,
Kíért az míg élek, kész vagyok hű lennem,
Nagy háladást tennem.
Szent neved dicsérnem.

Kegyelmes Isten, kinek kezében életemet adtam

*Könyörög Istennek, hogy bujdosásában viselle kegyelmesen gondját s terjessze reá ujjob
áldását*

Kegyelmes Isten, kinek kezében
életemet adtam,
Viseld gondom, vezérlj utamot,
mert csak rád maradtam.

Gyermekségemtől fogván egyedül
csak te tőled vártam,
Mint Atya után fiú kiáltván
könyörögvén jártam.

Most is csak benned remétségemet,
Uram, helhez tettem,
Magam rád hattam s rád támaszkodtam,
te alád vettem.

Mi hasznod benne, hogy ha veszélre
jutok kétség miatt,
Kit fiad által hozzád váltottál
mint fogadott fiat?

Halgass meg azért te nagy nevedért
én könyörgésemben,
Mutasd meg jódot, sok áldásidot
az én szerencsémben.

Add meg énnékem én remétségem
szerént való jódot,
Áldd meg fejemet, ki bízik benned,
viselled gondomat.

Az szép harmatot, miként hullatod
tavasszal virágra,
Sok jódot Uram, úgy hullasd reám,
te régi szolgádra.

Hogy mind holtomig szüvem legyen víg,
téged magasztalván,
Mindenek előtt s mindenek fölött
szent nevedet áldván.

Ezeket írák az tenger partján
Oceanum mellett,
Kilencvenegyvet mikor jedzettek
másfélezer felett.

Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!

Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!
Bujdosó elmémet ódd bűtül szívemet, kit sok kín fúr!

Sok ideje immár, hogy lelkem szomjan vár mentségére,
Őrizd, ne hadd, ébreszd, haragod ne gerjeszd vesztésére.

Nem kicsiny munkával, fiad halálával váltottál meg,
Kinek érdeméért most is szükségemet teljesíts meg.

Irgalmad nagysága nem vétkem rútsága fellebb való,
Irgalmad végtelen, de bűnöm éktelen s romlást valló.

Jó voltod változást, gazdagságod fogyást érezhet-é?
Engem te szolgádot, mint régen sokakat ébreszthet-é?

Nem kell kételkednem, sőt jót reménlenem igéd szerént,
Megadod kedvesen, mit ígérsz kegyesen hitem szerént.

Nyisd fel hát karodnak, szentséges markodnak áldott zárját,
Add meg életemnek, nyomorult fejemnek letört szárnyát,

Repülvén áldjalak, élvén imádjalak vétek nélkül,
Kit jól gyakorolván hallak meg nyugodván bú s kín nélkül.

Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak, Krisztus másod személe!

Hymnus secundus (Második himnusz)

Ad Deum filium, pro impetranda militari virtute (A Fiúistenhez, hogy katonai vitézséget nyerjen el)

Az Szentháromságnak, kinek imádkoznak,
Krisztus másod személe!
Régi vitézeknek, roppant seregeknek
győzhetetlen Istene!
Te hozzád kiáltok, ki katonád vagyok,
kérek vígy vitézségre!

Rége Dávidot juh mellől a pásztort
víd királyi felségre,
Midőn Góliáttal, az nagy óriással
megvíva szemtől szembe,
Kit reménség ellen csudálatosképpen
adtál neki kezébe.

Jó Machabeusnak, Jephtének, Sámsonnak,
Gedeonnak, Juditnak
Észt és bátorságot adtál diadalmot,
hogy vitézül járnának,
Midőn benned bízván hadnagyságod után
szerencsét próbálnak.

Most is vitézeknek te vagy bátor szüvek,
kik veled dicsekednek,
De az kevéleknek, kik mással kérkednek,
csak szégyenvallás helek,
Mert kit te nem segísz, szüve s esze elvész,
hátat ad ellenségnek.

Az te nagy nevedben én is most, Istenem,
kötöttem fel szablamot,
Sok jó szerencsét várok csak tetőled
s vitézlő sok szép jókot,
Mert nem fizetésért, nem gazdag prédáért
járom, tudod, utamot.

Hanem szent nevedért s az szép tisztességért,
kiben megkisebbítél,
Noha nem méltatlan, mert rút és számtalan
bűnömért rám gerjedtél,
De felejts el kérlek, undok vétkeimet,
lám már eléggé vertél.

Te vagy szál kópiám, te vagy éles szablám,
jó lovam hamarsága,
Elmémmek vezére, karjaim ereje,
s én szívem bátorsága,
Bízában szent nevedbe, megyek örvendezve
bátran káromlóidra.

Csak te reád hadtam életemet uram,
alamely helyen járok,
Ész és bátorságot szerencsés nagy sok jót
csak jóvoltodtól várok,
Orcámról töröld el szép vitézségekkel
szégyent, kit mégis vallok.

Hogy vidám orcával, szép hálaadással
én felmagasztaljalak,
Ez széles világnak téged hadnagyomnak
örömmel kiáltsalak,
Vérrel festett szablát ki adsz olyanoknak,
kik zászlód alatt járnak.

Menyei seregek... Psalmus 148

Menyei seregek, boldog tiszta lelkek,
Az Úrra öröké kik az Égben néztek,
Ötet teljes szübö ti mind dicsérjétek!

Angyalok az Únak követi kik vattok,
Szentek kik ő székét mind kerülálljátok,
Öröké az Urat felmagasztaljátok!

Fényes Nap világa, ez világ fáklyája,
Szép Hold, éj lámpása, csillagok sok száma,
Az Úrnak szent nevét mindöröké áldja!

Tüzes hatalommal forgó ti nagy Egek,
S az nagy tengerekkel együtt minden vizek,
Örök dicsérettel ötet tisztellétek!

Mert csak ő egyedül minden teremtője,
S mindent bír valamint magában rendelte,
Megmarad mindenek ellen ő szerzése.

Földnek kereksége minden állatokkal,
Vízben való halak tengeri csudákkal
Az Urat örökké áldjátok szótokkal!

Tenger mély örvényi, menydörgés s villámlás,
Eső, hó, szél és vész, háború, csattogás,
Hegyek, völgyek s nyárban fejező sok havas,

Szép halmok, zöld ágak, ékesült kis dombok,
Fák, kik külemb-külemb szép gyümölcsöt hoztok,
S füvek, kik gyönyörű szaggal illatoztok,

Sok színben tündöklő ékes szép virágok,
Erdőkben, cserékben vadak kik lakoztok,
Öröké az Úrnak nevét kiáltjátok!

Gyíkok, kígyók, földben lakó sok állattal,
Sőt az madarak is külemb-külemb szókkal,
Öröké az Urat áldják hangossággal!

Világ fejedelmi, urak és fő népek,
Kik községgel bírtok s neki törvént tésttek,
Öröké dicsérvén az urat féltétek!

Együgyű gyermekek, kegyesek, szép szüzek,
Felserdült ifjakkal, böcsülletes vének,
Dicséret tőletek legyen ő nevének!

Mert ez az, az kinek hatalmában az Ég,
Neki enged Tenger, Meny s földi kerektség,
Segélli övéit mint mennyei felség;

Ezt azért, ti hívek, Úrnak szent serege,
Kik leginkább vattok néki szerelmébe,
Öröké szent nevét dicsérjétek menybe!

Végtelen irgalmú, ó te nagy hatalmú Isten Psalmus 50

Végtelen irgalmú, ó te nagy hatalmú
Isten, légy már kegyelmes!
Onts ki mindenestől jódot rám kebledből,
mert la mely veszedelmes
Bűnöm miatt lelkem, ki titkon rág engem,
mert nagy sebbel sérelmes.

Mosd el rólam immár, kit lelkem alig vár,
mosd el bűnöm rútságát,
S együtt az rút hírrel, mint rút bűzt enyészd el
förtelmes бүdös szagát,
Esmérem vétkeket, kiért Nap engemet
rettent, mutatván magát.

Csak néked vétkeztem, bünt ellened töttem,
ó kegyelmes Istenem,
Kit semmi ravaszág nem csalhat s álnokság
rejtve előtted nincsen,
Mert az nagy kék égből, mint királyi székből
látod, mit mivel minden.

Ha érdemem szerént reám eresztesz ként,
veszek s jaj hova legyek?
Ha teljes életben bünt tettem mindenben,
bizony pokolra megyek.
Mert még létem előtt testem megfertőzött,
ó Istenem már meggyek?

Engem mert vétkével anyám éltetett el,
méhében hogy hordozott,
Vétket te penig bánysz, igazt szeretsz, kívánsz,
ki tiszta szövet hozott,
Hogy életre adál, azonnal oktatál,
mint értenem titkodot.

Én rút, háladatlan azért, foghatatlan
Isten, hozzád kiáltok,
Tisztíts izsóppoddal, irgalmasságoddal,
mert la ki nagy ként vallok,
Hogy undok vétkeimből megtisztulván belől
legyek szépb hogysen vagyok.

Legyek fejérb hónál s örömondásoddal
tölts bé az én fületem,
Élemits elmémet küldvén örömedet,
ne száraszd ki velőmet
Csontomból bánattal, ne nézz rám haraggal,
mosd el inkább vétkeimet.

Teremts ismét bennem teremtő Istenem,
tisza szüvet kegyessen,
Fúd belém ismegént, hogy nagy szüvem szerént
lelkem igazt szeressen,
Engem romlott szegént, rossz érdemem szerént
haragod el ne vessen.

Ne fossz meg lelkedtől, sőt idvösségemről
mondj örömet már nekem,
Szentelő lelkeddel hadd épüljön meg fel,
mint azelőtt bus lelkem,
Hogy sok téveledtek te hozzád térjenek
követvén bizvást engem.

Az kövér áldozat jó kedvet nem hozhat,
jól tudom, Uram, néked,
Mert ha az kellene, örömet tisztelne
bús fejem azzal téged,
Töredelmességgel, buzgó könyörgéssel
beszéllem azért néked:

Imé kioldoztam s te elődben hoztam
fene ötte sebemet,
Kit csak te gyógyíthatsz, életre fordíthatsz,
szánd keserves fejemet,
Bűneim kínjával, testem fájdalmával
ne gyötörd életemet.

Ha előbb nem hattad, sőt hozzád fogadtad,
tehát mostan se hadd el
Jó voltodból szegént, jó szokásod szerént
Sion falát támaszd fel,
Hogy mint áldozatot, adjak úgy hálákot,
ki néked leginkább kell.